

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

КОВТУН ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ

УДК 343.985: 351.751 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО
ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПЕРЕШКОДЖАННЯМ ЗАКОННІЙ
ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. В. Ковтун**

Науковий керівник **Татаров Олег Юрійович**

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Київ-2019

АНОТАЦІЯ

Ковтун О.В. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Роботу присвячено дослідженню доктринальним і прикладним аспектам доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Аналіз наукових праць за темою дослідження здійснено з урахуванням форми викладу матеріалу, ступенем узагальнення та галузевою приналежністю. Більш пильну увагу приділено дослідженням, проведеним упродовж 2015-2018 років, адже 14 травня 2015 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» Особливу частину КК України було доповнено спеціальними складами злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів (ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1).

Комплексне опрацювання наукової періодики засвідчило, що піднята проблематика є предметом дослідження правників із різних галузей права, зокрема конституційного, міжнародного, кримінального та кримінального процесуального права. Натомість представниками з теорії кримінального процесу не визначено і не обґрунтовано переліку обставин, що підлягають доказуванню у вказаній категорії кримінальних проваджень.

Доказування у кримінальних провадженнях про злочини досліджуваної категорії, як вид кримінальної процесуальної діяльності, включає в себе три взаємопов'язані та взаємодоповнюючі аспекти: 1) інтелектуальний – полягає в сприйнятті та аналізі інформації, а також виділення тієї, яка має значення

для кримінального провадження, і вже формування на цій основі висновків про коло обставин, які підлягають доказуванню залежно від вчиненого злочину; 2) процесуальний – полягає у здійсненні передбачених кримінальним процесуальним законодавством дій, спрямованих на збирання, перевірку та оцінку доказів; 3) матеріальний – полягає в аналізі норми відповідної диспозиції статті особливої частини КК України, в якій встановлено зміст специфічних обставин, що підлягають доказуванню.

Відзначено, що в практичній діяльності однією з проблем початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях указаної категорії є те, що не завжди можливо при внесенні відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР встановити точну кваліфікацію злочину та той факт, що він пов'язаний з перешкодженням професійній діяльності журналіста. Тому відсутність у джерелі інформації щодо таких обставин слугуватиме підставою для внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР не за спеціальною нормою відповідної статті КК України, яка безпосередньо стосується перешкодження законній професійній діяльності журналіста, а за загальною.

Концептуально-визначальними обставинами, які підлягають доказуванню у таких провадженнях є: подія злочину; правовий статус потерпілого; умисел, мета і мотив (має виражатися в усвідомленні особою факту вчинення злочину проти журналіста у зв'язку із здійсненням ним професійної діяльності); законність діяльності журналіста (дії журналіста мають бути здійснені відповідно до закону, тобто спрямовані на реалізацію повноважень в інформаційній сфері та здійснюватися засобами і в порядку, передбачених законом).

Проведення необхідного комплексу слідчих (розшукових) дій залежить від обставин, які підлягають доказуванню. Встановлено, що найбільш розповсюдженими слідчими (розшуковими) діями є огляд (місця події, речей і документів), допит (потерпілого, свідка, підозрюваного), пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, обшук, проведення судових експертиз. Допит

журналіста в якості свідка має особливості, які обумовлені специфікою його правового статусу, зокрема, йдеться про такий тип охоронюваної законом таємниці як відомості, що містять конфіденційну інформацію професійного характеру журналістської діяльності, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації.

Найбільш характерними для таких категорій кримінальних проваджень є: судово-медична, товарознавча, технічна експертиза документів, фоноскопична, фототехнічна, криміналістична матеріалів та засобів відеозвукозапису, портретна, комп'ютерно-технічна, експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста, може виникнути необхідність у вивченні та аналізі інформації, яка міститься у відкритому доступі в Інтернет ресурсах, наприклад, відомостей щодо погроз в адресу журналіста у зв'язку з опублікуванням ним інформації, що викриває незаконну діяльність певної особи. З огляду на це, постає необхідність в належному здобутті та фіксації такої інформації з Інтернет ресурсу, що в подальшому дасть можливість використати її як доказ. У такому випадку слідчий, прокурор може здобути відомості з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК).

Запропоновано статтю 263 КПК України доповнити новою частиною 5, яку викласти наступним чином: «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж може проводитися за добровільною заявою особи, втручання у приватне спілкування якої буде здійснюватися, на підставі постанови прокурора або слідчого, погодженої з прокурором, незалежно від тяжкості кримінального правопорушення».

Підтримано наукову позицію, що витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок виступають самостійними способами збирання доказів, у тому

числі в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії. Наведено додаткові аргументи щодо необхідності визначення процесуальної форми витребування слідчим, прокурором речей та документів у формі постанови, що відповідатиме вимогам ч. 3 ст. 110 КПК України.

За результатами вивчення та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, встановлено, що найбільш розповсюдженими є звернення слідчого в порядку ст. 93 КПК України до установ Міністерства охорони здоров'я з вимогою надати відомості щодо наявності чи відсутності перебування особи на диспансерному обліку у лікаря-нарколога та лікаря-психіатра. З метою підтвердження факту, що діяльність журналіста при вказаних ним обставинах дійсно була законною і він виконував професійні обов'язки слідчий має право в порядку ст. 93 КПК України звернутися із запитом до редакції щодо надання належним чином завірених копій наказу про призначення на посаду або договору та редакційного завдання. Здійснено порівняльний аналіз витребування речей чи документів та тимчасового доступу до речей і документів з метою їх відмежування, адже в судовій практиці зустрічаються випадки, коли суд на підставі п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК України визнав доказ недопустимим, а саме протокол огляду відеозапису, наданого журналістом, і похідні від нього речові докази, які долучені до кримінального провадження на підставі постанови слідчого, оскільки отримання стороною обвинувачення відомостей було здійснено без попереднього дозволу суду. Запропоновано доповнити ст. 93 КПК України новими частинами, в яких чітко унормувати процесуальну форму витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, ревізій та актів, а, положення статей 159-166 КПК України перемістити до Глави 20 з відповідною новою нумерацією.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, перешкоджання законній діяльності журналістів, доказування, збирання доказів, охоронювана законом таємниця, журналістське розслідування.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ковтун О. В. Актуальні питання внесення відомостей до ЄРДР про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 6-2. Т. 2. С. 112-117.

2. Ковтун О. В. Витребування та отримання як способи збирання доказів у кримінальному провадженні про злочини, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. С. 178-182.

3. Ковтун О.В. Проблемні питання визначення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 4. С. 145-150.

4. Ковтун А. В. К определению понятия доказывания в уголовных производствах о преступлениях, совершенных против журналистов. *Право и закон*. 2018. № 3. С. 27–33.

5. Ковтун О.В. Слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів: окремі проблемні аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 6. С. 167-174.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Ковтун О. В. Окремі питання визначення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 89-91.

7. Ковтун О. В. До питання одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб про злочини проти журналістів. *Теорія і практика розвитку правових інститутів*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10-11 березня 2016 р.). К. : «Науково-дослідний інститут публічного права», 2016. С. 78-80.

8. Ковтун О. В. Межі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 10–11 серпня 2018 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 90-92.

SUMMARY

Kovtun O.V. Evidence within Criminal Proceedings on Crimes Related to the Obstruction of Journalists' Legitimate Professional Activities. – Qualifying scientific work as the manuscript.

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.09 «Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Expertise; Operative and Search Activity» (081 – Jurisprudence) – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The work is focused on studying the doctrinal and applied aspects of evidence within criminal proceedings of crimes related to the obstruction of the journalists' legitimate professional activities. The analysis of scientific works on the topic of the research is based on the form of presentation of the material, the degree of generalization and sectoral affiliation. The main attention has been paid to the research carried out during 2015-2018, since the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening the Guarantees of Legal Professional Activities of Journalists» dated from May 14, 2015, the Special Part of the Criminal Code of Ukraine was supplemented by special corpus delicti related to the obstruction the journalists' legitimate professional activities (the Articles 345-1, 347-1, 348-1, 349-1).

Comprehensive studying of scientific periodicals has shown that the raised problem is the subject of study of lawyers from various branches of law, in particular constitutional, international, criminal and criminal procedural law. Instead, the representatives of the theory of criminal procedure have not defined or substantiated the list of circumstances to be proved in this category of criminal proceedings. The issues related to the collection of evidence by conducting investigative (search) actions and secret investigative (search) actions, peculiarities of the initiation of pre-trial investigation according to the analyzed category of criminal proceedings are still insufficiently highlighted.

It has been emphasized that evidence in criminal proceedings of crimes of the researched category as a type of criminal procedural activity includes three interrelated and complementary aspects¹⁾ intellectual – consists in the perception and analysis of information, as well as the emphasizing the one that matters for criminal proceedings, and then the formation of conclusions on this basis about the range of circumstances that are need to be proved according to the committed crime; 2) procedural – consists of actions foreseen by the criminal procedural law aimed at the collection, verification and evaluation of evidence; 3) material – consists of the analysis of the norm of the appropriate disposition of the Article of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, that specifies the content of specific circumstances that are need to be proved.

It has been noted that evidence in criminal proceedings of the researched crime category acquires a more specific meaning and features, as it involves cognition, analysis and formation of conclusions about the information, which testifies that the committed crime is really connected with the obstruction of journalists' legitimate professional activities. Thus, the legislative norms and requirements concerning the legal status of a journalist and regulating his legal professional activity should be in-depth analyzed and taken into account.

It has been proved that the conceptual and determining circumstances, which are needed to be proved in the criminal proceedings of the specified category are: the crime; legal status of the victim; intention, purpose and motive (must be expressed in the person's awareness of the fact of committing a crime against a journalist performing his professional activities); the legitimacy of the journalist's activities (journalist's actions must be performed in accordance with the law, namely directed to the implementation of authorities in the information sphere and must be carried out by means and in the order prescribed by law).

The realization of the necessary set of investigative (search) actions depends on the circumstances that need to be proved. According to the results of studying criminal proceedings of the researched category, it has been established that the most widespread investigative actions are the search, interrogation of, presentation

for identification, investigative experiment, search, performing of judicial examinations. The interrogation of a journalist as a witness has some specific features that are related to the specifics of his legal status, in particular, it concerns a type of law-protected secret data containing confidential information of the professional nature of journalistic activities provided on by the condition of non-disclosure of the authorship or source of information. In the case of interrogating a journalist in the status of a victim, close attention should be paid to information about his professional activities, which is likely the object of the committed crime.

The most typical for such categories of criminal proceedings are: forensic and medicine, commodity, technical examination of documents, phonoscopic, photographic, forensic of materials and equipment of video recording, portrait, computer and technical, examination of petroleum products, fuel and lubricants.

Information obtained during the conduction of audio and video control of a person will allow both to establish and to expand the list of circumstances that are subject to proving, in particular, time, place, method of committing a crime, the presence of accomplices, etc. While investigating offenses related to the obstruction the journalists' legitimate professional activities, there may be a need for studying and analyzing information contained in open access to Internet resources, for example, information about threats to a journalist in regard to the publication of information, exposing the illegal activities of a particular person. In view of this, there is a need for the proper acquisition and recording such information from the Internet resource, which then can be used as evidence. In this case, an investigator, a prosecutor may obtain information from electronic information systems or its parts, the access to which is not limited by its owner, tenant or holder, or not related to overcoming the system of logical protection.

The Article 263 of the Criminal Procedural Code of Ukraine has been offered to supplement with a new Part 5, with the following wording: «Withdrawal of information from transport telecommunication networks may be carried out with the voluntary application of a person, whose private communication's interference

will be carried out on the basis of a prosecutor's resolution or investigator's resolution agreed with a prosecutor irrespective of severity of a criminal offense».

The author has provided additional arguments in favor of the position on the need to determine the procedural form of demanding items and documents by an investigator, a prosecutor in the form of a resolution that meets the requirements of Part 3 of the Art. 110 of the Criminal Procedural Code of Ukraine.

According to the results of studying and generalizing materials of criminal proceedings on crimes related to the obstruction the journalists' legitimate professional activities, it has been established that the most spread are the appeals of investigators in accordance with the Art. 93 of the Criminal Procedural Code of Ukraine to institutions of the Ministry of Health Care with the requirement to provide information on the presence or absence of a person's stay in a dispensary account with a doctor-narcologist and psychiatrist.

The author has accomplished a comparative analysis of demanding items or documents and the temporary access to items and documents in order to separate them, since there are cases in court practice, when the court on the basis of clause 1, part 2 of the Art. 87 of the Criminal Procedural Code of Ukraine found the evidence inadmissible, namely, the minutes for reviewing video recordings provided by a journalist and derivative material evidence, which were included into the criminal proceedings on the basis of an investigator's resolution, since the receipt of information by the prosecution party was carried out without the prior permission of the court. In order to improve the provisions of the current Criminal Procedural Code of Ukraine, in part of the regulation of demand, receipt and temporary access to items and documents, the author has offered to make the appropriate amendments: first, to supplement the Art. 93 of the Criminal Procedural Code of Ukraine with new parts, which clearly regulate the procedural form of demanding and receiving items, documents, information, expert opinions, audits and acts; and secondly, the provisions of the Articles 159-166 of the Criminal Procedural Code of Ukraine should be moved to the Section 20 with the corresponding new numbering.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation, obstruction of journalists' legitimate activities, evidence, collection of evidence, secrecy protected by the law, journalistic investigation.

THE LIST OF PUBLICATIONS OF THE DEGREE-SEEKING STUDENT ACCORDING TO THE TOPIC OF THE DISSERTATION

where the main scientific results of the dissertation have been published:

1. Kovtun O. V. Relevant Issues of Making Information into the SRPTI about Crimes Related to the Obstruction the Journalists' Legitimate Professional Activities. *Naukovyi Visnyk Khersonskoho derzhavnoho Universytetu*. Series «Law sciences». 2016. Issue 6-2. Vol. 2. P. 112-117.

2. Kovtun O. V. Demanding and Receiving as Methods of Collecting Evidence within Criminal Proceedings on Crimes Related to the Obstruction the Journalists' Legitimate Professional Activities. *Yurydychnyi biuleten*. 2017. No. 5. P. 178-182.

3. Kovtun O. V. Problematic Issues in Determining the Circumstances to be Proved in Criminal Proceedings on Crimes Related to the Obstruction the Journalists' Legitimate Professional Activities. *Aktualni problem vitchyznianoï yurysprudentsyi*. 2017. No. 6. Vol. 4. P. 145-150.

4. Kovtun A. V. Determining the Concept of Evidence within Criminal Proceedings about Crimes Committed against Journalists. *Pravo i zakon*. 2018. No. 3. P. 27–33.

5. Kovtun O. V. Investigative (Search) Actions as Means of Collecting Evidence of Crimes Related to the Obstruction Journalists' Legitimate Professional Activities: Some Problematic Aspects. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. 2018. Issue 6. P. 167-174.

that prove the approbation of the dissertation materials:

6. Kovtun O. V. Some Issues of Determining the Circumstances to be Proved in Criminal Proceedings about Crimes Related to the Obstruction the

Journalists' Legitimate Professional Activities. *Relevant issues of pre-trial investigation and tendencies of the development of forensic methodology*: report thesis of All-Ukrainian scientific and practical conference (Kharkiv City, November 21, 2018) / The Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv Natinal University of Internal Affairs. Kharkiv, 2018. P. 89-91.

7. Kovtun O. V. On the Issue of Simultaneous Interrogation of Two or More Previously Interrogated Persons about Crimes against Journalists. *Theory and practice of the development of legal institutions*: Materials of the International scientific and practical conference (Kyiv City, March 10-11, 2016). K.: «Naukovo-doslidnyi instytut publichnoho prava», 2016. P. 78-80.

8. Kovtun O. V. The Limits of Proving in Criminal Proceedings on Crimes Related to the Obstruction the Journalists' Legitimate Professional Activities. *Relevant issues of legal theory and legal practice*: Materials of the International scientific and practical conference (Odesa City, Ukraine, August 10–11, 2018). Odesa: HO «Prychornomorska fundatsiia prava», 2018. P. 90-92.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПЕРЕШКОДЖАННЯМ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ.....	24
1.1. Стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.....	24
1.2. Поняття та межі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.....	43
<i>Висновки до розділу 1.....</i>	<i>65</i>
РОЗДІЛ 2. Процесуальний порядок доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.....	67
2.1. Підстави та процесуальний порядок внесення відомостей про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, до Єдиного реєстру досудових розслідувань.....	67
2.2. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.....	90
<i>Висновки до розділу 2.....</i>	<i>114</i>
Розділ 3. Збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.....	117

3.1. Слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.....	117
3.2. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.....	141
3.3. Інші засоби збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.....	164
<i>Висновки до розділу 3</i>	185
ВИСНОВКИ	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	194
ДОДАТКИ	216

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним із пріоритетних напрямів євроінтеграційного курсу України, спрямованого на розбудову демократичної, правової держави, є гарантування права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на свободу діяльності засобів масової інформації. Зазначені права та свободи більшою мірою реалізуються в законній професійній діяльності журналістів, перешкоджання якій не має залишатися безкарним. З метою виконання цього завдання у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) передбачена відповідальність як за діяння, що безпосередньо перешкоджають законній професійній діяльності журналістів (ст. 171, ч. 2 ст. 375 КК України), так і у зв'язку зі здійсненням цим журналістом такої діяльності (ст. 345-1, ст. 347-1, ст. 348-1, ст. 349-1 КК України). Однак, під час розслідування цих злочинів слідчі органів Національної поліції України зіштовхуються з низкою проблем, більшість з яких пов'язана саме з доказуванням обставин, які мають значення для кримінального провадження, що перешкоджає притягненню винних осіб до кримінальної відповідальності. Так, упродовж 2013–2018 рр. було відкрито 1135 кримінальних проваджень про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній діяльності журналістів. При цьому, до суду направлено лише 100 обвинувальних актів (8,9 %), за результатами розгляду яких ухвалено 29 обвинувальних і 6 виправдувальних вироків. Разом з цим 762 (67,2 %) кримінальних проваджень було закрито, а кількість проваджень, по яких не прийнято рішень, зростає щороку, зокрема на кінець 2018 р. їх чисельність становила 286.

Таким чином, наведені статистичні дані наочно вказують на складність доказування у цій категорії кримінальних проваджень, що, своєю чергою, негативно позначається на ефективному захисті законної професійної

діяльності журналістів, а отже, й виконання завдань кримінального провадження.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові праці Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, Р.С. Белкіна, Г.П. Власової, А.Ф. Волобуєва,

В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, І.В. Гори, Ю.М. Грошевого, В.А. Журавля, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенка, О.В. Капліної, В.О. Коновалової, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Нора, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорецького, В.В. Рожнової, Д.Б. Сергєєвої, М.В. Салтевського, С.В. Свириденка, С.М. Стахівського, О.Ю. Татарова, Л.Д. Удалової, В.І. Фаринника, С.С. Чернявського, Ю.М. Чорноус, А.В. Шевчишена, В.Ю. Шепітька, Б.В. Щура, О.О. Юхна та інших учених.

Актуальним питанням розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів присвячено дисертаційні дослідження А.А. Мацоли (2015), А.В. Коваленка (2017). Кримінально-правові аспекти забезпечення професійної діяльності журналістів розглядали В.І. Павликівський (2017), К. М. Буряк (2018) та ін. Однак, зазначеними науковцями здебільшого розглянуто лише окремі аспекти розслідування злочинів, пов'язаних з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Нині малодослідженими або не дослідженими залишаються питання щодо: особливостей початку досудового розслідування у разі вчинення вказаних злочинів; визначення кола специфічних обставин, що підлягають доказуванню у цій категорії кримінальних проваджень; збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та ін. Відтак, нагальною є потреба в комплексному дослідженні проблем доказування у вказаній категорії кримінальних проваджень, що має здійснюватися з урахуванням нових напрямів розвитку сучасної юридичної науки з одночасним переосмисленням прикладних аспектів застосування чинного кримінального та кримінального

процесуального законодавства України. Окреслені обставини свідчать про актуальність теми дослідження, що й зумовило її вибір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2015 р. № 501/2015, виконувалось відповідно до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Донецького юридичного інституту МВС України 25 червня 2014 р., протокол № 15.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є визначення особливостей доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства і практики його застосування.

Визначена мета наукового дослідження зумовила постановку й необхідність розв'язання таких *завдань*:

- з'ясувати стан наукових досліджень з питань доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів;
- розкрити поняття, значення та межі доказування у вказаній категорії кримінальних проваджень;
- визначити підстави та процесуальний порядок внесення відомостей про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- виокремити та охарактеризувати обставини, що підлягають доказуванню у досліджуваній категорії кримінальних проваджень;

- надати характеристику слідчим (розшуковим) діям як засобам збирання доказів про злочини, пов’язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів;
- розкрити порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов’язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів;
- виокремити інші засоби збирання доказів у вказаній категорії кримінальних проваджень.

Об’єкт дослідження – правові відносини, що виникають в процесі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов’язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.

Предмет дослідження – доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов’язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і виконання зумовлених нею завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи. Звернення до *діалектичного* методу дозволило розглянути понятійний апарат і сутність доказування у досліджуваній категорії кримінальних проваджень (розділ 1, підрозділ 2.2). *Системно-структурний* метод дав змогу визначити особливості доказування у цій категорії кримінальних проваджень, виявити прогалини та колізії щодо їх розслідування (розділи 2, 3). *Порівняльно-правовий* метод використано під час аналізу норм матеріального та процесуального права, наукових позицій в контексті предмета дослідження (розділи 1, 2, 3). За допомогою *формально-юридичного* методу проаналізовано чинне законодавство України, що пов’язано з регламентацією професійної діяльності журналістів (розділи 2, 3). *Соціологічний* та *статистичний* метод застосовано під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень та узагальнення результатів практики, а також підтвердження отриманих висновків (розділи 2, 3). Всі методи дослідження використано у

взаємозв'язку, що забезпечило об'єктивність і достовірність отриманих наукових результатів.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України за 2013–2018 рр.; рішення Конституційного Суду України; Інформаційні листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ; результати анкетування 180 слідчих Національної поліції України та 70 прокурорів Київської, Львівської, Харківської, Кіровоградської областей; узагальнені дані вивчення 130 матеріалів кримінальних проваджень та 50 судових рішень, винесених у 2013–2018 рр.; матеріали ЗМІ, а також особистий досвід дисертанта, набутий під час розслідування зазначеної категорії злочинів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим монографічним дослідженням, у якому комплексно досліджено теоретичні та прикладні проблеми доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. У роботі сформульовано низку нових положень і висновків, що містять наукову новизну, зокрема:

вперше:

- визначено, що доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, як вид кримінальної процесуальної діяльності, включає в себе три взаємопов'язані та взаємодоповнюючі аспекти: 1) інтелектуальний; 2) процесуальний; 3) матеріальний;

- обґрунтовано, що у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії також має підлягати доказуванню характеристика об'єкта кримінального правопорушення (родовий, безпосередній та додатковий об'єкт злочинного посягання);

- з метою забезпечення проведення швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів досліджуваної категорії

аргументовано доцільність на законодавчому рівні встановити вимогу, згідно з якою доступ до внесених до ЄРДР відомостей має бути відкритим з моменту повідомлення особі про підозру або закриття кримінального провадження;

– доведено необхідність передбачити в Кримінальному процесуальному України (далі – КПК України) положення, відповідно до якого допит потерпілого, свідка можна провести до внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР;

– аргументовано необхідність передбачити можливість проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж за добровільною заявою особи, втручання у приватне спілкування якої буде здійснюватися на підставі постанови прокурора або слідчого, погодженої з прокурором, незалежно від тяжкості кримінального правопорушення;

удосконалено:

– поняття доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, під яким запропоновано розуміти регламентовану кримінальним процесуальним законодавством діяльність уповноважених учасників провадження, спрямовану на збирання, перевірку та оцінку доказів, і полягає в пізнанні й аналізі інформації, на основі якої можна сформулювати висновок щодо наявності чи відсутності обставин, пов'язаних із перешкоджанням професійній діяльності журналістів, та які мають значення для кримінального провадження;

– класифікацію обставин, що підлягають доказуванню, а саме: 1) обставини, що визначають загальний предмет доказування у кримінальному провадженні, які слід поділити на абсолютні та відносні; 2) спеціальні обставини, які відповідно до кримінального процесуального законодавства доповнюють загальний предмет доказування; 3) особливі обставини, тобто ті, що підлягають доказуванню при розслідуванні

кримінального провадження щодо вчинення особою конкретного виду злочину;

- процесуальну форму витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, з урахуванням чого запропоновано відповідні зміни й доповнення до ст. 93 КПК України з цього приводу;

- пропозиції про доцільність включення тимчасового доступу до речей і документів до системи слідчих (розшукових) дій;

дістало подальший розвиток:

- наукові положення, що пізнання не можна розглядати поза межами кримінального процесуального доказування;

- аргументація необхідності вдосконалення чинної моделі кримінальної процесуальної регламентації в частині часу внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР;

- наукова позиція, згідно з якою результати негласних слідчих (розшукових) дій мають бути використані для розшуку осіб чи майна, що підлягає конфіскації чи спеціальній конфіскації у кримінальному провадженні, в якому вони проводяться.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено та надалі можуть використовуватися у:

- *правозастосовній діяльності* – для надання практичної допомоги слідчим органів Національної поліції України при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних проваджень, проведенні занять в системі службової підготовки (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 3 вересня 2018 р.);

- *освітньому процесі* – при проведенні занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Розслідування окремих видів злочинів», підвищенні кваліфікації слідчих Національної поліції (акт Національної академії внутрішніх справ від 15 лютого 2018 р.).

Апробація матеріалів дослідження. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Теорія і практика розвитку правових інститутів» (Київ, 10–11 березня 2016 року); «Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики» (Харків, 21 листопада 2018 року); «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (Одеса, 10–11 серпня 2018 року).

Публікації. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, відображено у восьми наукових публікаціях, чотири статті з яких – у наукових фахових виданнях України, одна стаття – у міжнародному науковому виданні, та три тези наукових доповідей, оприлюднених на конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (198 найменувань на 22 сторінках) і восьми додатків на 13 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінок, із яких основний текст – 180 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПЕРЕШКОДЖАННЯМ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

1.1. Стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів

Пріоритетними завданнями розбудови сучасної української державності та суспільства в цілому є забезпечення прав і свобод людини, суворе дотримання законності у всіх сферах життєдіяльності, протидія злочинності, усунення причин та умов її породження. У цьому напрямі діяльності, зважаючи на взяті Україною зобов'язання перед міжнародними інституціями, Уряд країни постійно впроваджує комплекс заходів, спрямованих на виконання зазначених завдань. Нині особлива увага приділяється комплексному реформуванню національних правоохоронних органів, головним завданням яких у сфері кримінального судочинства є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів особи.

Одним із невід'ємних прав кожної людини і громадянина є право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, яке найбільш розповсюджується та реалізується у професійній діяльності журналістів. Саме тому встановлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналіста забезпечує конституційне право громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, необхідну їм для реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів. Посягання на законну професійну діяльність журналістів порушують основоположні принципи інформаційних відносин: гарантованість права на

інформацію; відкритість, доступність інформації та свободу обміну нею; об'єктивність інформації; точність, законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Цілком зрозуміло, що законна діяльність журналістів потребує належної правової охорони [113, с. 133].

Проблема захисту професійної діяльності журналістів не є новою для юридичної науки, адже з розвитком в Україні громадянського суспільства і правовідносин, безумовно, посилився й вплив засобів масової інформації (далі – ЗМІ) на всі сфери життєдіяльності нашої країни. Відтак, за цілком слушним твердженням В. І. Павликівського, право на свободу слова, переконань, вільне вираження своїх думок, а також свободу діяльності засобів масової інформації є одним з пріоритетних на шляху розвитку вільної, демократичної, соціальної і правової держави. Посилення відчутного впливу інформаційної сфери на життя людини, на діяльність держави і суспільства в другій половині ХХ ст. і на початку ХХІ ст. перетворилося на одну з особливостей суспільного розвитку. Завдяки українським ЗМІ поза увагою суспільства не залишаються проблеми корупції, насильства, державної безпеки та інші гострі й злободенні теми. Із набуттям незалежності в Україні поступово почали вирішуватися проблеми функціонування засобів масової інформації [100, с. 5]. З огляду на це, останнім часом міжнародною і науковою спільнотою все частіше приділяється увага різним проблемним аспектам законодавчої регламентації захисту й охорони законної професійної діяльності журналістів, формуються шляхи їх усунення, напрацьовуються відповідні науково-методичні рекомендації та пропозиції з удосконалення національного законодавства в контексті цього питання.

У наш час, як слушно наголошує О. І. Поклонська, професійна діяльність журналіста визначається рівнем свободи засобів масової інформації, що передбачає, передусім, забезпечення вільного доступу до інформації, невтручання у процес поширення і вільного обігу інформації, відсутність цензури. Гарантування необхідних правових умов для здійснення

журналістом професійної діяльності є однією з основних проблем у сфері інформаційних відносин [109, с. 3].

Між іншим, пильність до піднятої проблематики зумовлена й тим, що відповідно до ст. 19 Загальної декларації прав людини, ч. 1 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ч. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадські і політичні права кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [41; 70; 96]. Беззаперечно, що наведені норми міжнародних документів також є першоосновою для здійснення журналістами своєї професійної діяльності, перешкоджання якій не має залишатися безкарним. Цим нормам міжнародних документів відповідають положення ст. 34 Конституції України, згідно з якими кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. При цьому, здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [71]. Можливість зазначених обмежень цілком корелюється із нормами приведених міжнародних документів, а саме ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини, ч. 2. 1 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ч. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Такі законодавчі обмеження є виключенням із загального правила, а їх підстави є вичерпними. Це підтверджено й Парламентською Асамблеєю Ради Європи, яка в пункті 11 Резолюції № 1165 (1998) вкотре наголосила на важливості права кожної людини на приватність і права на свободу вираження поглядів

як основи демократичного суспільства. Разом із тим ці права не є абсолютними і не мають ієрархічного характеру, оскільки мають однакову цінність. Виходячи з цього, Асамблея наголошує, що право на приватність, яке закріплене у ст. 8 Європейської конвенції з прав людини повинно захищати приватне життя особи не лише від втручання влади, але й від подібних дій з боку інших осіб чи інститутів, зокрема і ЗМІ [125]. Ми цілком згодні з таким баченням і вважаємо, що в демократичній країні журналісти в своїй професійній діяльності не мають виходити за межі дозволеного, особливо якщо це стосується приватної сфери, зокрема особистого та сімейного життя людини.

Варто звернути увагу, що в абзаці 3 ч. 4 рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 зазначено, що однією з гарантій реалізації конституційних прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації є законодавче закріплення права кожного на доступ до інформації, яке згідно зі статтею 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» забезпечується систематичним та оперативним оприлюдненням інформації в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, на інформаційних стендах та будь-яким іншим способом, а також шляхом надання інформації на запити [129].

Свого часу стосовно протидії в Україні професійній діяльності журналістів висловила занепокоєння Парламентська Асамблея Ради Європи, яка в Резолюції 1239 (2001) «Свобода вираження поглядів та функціонування парламентської демократії в Україні» констатувала, що хоча протягом останніх 10 років Україна вжила різних заходів, спрямованих на забезпечення прав людини й основних свобод, у тому числі в сфері свободи вираження поглядів, але продовжуються залякування, напади й убивства журналістів, а також зловживання з боку влади в особі уповноважених державних органів України стосовно свободи вираження поглядів. З огляду на це, Асамблея закликає відповідні органи влади в Україні вжити таких заходів для поліпшення загальної ситуації, в якій функціонують ЗМІ, та, в

подальшій перспективі, напрацювати засади для сталої й незворотної демократизації у сфері ЗМІ, в тому числі: швидко й прозоро розслідувати всі справи, пов'язані з насильством і смертю журналістів; негайно скасувати норми й практику, що дають можливість позасудового закриття засобів масової інформації та мовлення, тощо [126].

Незважаючи на вище наведені норми міжнародних документів, конституційні положення та пропозиції Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо необхідності здійснення ефективного захисту законної професійної діяльності журналістів, все ж таки в Україні, на жаль, і на сьогодні вченими констатуються негативні факти протидії цій діяльності. Так, за словами С. Томіленка, в Україні акти фізичного насильства проти працівників преси залишаються без належної реакції влади. Немає прецедентів справедливого покарання кривдників журналістів, а в поодиноких випадках судових розглядів призначаються лише сміхотворні штрафи. Поодинокі справи щодо злочинів проти журналістів, якщо й доходять до судів, то закінчуються або виправдувальними вироками, або штрафами, або, в разі призначення мінімального строку позбавлення волі, покараних звільняють з випробувальним терміном [158].

На аналогічні негативні фактори вказує й В. І. Павликівський, за дослідженням якого спостерігається істотне погіршення ситуації з дотримання свободи слова та захисту професійної діяльності журналістів. Так, 2014 рік став для ЗМІ в Україні найгіршим за останні десять років. За індексом свободи преси Україна у 2013–2014 роках зайняла лише 127 місце серед 180 країн. У цей же час експертами Інституту масової інформації було зафіксовано 995 випадків порушень прав журналістів, з них: убивств – 7; арештів, затримань – 25; нападів, побоїв – 286; погроз – 98; викрадень та незаконних утримань – 78; перешкоджань професійній діяльності – 148; цензури, доступу до інформації – 152; економічного та політичного тиску – 39. Зазначені тенденції спостерігаються в усьому світі. Згідно зі звітом організації «Репортери без кордонів», у всьому світі за 2012 р. вбито 88

професійних журналістів і 47 цивільних, понад тисячу журналістів і блогерів заарештовано, близько двох тисяч журналістів зазнали погроз і нападів. Наведені цифри, як констатує автор, свідчать про певні проблеми, що виникають у сфері правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів як в Україні, так і за кордоном [100, с. 5-6].

Приводячи статистичні дані, О. О. Юхно вказав, що у 2013 році за ст. 171 КК України всіма слідчими підрозділами країни розпочато досудове розслідування 161 правопорушення (до суду направлено 10), у 2014 році – 164 (до суду направлено 8), у 2015 році – 114 (до суду направлено 10), у 2016 році – 158 (до суду направлено 12), за 5 місяців 2017 року за 92 фактами розпочато досудове розслідування, з яких за ст. 171 КК України у 65 кримінальних провадженнях, направлено до суду 8 кримінальних проваджень щодо 9 злочинів проти журналістів. За ч. 3 ст. 171 КК України за ознаками «переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику, здійснюваного службовою особою або групою осіб за попередньою змовою» протягом 2016 та 2017 років зареєстровано по 1 кримінальному провадженню, а за ст. 163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер», яка запроваджена у чинний Кримінальний кодекс України у 2016 році, відкрито лише 1 кримінальне провадження [198, с. 12-13].

Водночас, за дослідженням К. М. Буряк, кількість облікованих кримінальних правопорушень і вручених за ними особам повідомлень про підозру набагато перевищує кількість обвинувальних вироків з притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності. Так, за даними ГПУ впродовж 2017 р. правоохоронні органи з урахуванням минулих років направили до суду 22 обвинувальних акта щодо злочинів, потерпілими від яких є журналісти, у 2016 р. – 31 обвинувальний акт, у 2015 р. було передано до суду 11 кримінальних проваджень за ст. 171 КК України. Також за даними Єдиного державного реєстру судових рішень упродовж 2011–2017 рр. було

винесено 25 обвинувальних вироків за ст. 171 (ч. 1) і лише 1 – за ст. 345-1 (ч. 2). На переконання вченої, причинами такої статистики є допущені помилки як під час процесу збирання доказової бази в рамках кримінальних проваджень, так і при кримінально-правовій кваліфікації таких кримінальних правопорушень. При цьому порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності негативно позначається на практиці запобігання злочинам проти професійної діяльності журналістів [14, с. 2].

Таким чином, наведені факти наочно вказують про актуальність порушеної тематики, особливо у руслі низки останніх законодавчих змін, внесених до кримінального та кримінального процесуального законодавства, спрямованих на посилення захисту законної професійної діяльності журналістів, охорону їх власності, життя й здоров'я членів їхніх сімей. Зокрема, це стосується ч. 2 ст. 163, статей 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України, які, зважаючи на об'єкт охорони, становлять окрему групу суспільно небезпечних винних діянь. Підставою їх об'єднання в окрему категорію злочинів є спільність деяких елементів кримінально-правової характеристики перелічених складів: 1) основним безпосереднім об'єктом злочинів проти журналістів виступають суспільні відносини, що забезпечують нормальну законну професійну журналістську діяльність; 2) спеціальний потерпілий – журналіст та або його близький родич чи член сім'ї; 3) спеціальний мотив злочинця – зв'язок вчинення злочину зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності (крім ст. 349-1, де законодавцем сформульовано спеціальну мету – спонукання журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь якої дії) [52, с. 104-105; 53, с. 12].

Як зазначає Є. О. Письменський, необхідність кримінально-правової охорони такої діяльності зумовлено тим, що посягання на законну професійну діяльність журналістів порушують основоположні принципи інформаційних відносин: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації та свободу обміну нею; об'єктивність інформації; точність, законність одержання, використання, поширення та зберігання

інформації. Тож цілком зрозуміло, що законна діяльність журналістів потребує належної правової охорони, зокрема й за допомогою використання засобів кримінального права [103, с. 103]. Однак, незважаючи на такий масив кримінально-правових норм, які безпосередньо спрямовані на захист професійної діяльності журналістів, значна частина кримінальних проваджень, відкритих за цими злочинами, закривається за відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення або ж розслідуються у загальному порядку. Першопричиною цього, на наше переконання, є проблеми, що постають саме під час доказування у кримінальних провадженнях даної категорії.

Крім того, оцінюючи існуючий стан справ у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів і підходи до його покращення чи навіть кардинального змінення, Є. О. Письменський вважає, що законодавець рухається не в тому напрямку. Імовірно, як і певна частина українського суспільства (а можливо саме через це), у посиленні або розширенні кримінально-правової репресії він вбачає єдиний спосіб вирішення будь-якої більш-менш суттєвої проблеми. На помилковість такого підходу не раз звертали увагу вітчизняні правники, підкреслюючи даремність використання ресурсів кримінального права в ситуаціях, коли існує чимало інших (часто навіть більш ефективних) варіантів правового регулювання. Тим більше у науковця викликає подив, коли нібито благородні наміри щось виправити чи змінити, так і залишаються лише словами, а на практиці і в житті, по суті, нічого не міняється, тобто новації лише перевантажують закон, який і без того суттєво розбалансований [103, с. 92–93].

На нашу думку, напрацювання відповідних пропозицій і рекомендацій в частині доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, потребують визначення стану розробленості досліджень цього питання. Це, безумовно, дасть змогу виокремити пріоритетні напрямки подальших наукових розвідок із цієї проблематики.

Різноаспектні питання захисту законної професійної діяльності журналістів у всі часи привертали увагу з боку правників, при цьому питання кримінального процесуального доказування по досліджуваній нами категорії злочинів майже не вивчалися, тим паче на дисертаційному рівні. З огляду на це можемо констатувати, що недослідженість цього питання, особливо в умовах пореформованого національного законодавства, призводить до складнощів під час доказування при розслідуванні злочинів, учинених проти журналістів. І це в той час, коли процес доказування є «серцем» усієї кримінальної процесуальної діяльності.

Комплексне вивчення наукової періодики дає змогу констатувати, що проблематика захисту законної професійної діяльності журналістів стала предметом дослідження правників із різних галузей права, зокрема конституційного [109], міжнародного [156], кримінального [22; 73; 190; 103; 100; 14] та кримінального процесуального права [53; 91; 198]. Саме завдяки проведенню наукових розвідок сьогодні в цьому напрямі сформовано певний їх масив, що стане теоретичною основою для проведення нашого дослідження. При цьому, варто зауважити, що все ж таки більшість наукових досліджень в руслі піднятої тематики здійснено у галузі кримінального права. Натомість представниками з теорії кримінального процесу не визначено і не обґрунтовано переліку обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо злочинів, учинених проти журналістів. Також не вирішеними залишаються певні проблемні аспекти щодо збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, особливості початку досудового розслідування за даною категорією кримінальних проваджень та ін.

В цілому за формою викладення матеріалу, ступенем узагальнення та галузевою приналежністю наукові дослідження з даної проблематики умовно можна розділити на дисертації, статті та тези доповідей конференцій. Але ми вважаємо за доцільне більш пильну увагу приділити науковим розробкам, проведеним протягом 2015-2018 років, адже 14 травня 2015 року Верховна

Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» (набрав чинності 11.06.2015) [115]. Як свідчить аналіз цього Закону, до Особливої частини КК України було внесено низку змін, зокрема доповнено його спеціальними складами злочинів, учинених проти журналістів, а саме: погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1); умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1); посягання на життя журналіста (ст. 348-1); захоплення журналіста як заручника (ст. 349-1).

Серед досліджень українських учених, присвячених загальним питанням журналістської діяльності як суб'єктів інформаційних відносин, варто виокремити дисертаційне дослідження О. І. Поклонської «Журналіст як суб'єкт інформаційних відносин: конституційно-правовий аспект» (2018), в якому, з-поміж іншого, вченою наведено науково-теоретичне обґрунтування необхідності вдосконалення законодавства, що стосується правового статусу журналіста. Зокрема, на її переконання, потрібна чітка правова регламентація питань, пов'язаних з об'єднанням в одному нормативно-правовому акті інформаційних прав журналістів, гарантій їх діяльності та інформаційних обов'язків журналістів ґрунтовно досліджено поняття, ознаки і принципи правової держави. Також нею вдосконалено теоретичні підходи до визначення елементного складу правового статусу журналіста; класифікацію прав журналіста та видів журналістської діяльності, які за змістом вона поділила на: 1) редакторську (пов'язану з літературним редагуванням, роботою над формою медіа-тексту); 2) організаторську (діяльність керівної групи конкретного ЗМІ); 3) авторську (творчу), що у свою чергу поділяється на інформаційну, аналітичну та художню публіцистику; класифікації конституційно-правових гарантій діяльності журналіста в Україні: нормативно-правові гарантії – сукупність правових норм, за допомогою яких забезпечується реалізація й охорона комплексу прав журналістів; організаційно-правові гарантії, що забезпечуються органами спеціальної компетенції [109, с. 19-21].

Проблемним питанням міжнародно-правового регулювання діяльності засобів масової інформації в європейському інформаційному просторі присвячена праця Т. А. Терехової (2017). Зокрема, дослідницею запропоновано зміни до законодавства України у сфері ЗМІ у відповідності до її міжнародно-правових зобов'язань, зокрема щодо: виключення «протекціонізму» як наряду державної політики у сфері телебачення та радіомовлення; обґрунтування відсутності єдиного підходу до визначення правового статусу ЗМІ та визначення чинників, які зумовлюють таку ситуацію, серед яких: виконання ЗМІ одночасно декількох функцій (економічної, політичної, культурної); відсутність уніфікованих правових підходів до регулювання ЗМІ у державах – членах ЄС та на наднаціональному загальноєвропейському рівні тощо [156, с. 17-19].

Цінність наведених вище наукових робіт полягає в тому, що в них зроблено спробу з точки зору відповідних галузей наук комплексно розглянути основи журналістської діяльності, розкрито види такої діяльності, проаналізована нормативно-правова база, визначені відповідні заходи щодо недопущення неправомірного обмеження законної професійної діяльності журналістів та ін. Крім того, наукові доробки цих та низки інших правників, які торкалися загальних питань піднятої проблематики, суттєво вплинули на подальші дослідження, у тому числі з теорії кримінального процесу.

Щодо представників у галузі кримінального права, то в 2017 р. В.І. Павликівським була захищена докторська дисертація «Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів». Зокрема, на наш нагляд, до найбільш вагомих здобутків науковця слід віднести наступні. Уперше запропоновано систематизацію злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів і зроблено висновок, що КК України містить загальну норму про відповідальність за перешкоджання професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України) та спеціальні норми про посягання на життя, здоров'я, волю, власність журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю (ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК

України). Також на підставі аналізу доктринальних положень щодо виділення загального, родового та безпосереднього об'єктів злочинів автором визначено, що безпосереднім об'єктом злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів, передбачених ст.ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України, слід визнавати охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують свободу професійної діяльності журналістів як уособлення свободи слова, проголошеної ст. 34 Конституції України. Між іншим, ним встановлено кримінально-правовий зміст та визначено розмежувальні ознаки двох самостійних форм злочинного порушення свободи журналістської діяльності – перешкоджання та впливу. Так, перешкоджанням визнаються діяння, які створюють об'єктивні перепони у реалізації потерпілим своїх повноважень або взагалі унеможливають їхнє виконання. Вплив, навпаки, пов'язаний з таким тиском на свідомість та волю потерпілого, внаслідок якого особа приймає рішення на користь ініціатора такого впливу. Дисертантом з'ясовано правове значення мотиву і мети злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів як основних розмежувальних ознак від суміжних злочинів. Відсутність мети припинення журналістської діяльності виключає кваліфікацію злочинних перешкоджань діяльності журналіста за ст. 171 КК України. Крім того, автором удосконалено низку доктринальних положень, зокрема розуміння родового об'єкта злочинів розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» Особливої частини КК України; змісту поняття свободи слова з урахуванням суттєвих трансформацій, яких воно зазнало з моменту своєї появи в міжнародних актах, тощо [100, с. 13-17].

В свою чергу, здійснивши кримінально-правове та кримінологічне дослідження злочинів проти професійної діяльності журналістів в Україні, К.М. Буряк дійшла до таких висновків. По-перше, зіставивши доктринальні положення криміналізації з умовами діяльності журналістів, вона не вважає доцільним введення ст. 348-1 до КК України, адже наразі немає особливих

тисків на дану категорію потерпілих, не зростає кількісна динаміка потерпілих осіб. Введення даної статті, на її думку, можна пояснити лише суспільною думкою, яка гіперболізована через необізнаність. Тож, учена вважає, що ст. 348-1 лише перевантажує КК України, не виправдано надаючи журналістам статус спеціального суб'єкта потерпілого [13, с. 137]. По-друге, дослідниця доводить доцільність виключення з ч. 2 ст. 163 КК України такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочинного посягання стосовно журналіста, оскільки предметом цього злочину є приватні відомості, що передані чи передаються громадянами через листування або телефонні розмови тощо, а незаконне ознайомлення зі службовою кореспонденцією, телефонними розмовами, телеграфними й іншими повідомленнями журналіста та їхнє розголошення за наявності для того підстав мають кваліфікуватися як перешкодження професійній діяльності журналіста (ч. 1 ст. 171 КК України). Крім того, вченою вдосконалено: загальноприйняте тлумачення поняття «журналіст»; правовий статус потерпілого для тих випадків, за якими дії винного мають кваліфікуватися за ст. 171 КК України або іншими складами, в яких одним із безпосередніх об'єктів виступає законна професійна діяльність журналістів тощо [14; 15, с. 4-5].

Певні здобутки щодо вдосконалення розслідування злочинів, учинених проти журналістів, наявні серед науковців у галузі криміналістики. Комплексному вивченню проблемних питань розслідування перешкодження законній професійній діяльності журналістів присвячено дисертаційне дослідження А.А. Мацоли (Розслідування перешкодження законній професійній діяльності журналістів. Київ, 2015). Так, ученою вперше у вітчизняній науці закладено основи для розроблення видової методики досудового розслідування перешкодження законній професійній діяльності журналістів, що полягає у розкритті елементів криміналістичної характеристики злочину та встановленні особливості слідчої ситуації та початкового етапу досудового розслідування; охарактеризовано елементи криміналістичної характеристики перешкодження законній професійній

діяльності журналістів, що відображають механізм злочинної діяльності, зокрема, обстановка вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, особливості слідів злочинної діяльності, особливості особистості типових суб'єктів злочину, особливості мотивації винних, типова характеристика потерпілих, розкрито їх зміст та взаємозв'язки. Крім того, визначені типові слідчі ситуації початкового етапу досудового розслідування перешкодження законній професійній діяльності журналістів та програми дій щодо їх вирішення; типові версії початкового етапу досудового розслідування перешкодження законній професійній діяльності журналістів, виходячи із обсягу інформації про злочин та даних про особу злочинця. За результатами проведеного дослідження, нею встановлено, що однією з проблем початкового етапу розслідування посягання на журналіста є те, що не завжди можливо при внесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР встановити точну кваліфікацію вчиненого. Найчастіше складнощі викликає саме доказування мети перешкодження. При зверненні потерпілого до правоохоронних органів із заявою про перешкодження, слідчому необхідно враховувати певний суб'єктивний фактор, який дозволяє журналістам розцінювати будь-які висловлювання на свою адресу як «утиски свободи слова» [91, с. 5, 6, 9]. Беручи до уваги власний досвід автора щодо розслідування даної категорії злочинів, можна зазначити, що у разі заперечення підозрюваним своєї вини у вчиненні злочину досить складним аспектом залишається доказування того, що дійсно його дії були спрямовані на перешкодження законній діяльності журналіста. В іншому випадку, протиправні дії підозрюваного кваліфікуються за статтями 115, 118, 121, 122, 125, 194, 296 та ін. КК України.

В той самий час, звернемо увагу, що А.А. Мацола окремо не розглядала обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування перешкодження законній професійній діяльності журналістів, а лише в підрозділі 2.1 охарактеризувала обставини, які підлягають встановленню при вирішенні питання про внесення відомостей про кримінальне

правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань [91, с. 59-70]. Натомість, такий підхід викликає певні зауваження з огляду на те, що в положеннях КПК України не закріплено ці обставини. Тим паче, що відповідно до вимог ст. 214 КПК України відомості про кримінальне правопорушення мають бути внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань при наявності ознак злочину, тому й не потребує встановлення інших обставин для вирішення цього питання.

Окремо слід указати на важливе наукове, методичне та практичне значення праць А. В. Коваленка. Так, у своїй науковій фаховій статті «Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів» (2016 р.) А. В. Коваленко наводить підходи вчених до визначення поняття обставин, що підлягають доказуванню, у зв'язку з чим він приходить до висновку про відсутність серед науковців єдиної позиції щодо його тлумачення. Слід підтримати думку цього автора з приводу того, що під час доказування у кримінальному провадженні даної категорії злочинів необхідно враховувати особливості складів злочинів, що передбачають такі посягання, а також криміналістичну характеристику таких посягань. До посягань на життя та здоров'я журналістів належать склади злочинів, передбачені ч. 2, 3 та 4 (щодо дій, передбачених ч. 2, 3) ст. 345-1, а також ст. 348-1 КК України. Йдеться про побої, завдання тілесних ушкоджень або вбивство чи замах на вбивство журналіста, його близьких родичів, членів сім'ї у зв'язку зі здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. Зазначені злочини об'єднують в собі, з одного боку, ознаки заподіяння тілесних ушкоджень різної тяжкості або вбивства, а з іншого, – специфічні для цих складів ознаки, пов'язані з професійною журналістською діяльністю. У підсумку автор виділив орієнтовний перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, до яких відніс: 1. Особа потерпілого (анкетні дані, професія, рід діяльності, фізіологічний та психологічний стан). 2. Здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності або здійснення кимось із

близьких родичів або членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності. 3. Подія вбивства або тілесного ушкодження (час, місце, інші обставини). 4. Причина смерті або характер і тяжкість тілесних ушкоджень потерпілого (час настання смерті, характер ушкоджень, що призвели до смерті; тяжкість тілесних ушкоджень, локалізація їх на тілі, час заподіяння та механізм виникнення). 5. Мало місце насильницьке заподіяння смерті/тілесних ушкоджень чи зазначені негативні наслідки настали внаслідок інших причин (хвороба, нещасний випадок, заподіяння шкоди особою самою собі). 6. Спосіб та засоби вчинення вбивства або заподіяння тілесного ушкодження (способи та засоби готування та приховування злочину). 7. Особа злочинця (анкетні дані, особисті та професійні якості, фізіологічний та психологічний стан). 8. Співучасники вбивства або заподіяння тілесних ушкоджень, роль кожного з них у вчиненні злочину. 9. Зв'язки між злочинцем та потерпілим. 10. Форма вини, мета злочину. 11. Спеціальний мотив – вчинення злочину у зв'язку з професійною діяльністю журналіста (потрібно встановити, які саме прояви професійної журналістської діяльності стали причиною злочинного посягання та чи були такі прояви законними). 12. Вид і розмір шкоди, завданої посяганням на життя чи здоров'я журналіста, а також розмір процесуальних витрат. 13. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження [52, с. 104-107; 53, с. 86-87].

Цим же автором здійснено комплексне дослідження основ методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів (Коваленко А.В. Основи методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, Харків, 2017). В аспекті вивчення обставин, що підлягають доказуванню, науковець звернув увагу, що в науці криміналістиці існують різні підходи

щодо об'єднувальної назви таких обставин – обставини, що підлягають з'ясуванню, встановленню, або доказуванню при розслідуванні злочину. З огляду на зазначене, він зробив висновок, що відсутність єдиної узгодженої позиції науковців щодо терміну, який визначає обставини, що підлягають з'ясуванню (доказуванню, встановленню) при розслідуванні злочину, є показником високого рівня зацікавленості цим питанням в наукових колах. Базуючись на позиції В.А. Журавель, автор вважає доцільним орієнтуватися на термін «обставини, що підлягають з'ясуванню» [53, с. 20].

Дійсно, В.А. Журавель вважає, що безпосереднє, внутрішнє ставлення до методики розслідування мають обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні певної категорії злочинів. Саме вони відображуються в окремих криміналістичних методиках різних рівнів консолідації (видових, міжвидових, підвидових, комплексних) і зумовлюють визначення напрямів розслідування та шляхів розв'язання його завдань. При цьому обставини, що підлягають доказуванню як структурний елемент окремої криміналістичної методики, на його думку, є більш широким за своїм змістом поняттям, ніж предмет доказування, оскільки вони базуються на кримінально-правовій і криміналістичній характеристиках певного різновиду злочинних проявів. Обставини, що підлягають з'ясуванню, як слушно вказує науковець, є результатом синтезу кримінально-процесуальних приписів щодо визначення предмета доказування, а також кримінально-правових і криміналістичних ознак злочину певного різновиду [39, с. 13].

Під час вивчення структури і змісту окремої криміналістичної методики, Б.В. Щур зазначив, що 23 % опитаних практичних працівників, зокрема слідчих МВС, СБУ та прокуратури, вважають доцільним до елементів структури окремої криміналістичної методики також віднести обставини, що підлягають з'ясуванню [197, с. 15].

В межах піднятої дискусії слід зазначити, що фактично два наведені поняття мають однакове значення, за виключенням їх лексичного навантаження. При цьому все ж таки вважаємо доцільним вживати

обставини, що підлягають доказуванню, як то визначено в ст. 91 КПК України, а обставини, що підлягають з'ясуванню, доцільно використовувати для встановлення інших відомостей, які необхідні для розслідування конкретного виду злочину і правильного вирішення провадження. Тобто, це ті обставини, які виходять за межі, передбачених ст. 91 КПК України. Наприклад, що стосується розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, це відношення журналіста до ЗМІ, встановлення систематичності й законності його діяльності, виконання ним професійних обов'язків, тощо. Більш поглиблено ці питання будуть досліджені в підрозділі 2.2 цієї роботи.

Отже, можна ствердити, що коло специфічних обставин, які підлягають з'ясуванню під час розслідування злочинів проти журналістів, безпосередньо впливає з конкретного його складу, що і вимагає більш детального й комплексного розроблення даного питання.

Продовжуючи, звернемо увагу на наукову працю О.О. Юхна, присвячену актуальним проблемам досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері професійної діяльності журналістів. Зокрема, правник зазначає, що однією з них є бланкетність законодавства щодо регулювання журналістської діяльності. Законодавча база з цих питань становить понад десять Законів і підзаконних, або нормативно-правових, актів. З одного боку, це свідчить про значущість і важливість зазначеної сфери суспільних відносин, а з іншого, така кількість правових актів призводить до окремих протиріч у питаннях регулювання діяльності ЗМІ, наявних професійних прав та обов'язків журналістів, проблем їх реалізації та захисту прав. На думку науковця, логічно і доцільно було б на сьогоdnішньому історичному етапі передбачити ухвалення єдиного законодавчого акта про всі види ЗМІ, який би: 1) визначав загальні принципи журналістської діяльності; 2) визначав сутність і поняття журналіста; 3) розширив поняття і сутність перешкоджання журналістській діяльності; 4) встановлював їх права й обов'язки; 5) встановлював однотипний документ

(посвідчення та ін.) для журналістів усіх видів засобів масової інформації; б) визначав створення і ведення Єдиного реєстру журналістів України (за аналогією Єдиного реєстру адвокатів) [198, с. 14]. Певне раціональне зерно в такій думці є, але прийняття єдиного нормативно-правового акту з цього питання не вирішить проблемних моментів доказування у кримінальних провадженнях по даній категорії злочинів. Це також підтверджується позицією опитаних респондентів, 86 % з яких вважають, що прийняття окремого закону позитивно не вплине на досудове розслідування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Зазначене пояснюється тим, що процес доказування регулюється положеннями КПК України, тому й вдосконалювати слід його, про що безпосередньо буде йтися в наступних підрозділах нашого дослідження. Поряд із тим також слід зауважити, що законодавство України у сфері регулювання журналістської діяльності характеризується суперечливістю та неузгодженістю. У зв'язку з чим погодимося з думкою В.В. Середюк, що законодавство України у сфері масової інформації не є ідеальним, і потрібні додаткові зусилля законодавців для його подальшого вдосконалення заради оптимізації процесу становлення свободи масової інформації в Україні. Розв'язання проблем інформаційного законодавства можливе лише за умови узгодженої роботи всіх гілок влади. Лише тоді воно стане запорукою забезпечення свободи масової інформації в Україні, реалізації стратегічного курсу на побудову соціальної, демократичної, правової держави [136, с. 162].

Здійснивши системний аналіз указаних наукових праць, приходимо до висновку, що сьогодні на дисертаційному рівні ще не проведено жодного комплексного дослідження, присвяченого проблемам доказування у кримінальних провадженнях про даним категоріям злочинів. Лише на рівні наукових статей або в окремих підрозділах досліджень зроблено спробу розкрити окремі аспекти доказування під час розслідування злочинів, учинених проти журналістів. Тим часом, наявні нині публікації не вирішують

тих проблемних питань та чисельних труднощів, які виявляються під час доказування даної категорії злочинів. Все це додатково свідчить про нагальну потребу розв'язання наукового завдання, яке поглядає в теоретичному та практичному осмисленні процесу доказування під час розслідування злочинів, учинених проти журналістів.

Таким чином, наведені наукові праці є надійною теоретичною основою для нашого дисертаційного дослідження, адже вони якнайкраще забезпечать переконливість і достовірність отриманих у наступних розділах результатів, дадуть змогу виявити прогалини у національному законодавстві в аспекті предмета дослідження. Відтак, дослідження спиратиметься на сучасних досягненнях конституційного, міжнародного та кримінального права, криміналістики, а також положеннях національного та міжнародного законодавства.

1.2. Поняття та межі доказування під час розслідування злочинів вчинених проти журналістів

Теорія доказування, незважаючи на наявність сучасних напрацювань вітчизняної науки кримінального процесуального права, залишає відкритим питання правової природи доказування як категорії, що займає одне з центральних місць в теорії кримінального процесу.

Розглядаючи зазначене питання в розрізі предмету нашого дослідження, ключовим аспектом є формування власного бачення поняття доказування, його межі в кримінальних провадженнях про злочини, вчинені проти журналістів. Беззаперечно, що це має бути здійснено з урахуванням наукових позицій стосовно тлумачення правової дефініції доказування, його значення та межі. Така доцільність обумовлена тим, що кримінальна процесуальна діяльність, як один із видів соціальної діяльності, має пізнавальний характер. Під час кримінального провадження слідчий,

прокурор та суддя з метою прийняття законного й обґрунтованого рішення прагнуть відновити достовірну картину минулої події, з'ясувати всі її обставини та встановити факти. Досягнення вказаної мети здійснюється за допомогою кримінального процесуального доказування. Процес доказування здійснюється на всіх стадіях та етапах кримінального провадження. Найбільша кількість помилок, що допускається правозастосовниками у кримінальному провадженні, пов'язані саме із порушеннями під час збирання та перевірки доказів, що потягло за собою або порушення прав та свобод людини, або ухвалення необґрунтованих рішень, або скасування цих рішень судами вищестоящої інстанції [160, с. 12; 123, с. 3].

Досліджуючи значення доказів та доказування під час досудового розслідування І. А. Младшева та І. І. Татарин зазначають, що об'єктивна істина в цілому, так і окремі факти, обставини кримінального провадження встановлюються органами досудового розслідування, прокурором і судом лише шляхом кримінального процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обґрунтовуються процесуальні рішення. Автори підкреслюють, що доказування має найбільшу питому вагу в усій діяльності органів і осіб, які здійснюють провадження, а також осіб, яких вони залучають до цієї діяльності. Крім того, нормативне регулювання й теоретичне дослідження проблем доказування посідає чільне місце в кримінальному процесуальному праві, найважливішою складовою якого є доказове право, і в науці кримінального процесу, де провідну роль відіграє теорія доказів [97, с. 69]. Дійсно, кримінальна процесуальна діяльність, що здійснюється під час доказування, має важливе і, мабуть без перебільшення, провідне значення як під час прийняття слідчим, прокурором, слідчим суддею процесуальних рішень на стадії досудового розслідування, так і для винесення законного й обґрунтованого судового рішення за результатами розгляду провадження по суті. І в цьому також знаходять реалізацію такі елементи завдання кримінального провадження як повнота та неупередженість розслідування і

судового розгляду.

У контексті дослідження варто звернути увагу на різноманітність наукових підходів щодо узагальнення та формування поняття доказування. Зокрема, проаналізувавши наукові точки зору щодо розуміння поняття доказування, вбачається, що одним із проблемних аспектів є наявність декількох позицій з приводу включення до цієї дефініції процесів, які не регламентовані кримінальним процесуальним законодавством. У даному разі під процесами розуміється пізнання, аналіз та формування логічних висновків слідчого, прокурора, які приймаються під час доказування. Вважаємо доцільним виділити дві основні позиції з цього питання.

Так, одні науковці, формулюючи поняття кримінального процесуального доказування, у змістовій частині обмежуються виключно процесами, які регламентовані кримінальним процесуальним законодавством. Наприклад, В. Г. Лукашевич зазначає, що доказування доцільно розглядати як обов'язок певних суб'єктів збирати, перевіряти та оцінювати докази з метою встановлення істини у справі, а, з іншого - як обов'язок суб'єктів доказування обґрунтовувати свої висновки за допомогою доказів [89, с. 172]. Подібне трактування поняття доказування зустрічається у працях М. В. Дєєва, який зазначає, що процес кримінального процесуального доказування - це здійснювана в процесуальних формах діяльність органів розслідування і суду, а також інших наділених законом правами учасників процесу зі збирання, перевірки та оцінки фактичних даних, необхідних для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження та вирішення завдань кримінального судочинства [34, с. 212].

До вказаної позиції також можна віднести точку зору В. Г. Гончаренка, який визначає доказування як форму практичної діяльності в процесі регулювання суспільних відносин, яка полягає у збиранні, дослідженні, оцінці й використанні інформації, котра за певних умов, визначених процесуальним законом, набуває статусу юридичних доказів [36, с. 8]

Інші науковці, окрім процесів, регламентованих кримінальним

процесуальним законодавством, включають в поняття доказування пізнавальну діяльність як безпосередній його елемент. Так, В. В. Вапнярчук указує, що сутність пізнавального підходу полягає в розумінні доказування як різновиду людської пізнавальної діяльності, яке здійснюється за загальними закономірностями, властивими процесу пізнання в усіх галузях науки і практики, хоча водночас має низку особливостей. У свою чергу, в рамках пізнавального підходу до доказування, залежно від превалювання на тому чи іншому етапі історичного розвитку певних акцентів, правомірно виділяти логічне (раціональне) та раціонально-емпіричне трактування пізнавальної доказової діяльності [20, с. 77]. Схоже бачення висловив Р.В. Малюга, який підкреслює, що кримінальне процесуальне доказування варто визначати як пізнавальну діяльність, яка проходить у встановленій законом процесуальній формі, і спрямована на виявлення обставин злочину, що мали місце в минулому, та встановлення істини у кримінальному провадженні [90, с. 280].

Дещо відмінне бачення щодо тлумачення кримінального процесуального доказування надають Ю.М. Грошевий та С.М. Стахівський, розуміючи його як передбачену законом діяльність суб'єктів кримінального процесу по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів та їхніх процесуальних джерел, прийнятті на цій основі певних процесуальних рішень і наведення аргументів для їх обґрунтування (мотивації) [31, с. 12].

Досить цікаву точку зору щодо розуміння сутності поняття доказування надає Ю.А. Комісарчук, указуючи, що доказування є не що інше, як пізнання істини в кримінальному провадженні, а саме встановлення (у повній відповідності з дійсністю) події злочину, винуватості або не винуватості особи, обставин, які впливають на ступінь і характер відповідальності тощо. При цьому пізнання є складним процесом: збираються і перевіряються докази, з допомогою яких установлюються окремі факти; на підставі цих фактів встановлюються інші, і таким чином з'ясовуються всі обставини справи. Поряд із тим, ми не можемо цілковито

погодитись з точкою зору автора щодо можливості встановлення окремих фактів за допомогою не процесуальних шляхів чи джерел, зокрема в рамках оперативно-розшукової діяльності, навіть в контексті допоміжної ролі без необхідності її доказового значення. Адже під час розслідування кримінального правопорушення слідчий більшість слідчих (розшукових) дій щодо збирання доказів учиняє в межах судового контролю з боку слідчого судді, окрім допиту (при цьому показання під час досудового розслідування як раз і несуть цю допоміжну роль), що зумовлює необхідність в мотивуванні відповідних клопотань виключно на основі інформації, отриманої в порядку, передбаченому КПК України [69, с. 339]. У цьому контексті слід звернути увагу, що в кримінальному провадженні не можливе проведення оперативно-розшукової діяльності.

Здійснюючи науковий аналіз пізнавального підходу до розуміння сутності доказування в кримінальному процесі, В.Г. Гончаренко моделює чотири варіанти розгляду пізнання в аспекті доказування та підтримуючи для подальшого наукового розроблення два останніх: 1) пізнання і доказування є відмінними процесами за своїм змістом: перше здійснюється криміналістичними способами, а друге - засобами кримінального процесу; 2) пізнання й доказування в кримінальному процесі є ідентичними поняттями; 3) пізнання й доказування в кримінальному судочинстві складають єдину діяльність, як дві сторони, два її аспекти; 4) пізнання, в порівнянні з процесуальним доказуванням, за змістом є більш широким поняттям [36, с. 5].

В даному випадку ми погоджуємося з В.Г. Гончаренком, оскільки також вважаємо, що пізнання не можна розглядати поза межами кримінального процесуального доказування. Пояснюється це тим, що доказування, як вид діяльності, передбачає інтелектуальну спрямованість, яка полягає у формуванні логічних конструкцій між фактами і доказами, вказуючи на можливість наявності певної події в минулому, в тому числі події кримінального правопорушення. Одночасно з тим не можна сказати, що

пізнання в рамках кримінальної процесуальної діяльності є ідентичним поняттю доказування, адже доказування завжди спрямовано на встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, і передбачає подальшу діяльність в роботі з доказами, зокрема вже після здійснення пізнання. Тобто пізнання, маючи ретроспективну спрямованість, можна вважати «опорною» точкою процесу доказування.

Разом із тим, доказування в кримінальному процесі, насамперед з позиції інтелектуальної діяльності (пізнання та логічність обґрунтування), розглядається в науці кримінального процесуального права в широкому та вузькому розумінні. В першому значенні процес доказування розуміється як здійснення всієї пізнавальної діяльності суб'єктів, які беруть участь в кримінальному процесі, що охоплює не тільки оцінку, а й збирання та перевірку доказів. У другому – доказування є лише логічною діяльністю з обґрунтуванням тези, що висувається [51, с. 40; 46, с. 399].

Акцентуючи увагу на кримінальному процесуальному пізнанні, слід зауважити, що серед науковців із цього питання існують певні дискусійні аспекти. Зокрема, Ю.М. Грошевий та С.М. Стахівський вказують, що опосередковане пізнання є більш поширеним у кримінальному судочинстві, оскільки органи досудового розслідування та судової влади в своїй діяльності досліджують явища, події, котрі відбулися в минулому, що зумовлює неможливість безпосереднього сприйняття факту вчинення кримінального правопорушення. У такому випадку безпосереднє сприйняття не можливе, що зумовлює опосередкованість кримінального процесуального пізнання – сприйняття обставин і об'єктів, які є доступними та містять інформацію про ті явища й події, що мали місце в минулому, тобто не безпосередньо, а опосередковано [31, с. 8]. Дійсно, слідчий, прокурор сприймають подію кримінального правопорушення не безпосередньо, якщо звісно вони не були її учасниками, а опосередковано, зокрема через показання потерпілого, свідків, підозрюваного, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події тощо. Тобто, за рахунок проведення

відповідного комплексу процесуальних дій слідчий, прокурор намагається максимально відтворити ті події і обставини, які мали місце в минулому, і які мають значення для кримінального провадження. Однак безпосереднє сприйняття теж має своє місце, наприклад, стосовно наслідків учинення кримінального правопорушення, зокрема коли під час проведення огляду місця події слідчий знаходить й вилучає сліди крові, пальців рук, залишки одягу, біологічні мікрооб'єкти та ін. Зазначене звісно має місце й під час учинення злочинів проти журналістів.

Слід звернути увагу, що у наукових джерелах зустрічається позиція, виходячи з якої пізнання в кримінальному процесуальному доказуванні можливе як опосередковано, так і безпосередньо. З цього приводу В.Є. Канюка зазначає, що безпосереднє пізнання можливе щодо окремих обставин, які належать до предмета доказування, зокрема це стосується наслідків вчинення злочину, місця скоєння злочину, знарядь і засобів, за допомогою яких його вчинено та ін. Опосередковане пізнання проявляється при отриманні висновків експертиз, оцінки показань свідків, отриманих іншими суб'єктами доказування, і в низці інших випадків [46, с. 400].

В контексті виниклої дискусії вважаємо, що питання опосередкованості чи безпосередності пізнання як аспекту кримінального процесуального доказування, зокрема на стадії досудового розслідування, є двозначним, тобто таким, яке має властивості опосередкованості та безпосередності. Тим часом, якщо об'єктом пізнання безпосередньо виступає подія кримінального правопорушення, то такий процес завжди виступає опосередкованим, оскільки слідчий, прокурор, суддя безпосередньо можуть сприймати лише наслідки (насамперед у вигляді виявлених слідів) вчинення злочину, намагаючись при цьому відтворити події, які вже відбулися. Відтак варто підтримати позицію Р.В. Малюги, виходячи з якої пізнання обставин учиненого злочину, як правило, є ретроспективним, оскільки слідчий, прокурор, суд мають в якості об'єкта пізнання подію, яка мала місце в минулому [90, с. 283].

Стосовно ж самого розуміння пізнання як аспекту кримінального процесуального доказування, то варто навести позицію В. Г. Лукашевича, який розподіляє процес доказування на два рівні: перший - це сприйняття фізичних явищ, які виступають в ролі носіїв інформації; другий - декодування сприйнятих сигналів і формування на цій основі концептуальної моделі, тобто певної «розумової (мисленої) картини» сприйнятого (власне інформації), де інформація виступає у вигляді синтезу відомостей, що сприймаються, відповідним чином опрацьовуються свідомістю людини та видобуваються з її пам'яті [89, с. 172].

Досить цікаву і, на нашу думку, загалом вірну точку зору спостерігаємо в дослідженнях М.А. Погорецького, який вбачає у доказуванні, окрім вищезазначених аспектів, ще й логічну спрямованість, котра полягає в діяльності уповноважених осіб щодо отримання та використання доказів для обґрунтування рішень в кримінальному провадженні в установленому законом порядку [105, с. 17]. Безумовно, без законів логіки не можливо або ж буде досить важко обґрунтувати відповідне процесуальне рішення, адже мислення людини має відбуватися не хаотично, а піддаватися певній послідовності, що допомагає слідчому, прокурору, слідчому судді, суду більш конструктивно побудувати мотивувальну частину свого рішення. Це, в свою чергу, має свідчити про те, що прийняте процесуальне рішення є вмотивованим і обґрунтованим. У кримінальних провадженнях про злочини досліджуваної категорії це має неабияке значення, оскільки у них доказування має свою специфіку та особливості, що вимагає від слідчого, прокурора побудови конструктивного процесу розслідування. Мова йдеться про те, що під час вмотивування процесуальних рішень вони повинні використовувати необхідний понятійний апарат, знати законодавчу базу, на якій будується діяльність журналістів та ін.

У контексті розглянутої тематики слід привести точку зору, висловлену Ю.М. Грошевим і С.М. Стахівським, які зазначають, що кримінальне процесуальне доказування включає в себе не тільки формування (збирання)

та перевірку доказів, але й оцінку доказів та їхніх процесуальних джерел, тобто є поєднанням практичної та розумової діяльності суб'єктів кримінального процесу [31, с. 10].

Певною мірою погоджуючись з указаною тезою, все ж таки вважаємо за доцільне зауважити, що збирання, перевірка та оцінка доказів не являє собою відокремлений від пізнавальної діяльності аспект, а становить єдине ціле, однак із різними проміжними завданнями. Зокрема, якщо говорити про збирання доказів під час досудового розслідування, то слідчий, прокурор під час цього ж збирання також здійснює пізнання, що полягає в сприйнятті інформації, закріпленої в певному доказі, наприклад, фіксуючи показання потерпілого-журналіста під час допиту слідчий здійснює одночасно їхнє сприйняття та фіксацію. І вже у подальшому надані показання перевіряються, тобто слідчий, проаналізувавши отримані під час допиту відомості, з'ясовує їхнє значення стосовно встановлення обставин, що підлягають доказуванню, при цьому враховуючи вимоги ст. 91 КПК України та відповідної диспозиції статті Особливої частини КК України. Іншими словами, слідчий, аналізуючи отримані від журналіста показання, вирішує питання про проведення процесуальних дій з метою отримання додаткових доказів для встановлення обставин, передбачених ст. 91 КПК України. Наприклад, проводить тимчасовий доступ до речей і документів, а саме до матеріалів журналістського розслідування, які можуть підтвердити правдивість показів журналіста та надати додаткову інформацію про осіб, які вчинили злочин.

Таким чином, проводячи процесуальні дії, слідчий в процесі пізнання та аналізу отриманої інформації на основі зібраних доказів, що формують його внутрішнє переконання, вирішує питання про можливість повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення або закриття кримінального провадження. І в цьому випадку ми говоримо про оцінку доказів, а саме їхню достатність або недостатність для прийняття відповідного процесуального рішення, що вказує на необхідність проведення

додаткових дій щодо збирання доказів чи навпаки закриття кримінального провадження у зв'язку з вичерпаністю можливості їх отримання. Відтак передбачені кримінальним процесуальним законодавством форми діяльності під час доказування (збирання, перевірка та оцінка доказів) нерозривно пов'язані з інтелектуальною діяльністю – пізнання, на основі якого робляться логічні висновки, що мають значення для доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України.

Беручи до уваги викладене, *можна зазначити, що доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, як вид кримінальної процесуальної діяльності, включає себе три взаємопов'язані та взаємодоповнюючі аспекти:*

1. *Інтелектуальний* – полягає в сприйнятті та аналізі інформації, а також виділення тієї, яка має значення для кримінального провадження, і вже формування на цій основі висновків про коло обставин, які підлягають доказуванню залежно від вчиненого злочину. Даний аспект являє собою розумову діяльність слідчого, прокурора, сторони захисту.

2. *Процесуальний* – полягає у здійсненні передбачених кримінальним процесуальним законодавством дій, спрямованих на збирання, перевірку та оцінку доказів під час досудового розслідування та судового розгляду. Тобто, даний аспект доказування, по-перше, являє собою процесуальну форму доказування, регламентовану КПК України; по-друге, є зовнішньою стороною доказування, маючи матеріальне вираження у вигляді протоколів проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які є процесуальними джерелами доказів в кримінальному провадженні.

3. *Матеріальний* – полягає в аналізі норми відповідної диспозиції статті особливої частини КК України, в якій встановлено зміст специфічних обставин, що підлягають доказуванню. Наприклад, якщо було вбивство журналіста, то під час його розслідування, окрім доказування вини особи у вчиненні вбивства, також необхідно довести той факт, що злочин учинено в

зв'язку з професійною діяльністю журналіста. Доказування цієї обставини є обов'язковим, якщо злочин кваліфіковано за ст. 348-1 КК України. Одночасно із цим, матеріальний аспект доказування пов'язаний з межами доказування, оскільки обов'язково має бути встановлено коло тих обставин, які підлягають доказуванню при кваліфікації злочину, пов'язаного із перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста.

На основі дослідження вітчизняної доктрини щодо підходів розуміння поняття доказування в кримінальному процесі, вважаємо, що доказування як вид суспільної діяльності, регламентованої кримінальним процесуальним законодавством, не варто розглядати поза межами загальних (філософських) підходів будь-якої діяльності, оскільки воно співвідноситься як загальне до частини та являє собою спеціалізований вид діяльності.

У контексті дослідженого питання, варто зауважити, що доказування в кримінальному провадженні про злочини, вчинені проти журналістів, за своїм змістом і значенням можна класифікувати залежно від стадії кримінального провадження, а саме:

I. *Доказування на стадії досудового розслідування.* Саме на цій стадії здійснюється збирання, перевірка й оцінка доказів, на основі аналізу яких слідчий, прокурор роблять висновок про повноту проведення досудового розслідування, що дає можливість прийняти відповідне процесуальне рішення щодо завершення досудового розслідування (ст. 293 КПК України). При цьому дана стадія також має додатковий (факультативний) етап доказування. Його сутність полягає в тому, що під час розгляду слідчим суддею відповідного клопотання сторони кримінального провадження мають довести наявність достатніх підстав, визначених законом, що є необхідною умовою для його задоволення. Так, виходячи з комплексного аналізу вимог ч. 3 ст. 132, ч. 1 ст. 152, ч. 2 ст. 173, ч. 1 ст. 157, ч. 1 ст. 173, ч. 2 ст. 176, ч. 4 ст. 189, ч. 2 ст. 194, ч. 5 ст. 234 КПК України та інших статей, бачимо, що для задоволення слідчим суддею, судом відповідного клопотання слідчим, прокурором має бути доведена наявність

достатніх підстав, передбачених законом.

Отже, можемо зробити висновок, що поняття доказування за своїм обсягом є ширшим, ніж зміст обставин, закріплених у ч. 2 ст. 91 КПК України, оскільки процес доказування, зокрема під час розгляду слідчим суддею, судом відповідного клопотання сторони кримінального провадження, охоплює необхідність встановлення відомостей, які не входять до переліку обставин, що підлягають доказуванню в межах ст. 91 КПК України.

II. *Доказування під час судового розгляду.* На цій стадії вирішується питання щодо повноти встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, відбувається пізнання та формування остаточних висновків щодо винуватості чи не винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Також має місце зміна правової кваліфікації в судовому засіданні та пред'явлення нового обвинувачення, що неодмінно впливає на кінцевий результат вирішення кримінального провадження в суді по суті.

З урахуванням викладеного, *під поняттям доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, слід розуміти регламентовану кримінальним процесуальним законодавством діяльність уповноважених учасників провадження, спрямовану на збирання, перевірку та оцінку доказів, і полягає в пізнанні й аналізі інформації, на основі якої можна сформувати висновок щодо наявності чи відсутності обставин, пов'язаних із перешкоджанням професійній діяльності журналіста, та які мають значення для кримінального провадження.*

Варто акцентувати увагу на тому, що доказування в досліджуваній категорії кримінальних проваджень набуває більш конкретно вираженого змісту і особливостей. Адже крім обставин, передбачених ст. 91 КПК України, також необхідно встановити елементи конкретного складу злочину, за який передбачено кримінальну відповідальність за суспільно-небезпечні

діяння, вчинені проти журналіста. В такому разі доказування має певні особливості, оскільки передбачає пізнання, аналіз і формування логічних висновків щодо інформації, яка пов'язана з журналістською діяльністю. Тобто потребує доведення факту вчинення злочину саме проти журналіста у зв'язку з виконання ним професійних обов'язків. Це і зумовлює специфіку доказування, наприклад із урахування тих обставин, що свідчать про факт вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, пошкодження майна журналіста чи його родичів тощо.

Переходячи до розгляду питання щодо меж доказування, вважаємо за доцільне навести позицію М.М. Дворецької, яка підкреслює, що проблема доказування взаємозумовлена і взаємопов'язана з проблемою істини, оскільки процес доказування не може розглядатися ізольовано від питань про роль у ньому істини [32, с. 268-269]. При цьому зауважимо, що істина це досить широке філософське поняття, що зумовлює риторичне питання щодо можливості її абсолютного пізнання. Іншими словами, в рамках кримінального процесуального доказування об'єктивно цілковито пізнати обставини вчинення злочину є неможливим, оскільки подія відбулася в минулому і в деталях являє собою унікальне явище, повторення якого неможливе. Тобто безпосередньо відтворити подію в реальності з метою її пізнання є неможливим. Під час досудового розслідування та судового розгляду встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення здійснюється за допомогою пізнання наслідків злочинного діяння, подальшого аналізу та формування висновків, які дозволяють говорити про достовірність того чи іншого «припущення» щодо обставин, що підлягають доказуванню.

З цього приводу слід погодитись з роздумами М.В. Деєва, який говорить саме про «ймовірність висновків у кримінальному провадженні», зокрема й під час доказування, що робиться з урахуванням накопичення доказів. Адже процес пізнання проходить від незнання до знання, при цьому важливо усвідомлювати, що такий перехід відбувається не одномоментно,

вибухоподібно, а поволі, поступово. При цьому за стан незнання та неповного знання відповідає стан ймовірного характеру наших знань, висновків, а стану знання - стан достовірних знань та висновків. Оскільки пізнання обставин кримінального провадження відбувається за допомогою доказів, то станам незнання та неповного знання, а відповідно і ймовірних висновків, відповідає стан недостатності доказів, коли з наявної сукупності доказів можна зробити тільки ймовірні, правдоподібні висновки [34, с. 45].

У контексті наведеного актуальним постає питання як забезпечити належну достовірність (близьку до абсолютності) висновків щодо достатності встановлення обставин, що підлягають доказуванню. В даному випадку наука кримінального процесуального права оперує поняттям «межі доказування», однак і з приводу цього серед учених не досягнуто єдиного бачення щодо обсягу та змісту даної дефініції.

Зокрема О.С. Старенький під межами доказування розуміє обсяг доказів та їх процесуальних джерел, наявність яких забезпечить швидке, повне та неупереджене встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [147, с. 8]. Натомість М.І. Станкович зазначає, що найбільш популярними і такими, що набули значного поширення, стали визначення меж доказування як сукупності доказів, що відображає глибину дослідження обставин предмета доказування, є достатньою для встановлення його обставин (тобто обставин, які мають значення для кримінального провадження) [145, с. 143]. В свою чергу Р.Ю. Савонюк тлумачить межі доказування як сукупність фактичних даних, які дають змогу слідчому зробити обґрунтований висновок щодо наявності ознак злочину та про відсутність обставин, що виключають необхідність в здійсненні кримінального провадження [130, с. 11].

Порівнюючи поняття межі доказування зі спорідненим поняттям предмет доказування, П.М. Кубрак зазначає, якщо предмет доказування вимагає, що конкретно повинно бути з'ясовано і досліджено у кримінальному провадженні, то межі доказування характеризують обсяг і глибину

дослідження всіх істотних обставин провадження. З урахуванням цього, поняття межі доказування вчений тлумачить як обсяг доказів, який забезпечує надійне, достовірне встановлення всіх обставин, які належать до предмета доказування і необхідні для правильного вирішення справи [84, с. 187].

Автори одного з підручників, присвяченого питанням теорії доказів, вважають, що характерними ознаками меж доказування є достатність та вичерпність всіх можливих засобів. Іншими словами дослідження, яке дає можливість зробити беззаперечний і неспростовний висновок щодо предмета доказування або яке вичерпало усі передбачені законом засоби і форми щодо збирання, дослідження і перевірки доказів, необхідних для встановлення істини у справі [154, с. 48].

Дещо відмінне від традиційного бачення поняття меж доказування надає В.В. Вапнярчук. Зокрема, вчений розглядає його у двох аспектах: перший – сутність цього поняття і другий – критерії визначення моменту досягнення необхідних меж доказування. Що стосується першого аспекту, сутність цього поняття полягає в тому, що межі доказування – це границі доказової діяльності, що забезпечують певний обсяг знань суб'єкта доказування про обставини кримінального правопорушення, з приводу якого здійснюється кримінальне провадження, і який є достатнім для закінчення кримінального процесуального доказування загалом або для прийняття певного процесуального рішення чи здійснення певної процесуальної дії, зокрема. Тут мова йде не про границі того, що підлягає доказуванню, а про межі тієї діяльності, яка утворює зміст процесу доказування. Другий аспект меж доказування полягає в тому, що для з'ясування моменту досягнення зазначених вище границь доказової діяльності можуть використовуватися різноманітні критерії, якими можуть бути окремі зазначені вище підходи науковців до розуміння меж доказування [20, с. 101-102].

Слід звернути увагу, що в практичній діяльності межі доказування мають важливе значення, навіть не зважаючи на високий рівень абстрактності цього поняття та більшого його обговорення в наукових

працях. Як цілком слушно з цього приводу наголошено в науковій літературі, правильне усвідомлення сторонами меж доказування у кримінальному провадженні забезпечує необхідну повноту з'ясування обставин, що входять до предмета доказування, а також убезпечує використання для цієї мети тільки допустимих доказів і лише в тому обсязі, який необхідний для достовірних висновків у кримінальному провадженні [155, с. 55].

Тим часом, як слушно підкреслює О.С. Старенький, звуження меж доказування призводить до того, що окремі обставини кримінального провадження недостатньо або не в повній мірі досліджуються і, як наслідок, з'являються прогалини у встановленні тих чи інших обставин злочину, що не дозволяє всебічно, повно і неупереджено розслідувати кримінальне провадження, розглядати його під час судового розгляду та приймати відповідне законне та обґрунтоване процесуальне рішення. Необґрунтоване розширення меж доказування зумовлює отримання таких доказів, які вже достовірно встановлені або інформації, яка взагалі може не стосуватися відповідного кримінального провадження, що, у свою чергу, призводить до затягування досудового розслідування та судового розгляду та негативно впливає на учасників кримінального провадження [147, с. 6-7]. Відтак безумовно слід розуміти різницю між предметом доказування та його межами, адже, як ми вже звертали увагу, предмет доказування з урахування конкретного складу злочину може бути розширений, в тому числі в кримінальних провадженнях про злочини досліджуваної категорії. Тому за цілком справедливим твердженням С.Ф. Денисюка, предмет доказування – це сукупність пошукових фактів, а межі – ступінь достатності і достовірності системи доказів, що дозволяє зробити єдиний і неспростовний підсумок як по кожному елементу доказування, так і в провадженні в цілому, при цьому, коли говорити про межі доказування, то вони характеризуються повним, всебічним і об'єктивним дослідженням всіх обставин справи [33, с. 229]. Тобто, на нашу думку, під сукупністю пошукових фактів слід розуміти як обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91

КПК України), так і обставини, що підлягають додатковому встановленню, безпосереднє визначення яких уже конкретизується й деталізується з урахуванням вчиненого злочину. Це, безумовно, також має важливе значення в разі вчинення злочину, пов'язаного з перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста.

В той самий час, порівнюючи поняття предмет доказування та межі доказування, М.В. Деєв говорить про їхнє співвідношення між собою як мета і засіб, що вказує на висновок: ці поняття з різних боків характеризують одне й те саме явище. Так, межі доказування вказують на нього шляхом окреслення певних меж, у яких знаходиться позначуване явище, а достатність доказів вказує на це ж явище, характеризуючи його суть, зміст. Межі доказування немовби виділяють, виокремлюють зі всієї гіпотетично можливої сукупності доказів саме достатню їх сукупність, відмежовуючи її, з одного боку, від недостатньої сукупності доказів, а з іншого - від надмірної. Саме між цими двома межами і знаходиться достатня сукупність доказів [34, с. 46]. Але ми не погоджаємося з наведеною авторською позицією в частині співвідношення меж доказування з предметом доказування як засіб і мета. На нашу думку, межі доказування в даному відношенні не підлягають тлумаченню як засіб, оскільки він спрямований на отримання чогось, є інструментом, а межі доказування є абстрактною категорією, яка, базуючись на предметі доказування, дозволяє уповноваженим суб'єктам зробити висновок про винуватість особи або наявність підстав для закриття кримінального провадження.

Більш виправданою вбачається позиція М.І. Станковича, який в своєму дослідженні ставить питання щодо обсягу досліджуваного поняття, а саме вказує на той факт, що межі доказування як кримінальна процесуальна категорія охоплює не тільки предмет доказування, а й застосовується до категорії обставин, які мають значення для кримінального провадження (у контексті мети кримінального процесуального доказування, визначеної у ч. 2 ст. 91 КПК України) [146, с. 182]. Відтак можна стверджувати, що поняття

межі доказування за своїм обсягом ширше від предмета доказування, оскільки перше поширюється і застосовується поза межами ст. 91 КПК України, зокрема щодо встановлення інформації, що має значення для кримінального провадження. До речі, це також проявляється й під час розслідування злочинів, учинених проти журналістів, оскільки в даній категорії кримінальних проваджень межі доказування виходять за рамки ст. 91 КПК України.

Розглядаючи поняття межі доказування необхідно звернути увагу на поняття «стандарт доказування», яке є суміжне межам доказування, однак більш ширшим. Стандарти доказування, як слушно зазначає Х.Р. Слюсарчук, забезпечують рівень переконання (переконаності), необхідний для ухвалення обвинувального вироку або прийняття іншого поточного чи підсумкового рішення у кримінальному провадженні не на користь сторони захисту (встановлюють певні «межі/рамки» у кримінальному провадженні по досягненню, виконанню яких може бути прийняте рішення не на користь особи) [140, с. 19]. Однак, автор акцентує увагу на необхідності відмежування стандарту доказування від меж доказування, вказуючи, що межі доказування в кримінальному провадженні, характеризуючи глибину дослідження об'єкта пізнання, є однією з умов виконання стандарту доказування як критерію достовірності результату судового пізнання. Тому, незважаючи на те, що поняття «стандарт доказування» відносно рідко використовується в національній процесуальній науці, не слід його замінювати (а тим більше ототожнювати) поняттям «межі доказування» [139, с. 224].

Дискусійність тематики меж доказування окреслюється високим ступенем узагальнення змісту поняття, його абстрактністю, яка призводить до різноманітного його тлумачення учасниками кримінального провадження. З цього приводу В.В. Вапнярчук зазначає, що межі доказування досить суб'єктивне поняття, оскільки їх визначення залежить від певного суб'єкта доказування, обставин, які треба встановити в конкретному кримінальному провадженні на тому чи іншому його етапі [19, с. 105].

Поряд із тим, коли ми говоримо про глибину доказування обставин, передбачених ч. 2 ст. 91 КПК України, варто звернутись до положень ст. 62 Конституції України, де зазначено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, а всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [71]. Деталізація цієї норм-вимоги знаходить своє відображення в положеннях ст. 17 КПК України, де встановлено, що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. А усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Таким чином, законодавець встановлює необхідність доведення обставин, що підлягають доказуванню в такій мірі, коли їх спростування не являється можливим. Для прикладу факт, ступінь та характер тілесних ушкоджень встановлюється висновком судово-медичної експертизи, при цьому необхідно враховувати обставини, які можуть викликати сумніви щодо проведення експертизи, зокрема можливої зацікавленості експерта тощо.

Якщо говорити про злочини, вчинені супроти журналістів, то однією з особливостей доказування в даній категорії кримінальних проваджень виступає необхідність доведення зв'язку між суб'єктивною стороною складу злочину, результатом (чи потенційним результатом) діяльності журналіста та суспільно-небезпечними наслідками, передбаченими відповідними диспозиціями Особливої частини КК України. Іншими словами, сторона обвинувачення повинна довести, що:

- по-перше, злочин учинено проти журналіста або його близьких родичів чи членів сім'ї, у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності;

- по-друге, особа є журналістом в розумінні ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціального захисту журналістів»;

- по-третє, злочин учинено з метою впливу на професійну діяльність журналіста. Тобто винна особа, вчиняючи злочин, намагається перешкодити опублікуванню (розголосу) певних фактів, зібраних журналістом, здійснює помсту за таку діяльність або в такий спосіб намагається уникнути кримінальної відповідальності, що може настати у разі опублікування (розголосу) певних фактів. Тож, однією з ключових обставин є мотив злочину – незадоволення діяльністю журналіста, а також мета – недопущення розголосу результатів роботи журналіста.

Особливість меж доказування в даному випадку зумовлена специфікою складів злочину, що закріплюють кримінально-правову охорону професійної діяльності журналіста. На наш погляд, доказування в досліджуваних категоріях кримінальних проваджень, так само як і його межі, доцільно розглядати в двох аспектах.

I. Загальний. Сторона обвинувачення встановлює обставини, закріплені в ст. 91 КПК України, в межах дослідження характеру суспільно-небезпечного діяння та суспільно-небезпечних наслідків. Наприклад, встановлення способу, засобів та особи виконавця вбивства журналіста, встановлення ступеню та характеру спричинених тілесних ушкоджень журналісту. Даний аспект доказування, в рамках предмету дослідження, ми визначаємо загальним, оскільки процесуальна діяльність щодо доведення зазначеного практично повністю збігається з процесом доказування в кримінальних провадженнях про вбивства (ч. 1 ст. 115 КК України), умисне нанесення легких тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 125 КК України) та ін.

II. Спеціальний. В даному випадку діяльність слідчого, прокурора направлена на встановлення (або перевірку) обставин, котрі можуть вказувати на факт, що злочин учинено проти журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю. Сторона обвинувачення в межах розслідування повинна встановити, що особа потерпілого є журналістом (шляхом долучення до матеріалів кримінального провадження відповідних документів, наприклад, наказу про призначення на посаду чи договору);

дослідити зміст діяльності журналіста (опубліковані роботи, з'ясувати напрямки його напрацювань, спрямованих на видання) з метою визначення (припущення) кола осіб, у яких був наявний мотив вчинення злочину. Після цього шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних (слідчих) розшукових дій перевіряється та встановлюється причетність до вчинення злочину інших осіб (організатор, замовник, виконавець).

У контексті наведеного зауважимо, що встановлення мотиву вчинення злочину проти журналіста не є достатнім для доведення винуватості особи. Адже слідчий, прокурор, вирішуючи питання щодо повідомлення про підозру чи складання обвинувального акту, не повинні опиратися на припущення, логічних конструкцій, які доказані лише частково. Також сторона обвинувачення в процесі доказування зобов'язана доказати всі обставини, що вимагаються законодавством. Якщо встановлено і доказано вину особи у замовленні вбивства, то крім факту замовлення також необхідно встановити, що особа потерпілого є журналіст, а не блогер чи громадський діяч. У випадку відсутності в матеріалах кримінального провадження документів, що підтверджують статус журналіста як потерпілого, говорити, а тим більше обвинувачувати особу у вчиненні злочину проти журналіста, є неприпустимо.

Одночасно з тим слідчий, прокурор мають більш детально проаналізувати і враховувати законодавчі норми-вимоги, які безпосередньо визначають правовий статус журналіста та регламентують його законну професійну діяльність. В іншому разі, не дослідивши цього, прийняті слідчим, прокурором процесуальні рішення будуть не вмотивованими й необґрунтованими, що має місце на практиці. Наприклад, у кримінальному провадженні № 12017200110001084, досудове розслідування в якому проводилося за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України слідчий прийняв рішення про закриття кримінального провадження, про що виніс постанову. Однак журналіст не погодився з цим і в порядку п. 3 ч. 1 ст. 303

КПК України подав слідчому судді скаргу про скасування такої постанови, оскільки вважав, що вона є незаконною, а досудове розслідування було проведено не повно, не з'ясовані обставини наявності умислу, в кримінальному провадженні не зібрані всі докази, тому висновки слідчого не відповідають фактичним обставинам справи. Дана постанова вмотивована доводами про те, що ОСОБА_1 хоча і є позаштатним кореспондентом газети «Сумщина», однак не є журналістом в розумінні ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціального захисту журналістів», оскільки обіймає посаду позаштатного кореспондента, якої не передбачено державним класифікатором професій. Тому ненадання інформації на його запит не утворює об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, а саме: незаконної відмови у доступі журналіста до інформації. Слідчий суддя, дослідивши матеріали скарги та кримінального провадження, дійшов до наступного висновку. Відповідного до визначення терміну журналіста, приведеного у ст. 1 згаданого Закону, та згідно з чинним класифікатором професій ДК003-2010, до однієї групи, об'єднаної кодом 2451.2 («письменники, редактори та журналісти»), належать такі професійні назви роботи як: ведучий програми, випусковий, журналіст, інокореспондент, коментатор, кореспондент, редактор та інші. Це дозволяє віднести до журналістів і кореспондентів, оскільки як у Законі, так і в класифікаторі професій застосовано множину («професійних назв посад» і «журналісти») для позначення посад (робіт) журналіста. Як убачається з наявного у матеріалах кримінального провадження наказу №01-03/53 від 16.05.2016 р. ОСОБА_1 призначений на посаду позаштатного кореспондента комунального підприємства «Редакція газети «Сумщина» на громадських засадах та на безоплатній основі. Разом з тим, аналіз даного наказу дозволяє дійти висновку, що фактично словом «позаштатний» позначено не посаду ОСОБА_1, а засади, на підставі яких він працює у згаданій газеті. Тобто його прийнято за посадою, яка не передбачена штатним розписом, але слідчий цього не врахував та внаслідок

невірному тлумачення наведених законодавчих норм прийшов до безпідставного висновку про закриття провадження з тих підстав, що ОСОБА_1 не є журналістом. Таким чином, постанова слідчого про закриття кримінального провадження не відповідає вимогам ст. 110 КПК, оскільки мотиви її прийняття є помилковими та не ґрунтуються на нормах закону, що свідчить про передчасність такого рішення. З урахуванням цього слідчий суддя постановив ухвалу про скасування зазначеної постанови слідчого та повернення матеріалів кримінального провадження задля вжиття всіх передбачених законом заходів щодо повного, всебічного, об'єктивного та неупередженого досудового розслідування [178].

Резюмуючи викладене, можна зазначити, що сторона обвинувачення під час збирання доказів і формуванні логічних висновків у формі процесуальних рішень зобов'язана дослідити (перевірити) шляхом проведення необхідного комплексу процесуальних дій всі можливі варіанти отримання доказів та інформації, що має значення для кримінального провадження. Тільки в такому випадку можна говорити про повноту досудового розслідування, високу ймовірність щодо достовірності отриманих висновків, процесуальних рішень та виключення можливості виявлення доказів та інформації, що може їх спростовувати. В такому разі доведеність обставин, що підлягають доказуванню, знаходиться поза розумним сумнівом.

Висновки до розділу 1

1. Проблема захисту професійної діяльності журналістів в Україні не є новою для юридичної науки, адже з розвитком громадського суспільства і правовідносин значно посилився вплив засобів масової інформації на всі сфери життєдіяльності нашої країни. З огляду на це, останнім часом міжнародною і науковою спільнотою все частіше приділяється пильна увага різним проблемним аспектам законодавчої регламентації захисту й охорони законної професійної діяльності журналістів, формуються шляхи їх

удосконалення, напрацьовуються відповідні науково обґрунтовані та методичні рекомендації, пропозиції з удосконалення національного законодавства та практики його застосування в контексті цього питання.

Системний аналіз наукових праць з означеної тематики свідчить про те, що нині відсутнє комплексне дослідження, присвячене доказуванню у кримінальних провадженнях вказаної категорії злочинів. Лише на рівні наукових статей або в окремих підрозділах монографічних досліджень розкрито окремі аспекти щодо особливостей доказування у цій категорії кримінальних проваджень, але вони не вирішують тих проблемних питань, з якими зіштовхуються слідчі в правозастосовній діяльності.

2. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів слід розуміти як регламентовану кримінальним процесуальним законодавством діяльність уповноважених учасників провадження, спрямовану на збирання, перевірку та оцінку доказів, і полягає в пізнанні й аналізі інформації, на основі якої можна сформулювати висновок щодо наявності чи відсутності обставин, пов'язаних із перешкоджанням діяльності журналіста, та які мають значення для кримінального провадження.

Межі доказування у вказаній категорії кримінальних проваджень обумовлені специфікою досліджуваних злочинів, під час розслідування яких сторона обвинувачення обов'язково має довести, що:

- 1) злочин учинено саме проти журналіста у зв'язку із здійсненням ним законної професійної діяльності;
- 2) потерпілим є журналістом у розумінні ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціального захисту журналістів»;
- 3) злочин учинено з метою впливу на законну професійну діяльність журналіста.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПЕРЕШКОДЖАННЯМ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

2.1. Підстави та процесуальний порядок внесення відомостей про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, до Єдиного реєстру досудових розслідувань

Процес реформування національного кримінального процесуального законодавства нашої країни має досить історичні коріння, зокрема й в аспекті початку досудового розслідування кримінальних правопорушень. Тож, у цьому питанні важко не погодитися з Д.В. Філіном із приводу того, що аналіз кримінального процесуального законодавства ряду країн СНД свідчить, що деякі з них зберігають традиції, закладені в Статуті кримінального судочинства 1964 р., інші ж пішли шляхом більш глибокої модернізації свого кримінального процесуального законодавства (наприклад, Україна). Якщо законодавець Російської Федерації, як і російський законодавець в 1864 р, пішов шляхом закріплення в законі процедури порушення кримінальної справи і протягом майже півтора десятка років розширював можливості перевірки інформації про вчинені або підготовлювані злочини, то український законодавець обрав інший шлях [185, с. 200].

Приймаючи чинний КПК України, законодавець передбачив низку новел, які раніше не піддавались ґрунтовним дослідженням, з огляду на що під час їх реалізації на практиці виникають певні суперечності, в тому числі щодо початку досудового розслідування. Про це також свідчать чисельні наукові дослідження [5; 87; 153; 179; 189; 108; 17; 2; 162; 102; 137], в яких постійно піднімаються різні проблемні аспекти, що стосуються сучасної кримінальної процесуальної регламентації початку досудового розслідування. Адже, як слушно зауважує В.Г. Дрозд, завдання

кримінального провадження можуть бути належним чином виконані, а права, свободи та законні інтереси його учасників надійно захищені лише за умови, що кожному факту порушення закону надаватиметься належна правова оцінка шляхом встановлення відповідності обставин події, що містить ознаки кримінального правопорушення, фактичним даним. Чітка правова регламентація процесуальної діяльності саме на першому етапі досудового провадження є передумовою законності й обґрунтованості подальшого розслідування та судового розгляду справи [37, с. 268].

Чинний КПК України, прийнятий 20 листопада 2012, дещо змінив процедуру кримінального процесуального провадження, зокрема, оновивши (правда, не завжди вдало) понятійний апарат кримінального процесу. Перш за все, в КПК України відсутня глава, яка регламентує стадію порушення кримінальної справи. Як зауважив Д.В. Філін, така архітектоніка кримінального процесуального закону дозволила деяким дослідникам вважати, що першою стадією кримінального процесу України тепер є стадія досудового розслідування, з якої починається досудове провадження, а стадії, аналогічної порушення кримінальної справи, взагалі немає. Дана точка зору обґрунтовується правилами ч. 1 ст. 214 КПК України [185, с. 200].

Важливою новелою нового КПК України, як вважає В.І. Фаринник, є положення щодо відмови від інституту порушення кримінальної справи. На його переконання, за таких умов громадяни матимуть змогу реалізувати право на захист своїх інтересів одразу після надходження заяви чи повідомлення про злочин. Це також виключить конфлікти між працівниками правоохоронних органів та громадянами, оскільки кожна заява чи повідомлення будуть розглянуті та прийняті по ним рішення. Даний крок усуває найістотнішу бюрократичну перепону в кримінальному провадженні, а також значною мірою заощаджуються дорогоцінний час, людські та матеріальні ресурси [181, с. 179–180]. На певні новації у цьому питанні також указав С.М. Алфьоров, відзначаючи той факт, що найбільш радикальних змін,

порівняно із попереднім кримінальним процесуальним законодавством, зазнала стадія досудового розслідування, а саме її початок [6, с. 11].

Аналогічну позицію висловила В.Г. Дрозд, яка підтримала законодавця, а також висловлення науковців із приводу позитивності скасування довготривалої дослідчої перевірки, оскільки спроба на етапі, коли ще не прийнято рішення про початок розслідування, беззаперечно встановити факт учинення кримінального правопорушення, тобто виявити всі суб'єктивні й об'єктивні елементи складу злочину, неправомірна. На переконання вченої, це не відповідає пізнавальній ситуації, що складається на цьому етапі кримінальної процесуальної діяльності [37, с. 269].

Варто відмітити, що на практиці траплялися випадки проведення занадто довгої дослідчої перевірки заяв, у результаті чого ЄСПЛ визнавав недотримання вимоги необхідної швидкості та принципу ефективного досудового розслідування. Зокрема, досить цікавим у цьому аспекті є рішення ЄСПЛ у справі «Савіцький проти України» від 26 липня 2012 року, де Суд виявив низку порушень, які були допущенні на стадії досудового розслідування, в тому числі те, що протягом чотирьох місяців правоохоронні органи розглядали скаргу заявника в порядку дослідчої перевірки [128]. Тобто, протягом чотирьох місяців заявник не визнавався потерпілим, у зв'язку з чим не мав відповідних процесуальних прав і був позбавлений можливості відстоювати свої права та законні інтереси.

Як вважає медіа-юрист Інституту масової інформації Р. Головенко, кількість відкритих кримінальних проваджень не означає, що всі їх буде передано до суду. За КПК України провадження відкривається за будь-якою заявою про злочин, навіть і фактологічно безпідставною. Але ця норма правоохоронними органами виконується не завжди, оскільки іноді заяви та повідомлення про злочин розглядаються в порядку Закону України «Про звернення громадян», а не за відповідними вимогами КПК України. Тому можна вважати, що звернень до правоохоронних органів було насправді більше, аніж зареєстровано проваджень [40]. Крім того, інші вчені

зазначають, що хоча після прийняття в 2012 році нового КПК України процедури дослідчої перевірки в законодавстві немає, але все ж таки певні її рудименти залишилися, набувши нових рис. Зокрема, подекуди мають місце випадки, коли заяви журналістів про порушення їх прав, які мають ознаки злочину, розглядаються не протягом 24 год., а впродовж 10 днів. Ці заяви не вносять до ЄРДР, а журналісти не набувають статусу потерпілих. Інколи заяви журналістів про вчинення щодо них діянь, які мають ознаки злочину, передбаченого ст. 171 КК України, розглядаються у порядку Закону України «Про звернення громадян» тобто протягом 30-ти, а інколи – 45 днів з моменту звернення. Заявника не попереджають про те, у якому порядку відбувається розгляд його заяви, він часто не знає, що його заяву не внесено до ЄРДР. Таким чином, відбувається порушення принципу оперативності (невідкладності) розслідування, а отже, його ефективності. Використання судової процедури оскарження бездіяльності слідчого щодо невнесення заяви про злочин до ЄРДР нерідко допомагає поновити права заявника. Проте вона також потребує певного часу, протягом якого втрачається можливість належного та ретельного збирання доказів [124, с. 58].

Із урахуванням правозастосовної практики положень КПК України, С.В. Свириденко зауважив, що новий підхід до початку досудового розслідування має свої недоліки, тому не виключає виникнення конфліктів між правоохоронцями і громадянами під час подання заяв чи отримання від останніх повідомлення про вчинене правопорушення. Сьогодні у ЗМІ або від пересічних громадян можна почути, що посадові особи правоохоронних органів досить часто не лише порушують встановлені в КПК України строки внесення відомостей до ЄРДР, але й взагалі відмовляють в цьому, вимагаючи від заявника надання додаткових доказів або посилаючись на те, що під час перевірки обставин, викладених у заяві, повідомленні, було встановлено відсутність ознак складу злочину. Хоча така перевірка має здійснюватися після внесення відомостей до ЄРДР та, відповідно, в межах уже розпочатого досудового розслідування. При цьому, якщо буде встановлено відсутність

ознак складу кримінального правопорушення, розпочате провадження закривається з підстав, передбачених ст. 284 КПК України. Очевидно, що подібна бездіяльність порушує вимоги положень ст. 214 КПК України, тому може бути оскаржена в суді відповідно до ст. 303 КПК України. Але судова практика з вирішення таких скарг неоднозначна, оскільки суди відмовляють в їх задоволенні [133, с. 82-83]. Зазначене також має місце стосовно журналістів, коли вони в порядку ст. 303 КПК України звертаються зі скаргою на бездіяльність осіб, уповноважених розпочати досудове розслідування, щодо невнесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР, але слідчі судді відмовляють в задоволенні таких скарг. Так, зі змісту ухвали слідчого судді Печерського районного суду м. Києва вбачається, що особа звернувся до слідчого судді зі скаргою на бездіяльність уповноважених осіб прокуратури, що полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви про кримінальне правопорушення. В обґрунтування доводів та вимог скарги зазначено, що особа 31.05.2016 р. звернувся до прокуратури м. Києва із заявою про вчинення на його думку окремими працівниками АТ «Укрексімбанк» кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, яку було зареєстровано за № 437-ЗП від 31.05.2016 р. Проте, на думку слідчого судді, слід розмежовувати поняття внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР у відповідності до положень ч. 1 ст. 214 КПК и та поняття зареєструвати (прийняти) відповідну заяву, про що йдеться у ч. 4 ст. 214 КПК. Прокуратурою зареєстровано (прийнято до розгляду) заяву, що відповідає вимогам ч. 4 ст. 214 КПК та в порядку ч. 1 ст. 216 КПК направлено її до відповідного слідчого органу Національної поліції. Одночасно з цим, слідчим суддею зазначено, що підставами вважати заяву чи повідомлення саме про злочин є наявність в таких заявах або повідомленнях об'єктивних даних, які дійсно свідчать про ознаки злочину. Такими даними є фактичне існування доказів, що підтверджують реальність конкретної події злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення

злочину). Якщо у заявах чи повідомленнях таких даних немає, то вони не можуть вважатися такими, які мають бути обов'язково внесені до ЄРДР. Головне управління Національної поліції у м. Києві як орган, на розгляді якого знаходиться заява особи, має визначитися чи містить вона достатні відомості про можливе вчинення кримінального правопорушення, і, в залежності від встановленого, прийняти рішення про подальший рух вказаної заяви [176]. Однак з наведеною позицією слідчого судді ми не можемо погодитися. По-перше, положення частини 1 та 4 ст. 214 КПК України слід тлумачити і розуміти у взаємозв'язку, оскільки без прийняття та реєстрації заяви чи повідомлення не може бути внесення відомостей до ЄРДР. По-друге, якщо заява журналіста стосувалася вчинення кримінального правопорушення, то прокурор мав її прийняти, зареєструвати та внести відомості до ЄРДР. І вже далі, враховуючи вимоги ч. 7 ст. 214 КПК України, зобов'язаний був невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування. По-третє, не відповідає вимогам закону вказівка слідчого судді, що «Головне управління Національної поліції у м. Києві як орган, на розгляді якого знаходиться заява, має визначитися чи містить вона достатні відомості про можливе вчинення співробітниками поліції кримінальних правопорушень, і, в залежності від встановленого, прийняти рішення про подальший рух вказаної заяви». Адже чинним КПК України не передбачена дослідча перевірка, а всі обставини, викладені в заяві, мають вже безпосередньо перевірятися під час досудового розслідування.

Відтак, беручи до уваги викладене, варто наголосити, що нині дійсно неприпустимою є практика, коли уповноважені службові особи правоохоронних органів відмовляють в прийнятті заяви чи повідомлення у зв'язку з неповним викладом якихось обставин або їх неточністю, наприклад, заявник точно не може зазначити час або місце вчинення злочину, прикмет особи, яка його вчинила, суму завданої шкоди тощо. На це, до речі,

наголошено і в ч. 4 ст. 214 КПК України, відповідно до вимог якої слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. Аналогічна вимога закріплена і в Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої Наказом МВС України від 06.11.2015 р. № 1377. Зокрема, у пункті 1 розділу 2 цієї Інструкції встановлено, що прийняття заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особи заявника здійснюється цілодобово і невідкладно тим органом поліції, до якого надійшла заява чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію, або слідчим, або іншою посадовою особою органу поліції, якою самостійно виявлено з будь-якого джерела обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [119]. На виконання цього слід брати до уваги вимоги п. 15 ч. 2 розділу 2 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом ГПУ 06.04.2016 р. № 139, де вказано, що у разі, якщо невідомі дата та час учинення кримінального правопорушення або інші відомості, інформація вноситься до ЄРДР після їх встановлення. Якщо під час досудового розслідування встановити дату та час учинення кримінального правопорушення не вдалося, зазначається дата реєстрації заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення.

Наведені вище положення спрямовані на захист прав особи при поданні заяви або повідомлення до правоохоронного органу про вчинення кримінального правопорушення. Тим паче, як зазначено в Декларації Комітету міністрів Ради Європи «Про захист журналістики та безпеку журналістів й інших учасників медіа-галузі», прийнятої 30 квітня 2014 року на 1198-му засіданні постійних представників міністрів, викорінення

безкарності – важливе зобов’язання Держав у питаннях правосуддя для жертв, стримуючий фактор для майбутніх порушень прав людини та підтримка верховенства права й довіри громадськості до судової системи. Усі напади на журналістів та інших медіа учасників мають ретельно та швидко розслідуватися, а винні повинні бути притягнуті до відповідальності. Ефективне розслідування таких нападів вимагає, щоб будь-який зв’язок із журналістською діяльністю брався до уваги прозоро та належним чином [44, с. 28]. До того ж, у Рекомендації CM/Rec (2016) Комітету міністрів Ради Європи держав-членів «Щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших працівників засобів масової інформації» підкреслено, що у відповідь на порушення й злочини проти журналістів державні органи часто докладають недостатньо зусиль, щоб притягнути правопорушників до відповідальності, що культивує безкарність і може призвести до зростання загроз і порушень, а також зменшує довіру суспільства до верховенства права. Захист журналістів та інших представників ЗМІ й усунення безкарності осіб, які чинять злочини проти них, є нагальними політичними завданнями для держав-членів Ради Європи. Розслідування вбивств, нападів та жорстокого поводження повинні відповідати вимогам ефективності, адекватності, обґрунтованості, неупередженості, незалежності, невідкладності й громадського контролю. Розслідування повинні бути ефективними у тому розумінні, що вони приведуть до встановлення фактів, винних осіб та призначення їм справедливого покарання. Органи влади повинні вжити всіх можливих заходів для збору всіх доказів стосовно інциденту. Висновки розслідування повинні ґрунтуватися на ретельному, об’єктивному та неупередженому аналізі всіх відповідних складових, у тому числі потрібно з’ясувати, чи існує зв’язок між погрозами та насильством щодо журналістів й інших працівників ЗМІ та здійсненням журналістської діяльності або проведенням суспільного обговорення. Для того щоб розслідування було ефективним, особи, які відповідають за розслідування і які його ведуть, повинні бути незалежними й неупередженими з точки зору закону та

практики. Будь-яка особа чи установа, які мають якийсь стосунок до справи, не повинні брати участі в її розслідуванні. Крім того, розслідування повинні проводити спеціалізовані, призначені для цього відділи відповідних органів державної влади, в яких працівники пройшли належну підготовку щодо міжнародних норм у галузі прав людини та гарантій. Розслідування повинні бути ефективними, щоб підтримувати довіру громадськості до процесу утвердження органами влади верховенства права, аби запобігати випадкам змови або терпимості до незаконних дій і, у справах за участі державних посадовців чи органів, гарантувати їхню відповідальність за смерті, що сталися під час виконання ними своїх обов'язків. Розслідування також повинні здійснюватися під громадським контролем, до того ж у всіх випадках близькі особи постраждалого чи постраждалої повинні бути залучені до процесу розслідування настільки, наскільки це потрібно задля захисту його чи її законних інтересів [44, с. 34, 39-40].

На сьогодні, відповідно до вимог ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний: по-перше, внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань; по-друге; розпочати розслідування; по-третє, через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. При цьому зауважимо, що факт реєстрації кримінального правопорушення настає з моменту підтвердження керівником прокуратури або органу досудового розслідування таких відомостей. Як наголосила А.А. Мацола, незважаючи на стислі строки (24 години), правильно проведена перевірка дозволяє уникнути поспішного та необґрунтованого рішення за заявами, повідомленнями про кримінальні правопорушення і служить важливою гарантією забезпечення законності, дотримання конституційних прав громадян [91, с. 60]. Проте варто уточнити,

що нині відсутня попередня перевірка заяв і повідомлень про злочини, а досудовому розслідуванню вже не передують їх, як того передбачала ст. 97 КПК 1960 р. Одночасно з цим, відповідно до чинного КПК України, початок досудового розслідування та подальше його проведення не пов'язано з прийняттям процесуального рішення (наприклад, постанови про початок досудового розслідування), адже здійснюється після внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР.

Проаналізувавши положення ч. 1 ст. 214 КПК України, звернемо увагу на недоліки юридичної техніки, які законодавець припустив при їх викладенні. Так, передбачено, що «... слідчий, прокурор після подання заяви, повідомлення зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР...». Відтак, з буквального тлумачення цього положення, по-перше, здається, що подати заяву чи повідомлення начебто має слідчий або прокурор. По-друге, виникає питання: яким чином можливо подати повідомлення, якщо воно надходить телефонною лінією «102» або поштою. *З метою усунення зазначеного вбачається доцільним слово «подати» замінити на «отримання».*

Слід зазначити, що для початку досудового розслідування необхідні відповідні підстави та приводи, які, зважаючи на відмінність та різноманітність джерел інформації, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, мають важливе значення для подальшого розслідування та виконання завдань кримінального провадження загалом.

Звернемо увагу, що в ст. 94 КПК України 1960 р. були передбачені підстави та приводи для порушення кримінальної справи (тобто, початку досудового розслідування). Зокрема, у ч. 1 цієї статті було закріплено, що приводами до порушення кримінальної справи є: 1) заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян; 2) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним; 3) явка з повинною; 4) повідомлення, опубліковані в пресі; 5) безпосереднє виявлення органом

дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину. В свою чергу, відповідно до ч. 2 зазначеної статті, підставами для порушення кримінальної справи були достатні дані, які вказували на наявність ознак злочину [81].

Як зазначав В.М. Тертишник, приводи до порушення кримінальної справи — це передбачені законом джерела первісних відомостей про злочин, які породжують кримінально-процесуальні правовідносини та зобов'язують правоохоронні органи здійснити перевірку інформації, що міститься в них, по суті. З урахуванням цього вчений наголосив, що дотримання процесуальної форми отримання інформації про злочин дозволяє використовувати її в майбутньому як докази у справі [157, с. 408-409].

Коментуючи ч. 2 ст. 94 КПК України 1960 року, О.Д. Соловйов указав, що достатніми даними є такі, що за своїм характером свідчать про факт злочинного діяння (дію чи бездіяльність) та його суспільно небезпечні наслідки, при цьому не обов'язково, щоб вони висвітлювали це діяння повно і всебічно або викривали конкретну особу у вчиненні злочину. З'ясування цих обставин є завданням наступної стадії кримінального процесу — попереднього розслідування. Якщо, наприклад, об'єктивні дані (сліди злому, зникнення речей тощо) свідчать про факт викрадення майна, то слід визнати в цьому випадку наявність підстав для порушення провадження про крадіжку, хоча ще невідомо, хто саме її вчинив. Неприпустимими є порушення провадження на підставі здогадів чи таких даних про злочин, достовірність яких викликає серйозний сумнів. Тому особа, яка розпочинає провадження, повинна бути переконана в тому, що мають місце ознаки злочину. Крім того, при вирішенні питання про порушення провадження необхідно також встановити відсутність обставин, що виключають його [82, с. 96-97]. Не зовсім погоджуємося з тією тезою, що особа, яка уповноважена почати розслідування (внести відомості до ЄРДР), має бути переконана, що мають місце ознаки злочину. Вбачається більш доцільним вести мову, що саме із заяви чи повідомлення або ж іншого джерела інформації має прослідковуватися факт учинення кримінального правопорушення, тобто

міститись відповідні ознаки конкретного складу злочину, передбаченого Особливою частиною КК України, а не іншого виду правопорушення (адміністративного, дисциплінарного тощо). Тим паче, враховуючи юридичну обізнаність громадян, слід брати до уваги той факт, що не завжди зі змісту заяви чи повідомлення вбачають ознаки конкретного складу злочину. Не виключенням із цього є й досліджувані нами види злочинів, які, з-поміж іншого, мають свої специфічні ознаки, лише при наявності яких слідчий, прокурор зможе впевнитися, що дійсно вчинено злочин, пов'язаний із перешкоджанням професійній діяльності журналіста.

У сучасній юридичній літературі зазначається, що *привід* для внесення відомостей до ЄРДР (тобто до початку досудового розслідування) – це передбачене законом джерело інформації, з якого слідчий, прокурор дізнаються про вчинене кримінальне правопорушення і з моменту появи якого розпочинається кримінальне провадження (кримінальні процесуальні відносини). *Підстава* (її наявність та необхідність визначення чітко передбачена ч. 6 ст. 214 КПК) – це обставини, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення. Ці обставини у першу чергу повинні підтверджувати наявність таких елементів складу кримінального правопорушення, як його об'єкта і об'єктивної сторони. Для початку досудового розслідування інформація про інші елементи складу кримінального правопорушення не є обов'язковою, хоча щодо окремих з них вона повинна бути [77, с. 334-335; 76, с. 271-272]. Зокрема, таке виключення стосується й обставин, які мають свідчити, що злочин вчинено у зв'язку з перешкоджанням професійній діяльності журналіста або його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням ним такої діяльності. Наприклад, якщо злочин стосується перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України), то мають бути обставини, які вказують на те, що у журналіста незаконно вилучено зібрані та підготовлені матеріали і технічні засоби, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, або йому незаконно відмовили у доступі до

інформації та ін. Якщо злочин стосується умисного знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 КК України), то мають бути обставини, які свідчать, що знищення або пошкодження майна журналіста (відеокамери, телефону, диктофону тощо) здійснено у зв'язку зі здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, а не з хуліганських чи інших мотивів. В іншому випадку, відсутність у відповідному джерелі інформації щодо таких обставин слугуватиме підставою для внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР не за спеціальною статтею КК України, яка безпосередньо стосується перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, а за загальною.

Варто зауважити, що в положеннях ч. 1 ст. 214 чинного КПК України, на відміну від ст. 94 КПК України 1960 р., чітко не закріплений перелік джерел інформації для початку досудового розслідування. При цьому з аналізу ч. 1 ст. 214 КПК України убачається, що ними є: 1) заява особи про вчинення кримінального правопорушення; 2) повідомлення особи про вчинення кримінального правопорушення; 3) самостійне виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Подати заяву або повідомити про вчинення кримінального правопорушення мають право як фізичні, так і юридичні особи (незалежно від форми власності).

Більш розширений перелік джерел інформації про вчинені кримінальні правопорушення та інші події передбачений в пункті 2 розділу I Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, зокрема, ними є: 1) заяви і повідомлення осіб, які надходять до органу поліції, особи, уповноваженої здійснювати досудове розслідування, або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення; 2) самостійно виявлені слідчим або іншою посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини кримінального правопорушення; 3) повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу при

вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні; 4) інше [119]. Як бачимо, у порівнянні з положеннями ч. 1 ст. 214 КПК України, прийняти заяву чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення має не лише слідчий або прокурор, але й інші працівники Національної поліції. Теж саме стосується самостійного виявлення ознак кримінального правопорушення іншими працівниками.

Серед іншого, відповідно до довідника 1 додатку 7 до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань до переліку інших джерел, з яких виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, відносяться: 1) усна заява (повідомлення) про кримінальне правопорушення; 2) повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб; 3) матеріали правоохоронних та контролюючих державних органів про виявлення фактів вчинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень; 4) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України; 5) повідомлення в засобах масової інформації; 6) самостійне виявлення слідчим кримінального правопорушення, у тому числі під час досудового розслідування; 7) дублікат заяви; 8) інші; 9) самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення за результатами перевірки у порядку нагляду; 10) виявлення кримінального правопорушення прокурором під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів; 11) самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення [110].

Таким чином, здійснивши аналіз нормативно-правових актів, у яких передбачені джерела інформації про вчинення кримінального правопорушення, приходимо до висновку, що найбільший їх перелік наведений в додатку 7 до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Разом із тим звернемо увагу, що в разі відмови слідчого, прокурора внести відомості про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР заявник, потерпілий, його представник чи законний представник мають право звернутися зі скаргою до слідчого судді щодо бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України). Така скарга має бути розглянута слідчим суддею не пізніше сімдесяти двох годин з моменту її надходження. За результатами розгляду такої скарги, слідчий суддя може постановити ухвалу, якою зобов'язати слідчого, прокурора внести відомості про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР. На практиці такі факти мають місце й при вчиненні злочинів, пов'язаних із перешкоджанням професійній діяльності журналістів. Так, протягом 2013 – 2018 рр. слідчими суддями постановлено 112 ухвал, якими зобов'язано слідчого, прокурора внести відомості про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР, зокрема 91 за фактом учинення злочину, передбаченого ст. 171 КК України; 16 – за ст. 345-1 КК України; 4 – ст. 347-1 КК України; 1 – ст. 348-1 КК України.

Як свідчать статистичні дані, кількість кримінальних правопорушень, вчинених проти журналістів, постійно зростає. Так, за даними Інституту масової інформації «Барометр свободи слова» у липні 2017 року було зафіксовано 27 випадків порушень прав журналістів та свободи слова в Україні. Найбільшу і однакову кількість порушень зафіксовано у двох категоріях, зокрема «перешкоджання законній журналістській діяльності» – 6 та «побиття, напади» – 6. Кількість перешкоджань, у порівнянні з червнем, трохи зменшилася (червень – 10, травень – 9, квітень – 8, березень – 3, лютий – 7, січень – 5). Ця категорія з початку року залишається лідером з порушень свободи слова. Водночас у липні, в порівнянні з попередніми місяцями, зросла кількість побиттів журналістів (червень – 3, травень – 2, квітень – 2, березень – 1, лютий – 1, січень – 1). Таким чином, у липні зафіксовано

найбільшу кількість побиттів журналістів, що сталися з початку року в Україні. Загалом порушення свободи слова та прав журналістів у липні 2017 року зафіксовано в 15 областях України. Лідером таких порушень стали Київ, Миколаївщина та Волинь, де зафіксовано по 4 випадки відповідно. Порушували у липні право журналістів на професію, згідно з моніторингом ІМІ, приватні особи, правоохоронці, місцева та центральна влада, хакери, представники судової гілки влади та комунальних підприємств [161]. З січня по листопад 2018 року зафіксовано 89 випадків перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, 31 випадок погроз, 29 випадків побиття журналістів, 17 випадків обмеження доступу до інформації та 14 випадків кібератак. Зокрема, журналістам представники місцевої та центральної влади перешкоджали знімати, намагалися вигнати із засідання, невідомі особи відбирали камеру, обливали кефіром, забороняли вести відеозйомку, плювали в обличчя [45].

В контексті викладеного не можна не погодитися з К.М. Буряк, що вивчення кримінально-правової статистики України щодо перешкоджання законній професійній діяльності журналістів показує про суттєве збільшення таких злочинів, що не може не хвилювати як державні органи, так і недержавні організації. Окрім цього, кількість облікованих кримінальних правопорушень і вручених за ними повідомлень про підозру значно перевищує кількість обвинувальних вироків із притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності. Так, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень протягом 2010-2016 рр. було постановлено 20 обвинувальних вироків за ст. 171 (ч. 1) і лише 1 - за ст. 345-1 (ч. 2). Наведені кількісні співвідношення зумовлені як допущеними хибами під час збирання доказової інформації в рамках кримінальних проваджень, так і недоліками у здійсненні кримінально-правової кваліфікації досліджуваних кримінальних правопорушень. Це, своєю чергою, є порушенням принципу невідворотності кримінальної відповідальності та негативним чином позначається на практиці

запобігання злочинам щодо журналістів у зв'язку з їхньою професійною діяльністю [16, с. 176].

Наведені чинники свідчать про необхідність вивчення особливостей початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Адже, по-перше, відповідно до Конституції України, журналісти, їх близькі родичі чи члени сім'ї, та як і кожна людина в Україні, мають право на життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку, що згідно Основного Закону визнається найвищою соціальною цінністю. А відповідно ст. 27 Конституції України, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. По-друге, здебільшого від своєчасного та якісного початку досудового розслідування залежить його подальше проведення та досягнення завдань кримінального провадження загалом.

В контексті дослідження звернемо увагу, що відповідно до вимог ст. 216 КПК України досудове розслідування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів (ст.ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України) здійснюють слідчі Національної поліції, за виключенням якщо такі злочини вчинили особи, які перераховані в п. 1, 2 ст. 216 КПК України. В останньому випадку досудове розслідування будуть проводити слідчі органів державного бюро розслідувань. Визначення підслідності конкретного кримінального правопорушення має важливе значення, оскільки порушення її правил, встановлених ст. 216 КПК України, тягне за собою визнання отриманих доказів недопустимими, адже вони зібрані службовою особою, яка не має на те відповідних повноважень.

Також слід відмітити, що відповідно до Наказу МВС України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» від 06.07.2017 р. № 570 на начальника слідчого управління

покладено обов'язок особисто здійснювати контроль за станом досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених стосовно працівників засобів масової інформації. Такий контроль ним здійснюється в слідчих відділах, відділеннях підпорядкованих ГУНП територіальних (відокремлених) підрозділів Національної поліції України [121].

Необхідно звернути увагу, що в пункті 7 розділу 4 «Надання відомостей з Реєстру» Положення про порядок ведення ЄРДР передбачено, що доступ до внесених у Реєстр відомостей щодо захоплення заручників, кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки одержання або одержанням неправомірної вигоди, незаконним зайняттям гральним бізнесом, створенням або утриманням місць розпусти, звідництвом, сутенерством або втягненням особи в зайняття проституцією, збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, відкривається з моменту оголошення підозри особі або прийняття рішення про закриття провадження без оголошення підозри особі [110]. Закритий характер відомостей про такі злочини, з одного боку, виступає важливою гарантією неупередженості та об'єктивності досудового розслідування, адже за таких умов суттєво зменшується ймовірність втручання у процес розслідування. З іншого, – унеможливорює здійснення витоку інформації про здійснення розслідування щодо окремої визначеної категорії осіб [133, с. 95]. На наше переконання, з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування вказаний перелік доцільно доповнити злочинами, пов'язаними із перешкоджанням законній діяльності журналістів.

Беручи до уваги практичні реалії, слід підкреслити, що складність прийняття слідчим, прокурором рішення про початок досудового розслідування про злочини, вчинені проти журналістів, обумовлена особливим правовим режимом предмету злочинного посягання. У більшості

випадках на початку досудового розслідування у слідчого, прокурора відсутня реальна можливість перевірити обставини вчиненого кримінального правопорушення та дійсної доцільності внесення відомостей до ЄРДР за тією чи іншою правовою кваліфікацією. Тому внесення відомостей до ЄРДР здебільшого відбувається виходячи з обставин, викладених у заяві чи повідомленні або в іншому джерелі інформації (рапорті, публікації у ЗМІ тощо), з яких має вбачатися відповідний склад кримінального правопорушення. На початковому етапі в більшості випадках слідчому, прокурору майже не відомі фактичні обставини, що стосуються події злочину, особи, яка його вчинила, мотиву злочину, обставини, в яких його вчинено, тощо, внаслідок чого лише створюються ймовірні уявлення про подію, яка трапилась.

Окрім того, на наше переконання, у разі вчинення злочину проти журналістів складність визначення попередньої кваліфікації, яка відповідно до п. 5 ч. 5 ст. 214 КПК України при внесенні відповідних відомостей до ЄРДР повинна обов'язково зазначатися, полягає в тому, що у слідчого, прокурора має бути інформація про існування зв'язку між злочинним посяганням на журналіста, його близьких родичів та членів сім'ї та здійсненням журналістом законної професійної діяльності. Тож, правильна, хоча і попередньо визначена кваліфікація, є запорукою якісного планування розслідування, побудови версій події та організації проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань тощо [3, с. 18].

Як зауважила А.А. Мацола, однією з проблем початкового етапу розслідування посягання на журналіста є те, що не завжди можливо при внесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР встановити точну кваліфікацію вчиненого. Базуючись на проведеному дослідженні, вчена відмітила, що найчастіше складнощі викликає саме доказування мети перешкоджання. Як правило, вчинене кваліфікується і розслідується за ст. 122 («Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження») КК України, ст. 121 («Умисне тяжке тілесне ушкодження»), ст. 119 («Вбивство через

необережність») або ст. 115 («Умисне вбивство»). Ці склади не враховуються в сукупності зі ст. 171 КК України [91, с. 63]. До цього переліку можна додати й пошкодження майна журналіста. Наприклад, 22.02.2018 р. до чергової частини Рівненського ВП ГУНП в Рівненській області надійшло повідомлення про те, що невідома особа, маючи умисел на умисне пошкодження чужого майна, кинула до приміщення редакції видання «Четверта влада» пляшку з запальною сумішшю, пошкодивши меблі та вікна приміщення шляхом підпалу, чим завдала редакції майнової шкоди. За указаним фактом слідчим відділом Рівненського ВП внесено відомості до ЄРДР за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України, але в подальшому було перекваліфіковано на ч. 2 ст. 347-1 КК України.

Як акцентував увагу А. В. Коваленко, формулювання статей 171, 345-1, 347-1, 348-1 КК України встановлюють обов'язковий зв'язок злочинних посягань проти журналістів, їх близьких родичів чи членів сім'ї із здійсненням цими журналістами законної професійної діяльності. Указаний зв'язок виступає обставиною, що підлягає доказуванню під час розслідування зазначеної категорії злочинів, тому встановлення взаємозв'язку злочинного посягання проти журналіста з його професійною діяльністю має велике значення для правильної попередньої кваліфікації злочину та прийняття рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР [55, с. 219; 53, с. 32].

Під час внесення відомостей про вчинення досліджуваної категорії злочину слід враховувати не лише норми спеціальних статей КК України, але й положення ст. 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 1 Закону «Про телебачення і радіомовлення», ст. 21 Закону «Про інформаційні агентства», ст. 1 Закону «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та ін. Зумовлено це тим, що виходячи з положень зазначених законів потерпілим від злочину, пов'язаного із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, можуть бути особи, які є журналістами друкованих ЗМІ, телерадіожурналістами або журналістами інформаційного агентства.

Беручи до уваги викладене вище слід наголосити, що врахування положень цих законів є вкрай важливою складовою початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії злочинів, оскільки якнайкраще дозволить встановити ознаки злочинного перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Відтак бачимо, що початок досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених проти журналістів, також ускладнюється розгалуженою системою норм, які регламентуються їх законну професійну діяльність. Як з цього приводу зазначила О.Ф. Скакун, нормативно-правові акти, що регулюють дану сферу діяльності, належать до низки національних галузей права: адміністративного, трудового, кримінального, фінансового. Саме тому відносини в сфері діяльності ЗМІ регулюються комплексним законодавством. Комплексне законодавство охоплює норми декількох галузей права, регулюючи різні види суспільних відносин, котрі утворюють відносно самостійну сферу суспільних відносин, які вимагають юридично різнорідних способів впливу, що об'єднуються в цілісний комплексний метод [138, с. 277].

Проаналізувавши кримінальні провадження вказаної категорії, серед типових джерел надходження інформації про злочини А.А. Мацола виділила такі: заява журналіста, потерпілого від злочину – 69,5%; заяви, повідомлення інших осіб – 14%; інформація, отримана оперативним шляхом – 6%; інформація за матеріалами інших кримінальних проваджень – 3,5% [91, с. 60].

Дослідивши відомості щодо підстав реєстрації слідчими підрозділами МВС України та Національної поліції кримінальних правопорушень, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, можна зазначити наступне. Упродовж 2012 – 2018 рр. підставами для внесення відомостей про вчинення злочинів проти журналістів до ЄРДР є: заяви та повідомлення фізичних осіб – 734 (64, 1 %); самостійне виявлення злочину слідчим, прокурором, іншим працівником правоохоронного органу – 74 (6,5 %); повідомлення підприємств, установ, організацій та юридичних осіб – 191 (16,7 %); повідомлення в ЗМІ – 34 (3 %).

Як відмічається в наукових джерелах, типова вихідна слідча й оперативна інформація в таких кримінальних провадженнях може міститись в повідомленнях будь-якої форми і будь-яких осіб, причому на будь-яких інформаційних носіях. До територіальних органів Національної поліції України може надійти заява про факт протиправного перешкоджання як від самого журналіста, так і від редакції. Практика свідчить, що часто факт «перешкоджання» стає відомим працівникам редакції, який є предметом їх обговорення та вжиття заходів з протидії такому перешкодженню. Зазвичай це здійснюється за рішенням головного (відповідального) редактора, до обов'язків якого входить офіційне реагування та забезпечення юридичного захисту представників ЗМІ. У таких випадках слідчий має зосередити увагу на відповідних публікаціях у пресі, репортажах, присвяченим фактам впливу на представників мас-медіа [91, с. 60-61; 124, с. 61-62].

З-поміж того, як зазначає Т.І. Савчук, соціальні мережі, сервіси для віртуального зберігання документів, фото, а також пошукові системи в мережі Інтернет сьогодні можуть бути важливим джерелом інформації, що має значення для кримінального провадження [131]. Зокрема, під час дослідження різного роду статей, репортажів, преси, записів інтерв'ю працівниками правоохоронних органів можуть бути виявлені відомості про перешкоджання законній діяльності журналіста. Серед іншого, це можна виявити із фото та відео матеріалів, викладених у соціальних мережах, де зафіксовано факти, а можливо вже й наслідки перешкоджання діяльності журналіста. Проте слід розуміти, що наведені джерела інформації про певну подію не завжди відповідають реальності, з огляду на що потребують додаткової перевірки, після чого вони можуть бути використані в якості доказу. У зв'язку з цим слідчому слід з'ясувати, і якщо це можливо безпосередньо від журналіста, в чому саме проявилися протиправні дії щодо перешкоджання його законній діяльності; чи здійснював у той час потерпілий журналістську діяльність; чи були свідки події та ін. З цією метою варто оглянути відповідний носій електронної інформації, і як доречно

зазначає А.В. Коваленко, у протоколі огляду електронного документа в обов'язковому порядку мають зазначатися технічні характеристики та серійні номери обладнання, назви та версії програмного забезпечення, що використовуються в ході даної слідчої (розшукової) дії. Також мають бути вивчені та відображені в протоколі усі реквізити електронного документу [53, с. 141; 54, с. 187].

Таким чином, для внесення відомостей про вчинення досліджуваної категорії злочинів до ЄРДР у слідчого, прокурора має бути інформація про обставини, що свідчать про факт перешкодження законній діяльності журналіста. Наприклад, разом із заявою журналіст надав запис телефонної розмови, з якої чути, що особа-фігурант журналістського розслідування погрожує йому та близьким родичам, і вимагає знищення фото, відео репортажу, на якому під час виконання своїх професійних обов'язків журналістом зафіксовані відповідні факти, які свідчать про корупційні махінації особи, вчинення інших протиправних діянь та ін. Разом із цим, одночасно доцільно перевірити, чи не сталося перешкодження законній діяльності журналіста внаслідок його ж незаконних дій, тобто в результаті порушення конституційних прав та законних інтересів інших осіб, наприклад, журналіст незаконно проник на територію домоволодіння.

Ще одним проблемним аспектом, який виникає під час початку досудового розслідування, є підтвердження статусу журналіста для блогерів, осіб, що не мають посвідчення чи у разі вчинення злочину проти оператора, фотографа, а також коли потерпілим є особа, яка має посвідчення журналіста (наприклад, отримала його для дозволу на травматичну зброю), однак не займається професійною журналістською діяльністю.

Резюмуючи викладене, можна зазначити, що початок досудового розслідування досліджуваної категорії злочинів має свою специфіку та особливості, обумовлені правовим режимом предмету протиправного посягання, зокрема перешкодження законній професійній діяльності журналіста, різноманітністю типових джерел інформації, що свідчить про

вчинення відповідного злочину, підвищеною увагою зі сторони громадянського суспільства та засобів масової інформації. Серед основних проблемних аспектів, які негативно впливають на визначення попередньої правової кваліфікації за цими злочинами, слід виділити такі:

1) обмежений проміжок часу для прийняття обґрунтованого рішення щодо внесення відомостей про вчинення злочину до ЄРДР (не більше 24 годин);

2) обмежений обсяг інформації та обставин, що свідчать про вчинення конкретного злочину, а також засобів для її перевірки, адже за КПК України до внесення відомостей до ЄРДР можливо провести лише одну слідчу (розшукову) дію – огляд місця події;

3) складність в розмежуванні норм спеціальних статей Особливої частини КК України, що безпосередньо стосуються протиправних діянь, вчинених проти журналістів, та суміжних (загальних).

На наш погляд, чинна модель кримінальної процесуальної регламентації в частині часу внесення до ЄРДР відомостей про вчинення кримінального правопорушення, який не може перевищувати 24 години, видається досить обмеженим для прийняття більш менш обґрунтованого рішення щодо початку досудового розслідування. Тож, оптимальним убачається його розширення до 48 годин, з огляду на що доцільно внести з цього приводу відповідні зміни до першого речення ч. 1 ст. 214 КПК України та викласти його в такій редакції: *«Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше **48** годин після **отримання** заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань».*

2.2. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів

Відповідно до норм ст. 62 Конституції України та ст. 17 КПК України особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Цілком логічним продовженням наведеної вимоги є положення ст. 91 КПК України, в якій закріплено обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. У цій статті передбачено перелік тих необхідних, ключових обставин, які повинні бути встановлені стороною обвинувачення під час досудового розслідування та досліджені судом. Однак закріплені в положенні ч. 1 ст. 91 КПК України обставини мають загальний характер, адже законодавець передбачив «універсальний» (орієнтуючий) їх перелік, тобто вони підлягають доказуванню у будь-якому кримінальному провадженні. Натомість законодавцем не враховано специфіку розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, до числа яких також відносяться кримінальні правопорушення, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Тож, слід констатувати про певну недостатність обсягу положень ст. 91 КПК України, оскільки встановлення визначених у ній обставин є недостатнім для доведення винуватості особи, яку підозрюють (обвинувачують) у вчиненні вказаної категорії кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим сторона обвинувачення має встановити як обставини, які передбачені в ст. 91 КПК України, так і ті, що безпосередньо закріплені відповідними статтями КК України, що забезпечить здійснення правильної кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення.

Як зауважили О.Є. Омельченко та Д.В. Жидкий, успішне розслідування кримінального провадження значною мірою залежить від здатності слідчого окреслити предмет доказування, який безпосередньо обумовлює обсяг, зміст і напрямок розумової та практичної діяльності слідчого як суб'єкта кримінального процесуального доказування [98, с. 112]. Одночасно із тим, як цілком слушно відмічає О.В. Баганець, безпідставне розширення предмета доказування тягне загромождження кримінального провадження фактами й обставинами, що не мають суттєвого значення для його вирішення, а лише затягують досудове розслідування і судовий розгляд. З іншої сторони, обмеження предмета доказування призводить до неповноти досудового розслідування та судового розгляду, що може призвести до постановлення виправдувального вироку через недоведеність винуватості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції тощо [8, с. 19]. Враховуючи той факт, що предмет доказування у широкому розумінні визначається як сукупність обставин, що підлягають доказуванню, такий стан речей змушує нас звернутися до основ теорії доказування у кримінальному процесі з метою надання конструктивного переліку обставин, які підлягають доказуванню в рамках предмету даного дисертаційного дослідження.

Слід звернути увагу на те, що в науковій літературі для позначення кола таких обставин вживаються такі терміни, як «обставини, що підлягають доказуванню», «обставини, що підлягають встановленню» та «обставини, що підлягають з'ясуванню». Не вдаючись до поглибленого їх аналізу, зауважимо, що перше поняття виходить зі змісту ст. 91 КПК України, а два останні використовуються науковцями як синоніми (є тотожними) для встановлення (з'ясування) специфічних обставин залежно від конкретного виду злочину. При цьому погоджуємося з тими науковцями, які вважають, що поняття «обставини, що підлягають встановленню» не тотожне предмету доказування, тобто обставини, що підлягають доказуванню, визначені кримінальним процесуальним законодавством. Адже кримінальне

процесуальне законодавство визначає предмет доказування у загально-орієнтувальному вигляді стосовно всіх складів злочинів. Однак, для конкретизації змісту наведеного переліку обставин при розслідуванні конкретного злочину необхідно враховувати не лише положення ст. 91 КПК України, але й положення кримінального закону, що визначають юридично значущі обставини, необхідні для правильної кваліфікації кримінального правопорушення, а також особливості криміналістичної характеристики таких діянь. Відтак категорія «обставини, що підлягають встановленню» є значно ширшою за предмет доказування в розумінні кримінального процесуального законодавства, і є більш прийнятною для розробки окремої криміналістичної методики [132, с. 57-59; 42, с. 85-87].

Досліджуючи поняття «обставин, що підлягають доказуванню», варто відзначити, що доктрина кримінального процесуального права не надає однозначної відповіді щодо суті цієї правової категорії. Більшість науковців користуються категорією «предмет доказування», визначаючи його як сукупність обставин, що підлягають доказуванню. Досить цікаво положення ст. 91 КПК України тлумачить Г.І. Сисоєнко, розуміючи під зазначеним поняттям сукупність фактів і обставин об'єктивної дійсності, що мають матеріально-правове, цивільно-правове, кримінальне процесуальне значення і є необхідними та достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті [78, с. 240].

Досліджуючи такі правові категорії, як «доказування» та «обставин, що підлягають доказуванню», А. Павлишин та Х. Слюсарчук зазначають, що з континентальною системою права стандарти доказування розглядають з погляду «виправдання власних дій» у разі «випадкового» засудження невинуватого. Натомість, у країнах із змагальною формою кримінального процесу стандарти доказування виступають поясненням «виправдання ймовірно винуватого» та служать «еталоном» гарантій захисту прав обвинуваченого у кримінальному провадженні [101, с. 205]. Тож, як зазначає В. В. Мельник, що на початковому етапі процесу доказування вся інформація,

яка знаходиться в органів слідства і має значення для розв'язання питань про винність підозрюваного носить не достовірний, а ймовірний характер. Тому в процесі розслідування такі ймовірні знання повинні перетворитися на достовірні [92 с. 92].

За твердженням Л.А. Кірмач, в широкому розумінні поняття «доказування» тлумачиться як здійснення всієї пізнавальної діяльності суб'єктів, які беруть участь у кримінальному процесі, що охоплює не тільки оцінку, а й збирання та перевірку доказів. У вузькому розумінні – доказування є лише логічною діяльністю з обґрунтуванням тези, що висувається [51, с. 40].

Як слушно наголосив О. Жупіна, неправильне визначення кола обставин, які підлягають встановленню, призводить до того, що частина таких обставин залишається поза увагою судово-слідчих органів, а висновки, які формулюються у процесуальних рішеннях ґрунтуються не на доказах, а на припущеннях, що суперечать вимогам Конституції України та кримінально-процесуального законодавства України [38, с. 148].

З аналізу положень ч. 1 ст. 91 КПК України вбачається, що вони є загальними для встановлення під час будь-якого кримінального провадження таких обставин. Загальність вказаного поняття полягає в тому, що не у всіх кримінальних провадженнях вище перелічені пункти ч. 1 ст. 91 КПК України є обов'язковими для доказування, адже вони диференціюються залежно від конкретного складу кримінального правопорушення. З огляду на це, ми цілком підтримуємо думку А.Р. Белкіна, який зазначив, що це той мінімум обставин, встановлення яких є обов'язковою умовою вирішення кримінального провадження по суті. При цьому передбачений законодавцем типовий перелік обставин, що складають предмет доказування, може уточнюватися і доповнюватися відповідно до кримінально-правової кваліфікації злочину. Коло цих обставин, як правило, ширше типового предмета доказування, оскільки включає в себе обставини, що впливають з кримінально-правової характеристики злочину [11, с. 20–21]. Аналогічну

думку також висловила Ю.А. Комісарчук, зауваживши, що це лише загальна характеристика обставин, що підлягають доказуванню. Немоżliво передбачити в правовій нормі всі обставини, які можуть мати значення для правильного вирішення кримінального провадження. Сукупність обставин, що підлягають доказуванню, є неоднорідною та достатньо складною, тому виникає необхідність її систематизування [68, с. 80], з чим ми також безумовно погоджуємося. Відтак, нині залишається актуальною теза, висловлена свого часу відомим процесуалістом М.М. Михеєнком, що під час розслідування окремих категорій проваджень обставини, що входять до предмету доказування, конкретизуються та індивідуалізуються, але це відбувається в рамках загального, родового предмета доказування і не означає його зміну, розширення або звуження [95, с. 37].

Доречну позицію із цього питання надає Р.В. Карпенко, зазначаючи, що визначені в законодавстві обставини мають для сторони обвинувачення загальноорієнтований характер і стосуються розслідування усіх кримінальних правопорушень. При цьому, як слушно наголошує автор, такі обставини недостатньо конкретизовані щодо певних категорій кримінальних правопорушень. Відтак, досить обґрунтовано видається позиція науковця щодо специфічності обставин, що підлягають доказуванню в залежності від ознак складу кримінального правопорушення, поєднання і співвідношення, що являється ключовим елементом при розробці методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [48, с. 109]. На наше переконання, не виключенням із цього є й обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.

За твердженням В.І. Фаринника, закріплені в КПК України обставини визначаються як загальний предмет доказування, однак при розслідуванні конкретного кримінального провадження загальний предмет доказування потребує індивідуалізації, що обов'язково здійснюється з урахуванням вимог диспозиції статті КК України, за якою кваліфікується діяння, що підлягає

доказуванню [180, с. 49]. Тим часом видається сумнівною позиція науковця стосовно індивідуалізації загального предмета доказування у кримінальному провадженні на підставі угод, приватного обвинувачення чи щодо неповнолітніх. На наш погляд, більш коректно вести мову не про індивідуалізацію предмету доказування, а його розширення. При цьому, про індивідуалізацію предмета доказування можна говорити тільки в рамках конкретного провадження. Тож, загальність наведених положень виражається через певний порядок досудового розслідування та особливостей обставин, що підлягають доказуванню у всіх провадженнях, де, наприклад, підозрюваний, обвинувачений є неповнолітня особа. Проте така «загальність» є не цілковитою, оскільки відповідні положення застосовуються лише до певного виду кримінальних проваджень, а не до індивідуального випадку вчинення кримінального правопорушення.

Схожу позицію висловив М.С. Остапчук, зокрема зазначаючи не на індивідуалізацію предмета доказування, а на його деталізацію у справах неповнолітніх, при цьому вказуючи на родову особливість такого кримінального провадження. Науковець вважає, що додаткові обставини, встановлені законодавством, орієнтують орган досудового розслідування на поглиблене дослідження обставин, які мають значення для підвищення виховної та профілактичної ролі судочинства, індивідуалізації відповідальності та покарання кожного підлітка. Відповідне розширення предмета доказування являється необхідним для виключення застосування до неповнолітнього кримінального покарання, обмежуючись заходами суспільного впливу та примусовими заходами виховного характеру якщо цього достатньо для виправлення неповнолітнього [99, с. 338]. Сама індивідуалізація виражається у даному випадку в сукупності усіх особливостей встановлених обставинах із врахуванням конкретного випадку.

На неповноту об'єму законодавчого визначення предмету доказування також указує А.В. Заклюка, який вважає, що така категорія пов'язана із складом злочину, який був вчинений винуватою особою, однак ні теорія, ні

практика не надають відповіді на питання достатності доказів щодо встановлення вини особи [43, с. 39]. В даному випадку, на наш погляд, це досить актуальна проблема, оскільки виходячи з приписів ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України. Тобто доказування усіх елементів складу злочину є обов'язковою умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності. В той самий час Особлива частина КК України визначає перелік суспільно-небезпечних діянь, які визнаються злочинами, де наявні положення з обов'язковими елементами складу злочину, зокрема форми вини у вигляді необережності, корисливих мотивів, спеціальних суб'єктів, які відповідно до положень ч. 1 ст. 91 КПК України не передбачені як обставини, що підлягають доказуванню, наприклад, журналіст (його близькі родичі чи члени сім'ї) як потерпілий у випадку вчинення злочинів, передбачених статтями 345-1, 348-1, 349-1 КК України.

Не досить вірною, на нашу думку, видається позиція О.В. Капліної, яка зазначає, що кримінальне процесуальне законодавство не вимагає від сторони обвинувачення встановлення обставин, які виправдовують підозрюваного (обвинуваченого), обмежуючись у вимозі для прокурора та слідчого на всебічному, повному та неупередженому дослідженні обставин кримінального провадження, виявленні як обставин, що викривають, так і обставин, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого [47, с. 225]. Така інтерпретація положень ч. 2 ст. 9 КПК України вбачається не досить коректною, оскільки таке трактування по своїй суті суперечить завданню кримінального провадження, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу. На це, в першу чергу, і спрямоване доказування, де одним із аспектів є перевірка та оцінка доказів, що вимагає від учасників процесу належного аргументування, а отже й встановлення даних щодо винуватості чи невинуватості особи. Зазначене також стосується доказування

у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.

В контексті досліджуваної проблематики А.Р. Белкін при визначенні обставин, що підлягають доказуванню, вказує про необхідність спиратися на закон [11, с. 19–22]. Разом із цим науковець не конкретизує поняття «закону» як юридичної категорії, що зумовлює його розуміння в широкому значенні, а саме будь-який закон, що закріплює певні обставини, встановлення яких має значення для кримінального провадження. В даному випадку це підтверджується відсильністю положень диспозитивної частини статей Особливої частини КК України, оскільки для розуміння певного складу злочину необхідно дослідити положення інших нормативно-правових актів. Наприклад, у випадку вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, з метою правильної його кваліфікації та окреслення чіткого предмету доказування необхідно звернутися до низки законодавчих актів. Зокрема, до них слід віднести Закон України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про телебачення і радіомовлення» та інші нормативно-правові акти. Відповідна відсилка до нормативних документів, які не охоплюються галузями кримінального та кримінального процесуального права здійснюється з метою визначення професійних обов'язків журналіста, виконанню яких було перешкоджено, а також дослідження інших понятійних категорій, пов'язаних із його діяльністю, що мають значення при окресленні предмета доказування у даній категорії кримінальних проваджень. В цьому аспекті доречно навести твердження В.Г. Лукашевича, який вказує про закономірну неминучість відображення події кримінального правопорушення в об'єктивній дійсності. Іншими словами, злочин завжди залишає сліди: матеріальні – на різних речах і предметах, які зберегли на собі її відображення; ідеальні – відомості в пам'яті людей, які певним чином

стикалися з цією подією. Тож розслідування кримінального правопорушення відбувається шляхом пізнання цієї події засобами криміналістики у визначеному КПК України процесуальному порядку [88, с. 75]. В такому випадку слідчий, прокурор встановлює коло обставин, що підлягають доказуванню, індивідуально, при цьому прогнозуючи можливу форму закріплення фактичних даних у матеріальному вираженні (протоколи проведення процесуальних дій, висновки експерта). Після цього за допомогою визначених у КПК України засобів вони здійснюють збирання необхідної інформації, надаючи їй значення доказу в кримінальному провадженні.

М.М. Михеєнко наголосив на необхідності відмежовувати обставини від тих фактів, що не мають значення для з'ясування об'єктивної істини. На основі цього науковець замінює звичне поняття «обставин, що підлягають доказуванню» на категорію, яка за обсягом включає елементи предмета доказування і називається «обставини, що мають значення для справи», до яких включає: а) обставини, що входять до предмета доказування (факти, які, складаючи предмет доказування, використовуються для доказування інших обставин, що входять до нього); б) обставини, що не входять до предмета доказування, якщо їх дослідження складає проміжний етап доказування; в) обставини, які необхідно встановити для виявлення доказів; г) обставини, знання яких необхідне для перевірки й оцінки доказів; д) обставини, які спростовують інші версії, окрім даної [94, с. 93].

Про важливість розуміння предмету доказування при розслідуванні конкретного виду кримінального правопорушення також наголосили О.Є. Омельченко та Д.В. Жидкий. Так, науковці акцентують увагу на необхідності своєчасних і грамотних дій слідчого щодо повноти й усебічності установлення обставин предмета доказування, оскільки усі факти та обставини предмета доказування в кримінальному провадженні важливі. Однак, вони мають низку значних відмінностей, що вимагає від слідчого не тільки юридичних знань, досвіду, а й відповідного рівня інтелекту та

культури, творчого підходу до здійснення доказування [98, с. 113-114].

В контексті досліджуваної тематики С.О. Сорока надає дещо інший перелік обставин, що підлягають доказуванню, виділяючи їх у три групи: 1) обставини, що, передбачені ст. 91 КПК України; 2) обставини, що встановлені диспозицією статті КК України; 3) обставини, які не входять до предмета доказування, але мають важливе значення для розгляду справи по суті [141, с. 289]. На наш погляд, такий перелік є достатньо вірним, особливо щодо третьої групи указаних обставин, оскільки не завжди слідчий спрямовує свою діяльність безпосередньо на доказування обставин винуватості особи. Адже досить часто орган досудового розслідування документує ті явища об'єктивної дійсності, які не підтверджують винуватість особи, а вказують на можливе розміщення речових доказів у кримінальному провадженні. Наприклад, встановлення місця проживання підозрюваного та його родичів з метою вилучення знаряддя кримінального правопорушення.

Правильне визначення обставин, що підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні, є необхідним етапом, оскільки в певній мірі їх визначення дозволяє визначити можливу форму об'єктивного закріплення слідів вчинення кримінального правопорушення та сприяє своєчасній документації, тобто збору доказів з метою виконання завдань кримінального провадження.

Таким чином, здійснивши теоретичний аналіз поняття «обставини, що підлягають доказуванню», доцільно більш детально розглянути предмет доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.

Аналізуючи матеріали кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених проти журналістів за період 2013-2017 рр., необхідно зауважити, що 130 кримінальних проваджень були закриті з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КК України. Найбільша кількість закритих кримінальних проваджень спостерігається в 2017 р. – близько 90 проваджень за ознаками вчинення злочину, передбаченого ст. 171 КК України [148].

Відтак, такий стан речей зумовлює дослідити відповідну проблематику щодо питання обставин, що підлягають доказуванню у даній категорії кримінальних проваджень.

У першу чергу, для визначення обставин, що підлягають доказуванню в рамках предмету дослідження, необхідно визначити склади кримінальних правопорушень, що кваліфікують вчинене як злочин проти журналістів. В даному підрозділі ми упустимо період формування законодавства щодо захисту журналістів, використавши наявну редакцію законодавства, а також скористаємось вище викладеними теоретичними напрацюваннями.

Під час установлення відповідного переліку обставин, що підлягають доказуванню у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, слід враховувати норми статей Особливої частини КК України, що безпосередньо спрямовані на захист журналістської діяльності. Зокрема, до них відносяться норми статей 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України.

Указаний перелік статей Особливої частини КК України спрямований на забезпечення правової охорони журналістської діяльності в Україні. Поряд із тим, аналізуючи ці питання крізь призму кримінального процесуального законодавства в частині доказування вини осіб, які вчинили такі злочини, слід зауважити, що склади приведених злочинів містять як спільні, так і відмінні елементи, що й встановлює особливі обставини доказування під час досудового розслідування. Виділяючи спільні ознаки складів відповідних злочинів, можна побачити, що норми вказаних статей направлені на захист журналістської діяльності, при вчиненні яких особа у мотивах своїх дій намагається перешкодити діяльності журналіста. З огляду на це особливо важливою категорією для з'ясування являється поняття особи журналіста.

Вітчизняне законодавство не надає єдиного визначення поняття «журналіст», оскільки воно трактується в декількох нормативно-правових актах. Зокрема, у ст. 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» розкривається поняття журналіста редакції

друкованого засобу масової інформації, під яким розуміється творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для друкованого засобу масової інформації та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або займається такою діяльністю за її уповноваженням, що підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації [118]. В той же час у ст. 21 Закону України «Про інформаційні агентства» міститься дещо відмінне трактування поняття журналіста, під яким розуміється творчий працівник, що збирає, одержує, створює та готує інформацію для інформаційного агентства і діє від його імені на підставі трудових чи інших договірних відносин з ним або за його уповноваженням [120].

На наш погляд, із позиції правозастосування більш детальне та чітке поняття журналіста надано в ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», де дана дефініція розглядається як творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України» [116]. Вважаємо, що юридичні важливі елементи указаної дефініції полягають в тому, що складовою частиною цього поняття є професійні обов'язки, які повинен виконувати журналіст, що витікають з назв посад (роботи) журналіста та зазначаються в державному класифікаторі професій України.

Тим часом, у примітці до ст. 345-1 КК України під професійною діяльністю журналіста законодавець розуміє систематичну діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації,

інформаційні агентства, мережу Інтернет [75]. При цьому, відповідно до примітки цієї ж статті, статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів.

Приведені поняття хоча і дещо схожі, однак мають відмінності. З практичної сторони, на наше переконання, найбільш логічним вбачається поняття, закріплене в примітках до ст. 345-1 КК України, адже у ньому вказується на ознаку систематичності, тобто особа повинна займатися відповідною діяльністю регулярно. Крім того, перелічуються напрямки журналістської діяльності, чим фактично уніфікується термін журналісти до будь-якого виду діяльності засобів масової інформації. Одночасно все ж таки слід зазначити на певну не досконалість даного поняття, оскільки законодавцем обмежене коло осіб, які являються журналістами. Такого висновку можна дійти зіставивши указане поняття із тим, що передбачено в Законі України «Про інформаційні агентства», де до таких осіб також віднесено: засновника (співзасновників) інформаційного агентства; керівника (директора, генерального директора, президента та ін.); трудовий колектив; творчий колектив; журналіста інформаційного агентства; спеціаліста у галузі засобів комунікації; автора або іншу особу, якій належать права на інформацію; видавця (виробника) продукції інформаційного агентства; розповсюджувача продукції інформаційного агентства. В даному випадку бачимо, що до суб'єктів інформаційного агентства віднесено його керівника як особу, що відповідно до ст. 20 цього ж закону безпосередньо керує всіма підрозділами інформаційного агентства, відповідає за результати його роботи, підписує фінансові документи і виконує іншу роботу згідно з наданими йому засновником (співзасновниками) інформаційного агентства повноваженнями. Тож, виникають питання щодо охоплення приміткою до ст. 345-1 КК України керівника інформаційного агентства як особи, що очолює та наділена значним впливом на роботу відповідного ЗМІ.

Досить цікава та вірна інтерпретація досліджуваного поняття зустрічається в Рекомендаціях Комітету міністрів ради Європи «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації» № 2000 (7) де надається тлумачення поняття «журналіст» як будь-яка фізична особа або юридична особа, що регулярно або професійно задіяна у збиранні та публічному поширенні інформації через будь-які засоби масової інформації [124]. Таке трактування надає статус журналіста фактично будь-якій особі, яка задіяна у відповідній діяльності звичайно при дотриманні умов систематичності чи професійності, нажаль цього не можна сказати про положення приміток до ст. 345-1 КК України.

При встановленні обставин, що підлягають доказуванню в розслідуванні досліджуваної категорії злочинів, важливе значення має чітке розуміння самого поняття «журналіст», адже воно є ключовим і безпосередньо впливає на кваліфікацію. Це також є важливим фактом для доказування такої обставини як умисел, що має виражатися в усвідомленні особою факту вчинення суспільно-небезпечних дій, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК України саме проти журналіста і саме проти його професійної діяльності. Тобто, винна особа повинна усвідомлювати вчинення дій проти журналіста, який здійснює законну професійну діяльність. Одночасно варто підкреслити, що журналіст зобов'язаний діяти законно, і лише в цьому випадку він перебуватиме під правовою охороною профільного законодавства. Ознака законності являється обов'язковою обставиною для кваліфікації діяння винної особи як злочину, пов'язаного з перешкоджанням законній діяльності журналіста. Відповідна теза набуває свого підтвердження і в правозастосовній сфері. Наприклад, Чигиринський районний суд Черкаської області, розглянувши кримінальне провадження по обвинуваченню Особи_2 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171, ч. 2 ст. 125 КК України, по факту нанесення нею біля центрального входу до приміщення Чигиринського районного суду Черкаської області журналісту газети «Чигиринські вісті»

легких тілесних ушкоджень з метою завадити потерпілій здійснювати відеозйомку, виніс виправдовуваний вирок. У своєму рішенні суд зазначив, що стороною обвинувачення не надано жодного доказу того, що ОСОБА_2 перешкождала потерпілій здійснювати професійну діяльність журналіста, що як наслідок не дозволило потерпілій виконати редакційне завдання, яке обмежувалось висвітленням судового процесу за позовом ГО «Чигиринська народна рада» до редакції газети «Чигиринські вісті». Суд, аналізуючи дії обвинуваченого, врахував порушення журналістом права останнього на недоторканність приватного життя, передбаченого ст. 307 ЦК України, чим визнав відповідну діяльність журналіста незаконною. Коментуючи зазначене, суд указав, що перешкодження незаконній професійній діяльності журналіста не утворює складу злочину, передбаченого ст. 171 КК України. Такою, зокрема, слід вважати діяльність, пов'язану із протиправним втручанням у приватне життя особи, захист якого гарантовано ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 32 Конституції України та є одним із основних принципів інформаційних відносин, передбачених положеннями ч. 1 ст. 2 Закону України «Про інформацію». На основі зазначеного Особа_2 була визнана не винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України [29].

До викладеного вище також доречно додати позицію Овідіопольського районного суду Одеської області, який розглядаючи справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, вказує на необхідність оцінки дій журналіста в межах правового поля. Як зазначив суддя, законною є така діяльність журналістів, яка спрямована на реалізацію ними своїх повноважень в інформаційній сфері та здійснюється засобами і в порядку, передбаченими законом. На підставі дослідження доказів суддя прийняв рішення про не винуватість особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України. Зокрема, суддя врахував поведінку потерпілого під час перешкодження його професійній діяльності, вказуючи, що підґрунтя та мета, з якою 29.01.2016 р. журналіст спеціально прибув (чи то за власною

ініціативою, чи за документально непідтвердженим дорученням головного редактора газети «Верховенство права») на чергову сесію Дальницької с/р взагалі не була пов'язана з відеозйомкою та виготовленням відеорепортажу, який би дійсно і реально відобразив хід сесії та повсякденні питання, які розглядалися на черговій сесії сільради задля задоволення життєвих і насущних потреб населення с. Дальник. Однак мета прибуття журналіста на сесію була пов'язана саме на умисну та сплановану провокацію, наслідком якої і стало внесення даних до ЄРДР за заявою з кваліфікацією кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 171 КК України. Тобто журналіст постав в ролі потерпілого голослівно, безпідставно стверджуючи про нібито перешкоджання в його журналістській діяльності, а також з метою набуття вказаною справою суспільного резонансу і розголосу в засобах масової інформації, яка б довела порушення законної діяльності журналіста посадовими особами органу місцевого самоврядування [24].

Досліджуючи обставини усвідомлення особою факту вчинення злочину, пов'язаного з перешкоджанням професійній діяльності журналіста, слід брати до уваги ідентифікаційні символи, які вказують на особу як представника ЗМІ. Зокрема, ст. 15 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» передбачає зобов'язання для ЗМІ забезпечувати відряджених журналістів та інших працівників належними документами, знаковими, сигнальними та іншими засобами позначення особи як представника преси. Такий обов'язок індивідуалізується в ст. 21 Закону України «Про інформаційні агентства», де належність до інформаційного агентства підтверджується службовим посвідченням агентства чи іншим документом, виданим йому [120]. Подібні положення встановлені в Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [116], що також має важливе практичне значення. Так, вироком Ірпінського міського суду Київської області виправдано обвинуваченого ОСОБА_6 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України. З аналізу даного

рішення вбачається, що знімальна група телеканалу ПрАТ «ММЦ-СТБ», відповідно до редакційного завдання від 27.06.2013 р., направилася відзняти забудовані території м. Ірпінь, які розташовані по вул. Карла Маркса. ОСОБА_5 перебувала між житловими будинками по АДРЕСА_3, та АДРЕСА_2, які розташовані в м. Ірпінь, Київської області та проводила відеозйомку. В цей час до неї підійшла ОСОБА_6, та в ході суперечки, яка виникла з проводу того, що ОСОБА_5, не повідомила ОСОБА_6, з яких підстав вона проводить відеозйомку, обвинувачена ОСОБА_6 вихопив об'єктив від відеокамери у оператора ОСОБА_5, чим позбавив знімальну групу телеканалу СТБ можливості виконати свої професійні обов'язки, а саме одержати інформацію. Так були вчинені протиправні дії, які виразилися у перешкоджанні, обмеженні, забороні щодо одержання, використання, поширення інформації знімальній групі телеканалу СТБ телепередачі «Вікна – Новини». В процесі розгляду кримінального провадження суд зробив висновок, що потерпілий ОСОБА_5, як журналіст не був зовнішньо забезпечений документами, знаковими, сигнальними та іншими засобами позначення особи як представника преси, як то передбачено Законом України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 р. Крім того, потерпілий не встиг пред'явити посвідчення журналіста, а тому в ОСОБА_6 не було ні яких підстав вважати, що потерпілий являється журналістом. Такий стан речей обумовлює не можливість наявності у діях винного умислу на вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, і як наслідок свідчить про відсутність складу відповідного злочину у діях обвинуваченого [26].

Підсумовуючи правові позиції суду, викладені в приведених вироках, варто зазначити, що судді вказують на необхідність встановлення стороною обвинувачення такої обов'язкової обставини, яка потребує доказування у даній категорії кримінальних проваджень, як факт неможливості виконання редакційного завдання, що витікає з професійних службових обов'язків журналіста. Відтак суд підкреслив, що стороною обвинувачення не надано

жодних доказів про невиконання журналістами їхнього редакційного завдання саме внаслідок злочинних дій з боку обвинувачених.

Ще одним законодавчим підґрунтям, що дозволяє визначити злочин як такий, що вчиняється умисно, – це вказівка в диспозиції статті Особливої частини КК України на спеціальний мотив або мету вчинення суспільно небезпечного діяння. Так, ч. 2 ст. 171 та ч. 2 ст. 375 КК України вказують на обов'язкову мету перешкоджання законній професійній діяльності журналіста у випадку злочинного впливу на потерпілого або постановлення суддею завідомо неправосудного рішення, а ст. 349-1 КК України – на мету спонукання журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення захопленого або утримуваного заручника [21, с. 31-32].

В рамках даного дослідження необхідно зауважити, що одним із ключових елементів досліджуваних складів є суб'єктивна сторона. Виходячи з цього елементу, під час доказування конкретного складу злочину, пов'язаного з перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста, особливу увагу слід акцентувати саме на наявності вище наведеної мети, мотиву та їхнього зв'язку із об'єктивною стороною.

Крім того, важливе значення має встановлення мотиву, що вимагає від сторони обвинувачення звернення до відповідної статті КК України. Мотив є рушійною силою злочинного діяння, його внутрішнім джерелом, звідси злочин – це лише форма виразу й об'єктивізації мотиву суб'єкта. Але у багатьох випадках встановити всі мотиви злочинної поведінки людини неможливо. Тому законодавець, закріплюючи мотив у конкретному складі злочину, виходить з його значимості, можливості встановлення, а також усвідомлення самим суб'єктом. Аналіз норми, передбаченої ч. 1 ст. 171 КК України, дозволяє стверджувати про факультативність мотиву у складі цього злочину. Тобто спонукання, які штовхають особу на вчинення злочину, можуть бути різними (злість, неприязні стосунки, користь, хуліганські мотиви, бажання отримати підвищення по службі тощо) та не змінюють кваліфікацію злочину [21, с. 41].

Таким чином, до особливих обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста, необхідно віднести мотив – як незадоволення з певних причин роботою журналістів та метою, яку намагається досягнути винна особа, а саме не допустити вихід певного матеріалу чи взагалі завадити журналістському розслідуванню. В такому разі мотив і мета злочину збігаються. Крім того, мотивом вчинення таких злочинів може бути помста, що виникла у зв'язку із здійсненням журналістом професійної діяльності. При цьому ключовим фактом, що потребує доказування по відповідній категорії кримінальних проваджень є вже зазначений взаємозв'язок між: а) мотивом, метою та суспільно-небезпечним діянням; б) мотивом, метою та суспільно-небезпечними наслідками.

Зазначене наочно підтверджено практикою. Наприклад, при розгляді кримінального провадження Мелітопольським міськрайонним судом Запорізької області щодо обвинуваченого Особи_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, суд вказує, що фактично обвинуваченим не було вчинено умисного перешкоджання законній професійній діяльності журналістів з метою створення перешкод для нормальної роботи підприємства, оперативного інформування телеглядачів і радіослухачів про суспільно-політичні події в Україні, самовільного зайняття приміщення службового кабінету директора Комунального підприємства «Телерадіокомпанія «Мелітополь» Мелітопольської міської ради Запорізької області. Така констатація зумовлена тим, що стороною обвинувачення не було надано переконливих і беззаперечних доказів, що обвинувачений мав на меті перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. З даного судового рішення виходить, що обвинувачений хоч і проник у приміщення службового кабінету директора Комунального підприємства «Телерадіокомпанія «Мелітополь» Мелітопольської міської ради Запорізької області, однак на меті мала з'ясувати питання щодо виконання рішення Мелітопольської

міської ради № 2 від 10.11.2015 про призначення Особи_1 виконуючим обов'язки директора Комунального підприємства «Телерадіокомпанія «Мелітополь», де виникла суперечка із наявним тоді керівником. Враховуючи той факт, що обвинувачений не мав на меті перешкоджання законній діяльності журналістів та відсутності відповідних мотивів, останній був виправданий [23].

Аналогічна ситуація щодо доказування зв'язку між елементами об'єктивної сторони та мотивом і метою, що є обов'язковими кваліфікуючими ознаками для злочинів вчинених проти журналістів також спостерігається у вироку Богунського районного суду м. Житомира. Зокрема, під час розгляду кримінального провадження по обвинуваченню Особи_5 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 125 та ч. 2 ст. 171 КК України, встановлено, що обвинувачений м. Житомирі познайомився з ОСОБА_10, який вигулював свою собаку. ОСОБА_10 пообіцяв влаштувати його на роботу в м. Києві. При цьому ОСОБА_10 попросив його «припугнути» якогось чоловіка. ОСОБА_5 на той час не мав ніякої роботи та засобів до існування, а тому погодився з пропозицією ОСОБА_10. Отримавши інформацію про потерпілого, останній домовився про зустріч із ним (журналістом), в ході якої наніс потерпілому легкі тілесні ушкодження. Враховуючи факт, що винний не мав на меті перешкодити діяльності журналіста та вчинив злочин виходячи із корисних мотивів, останній був визнаний не винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 171 КК України [25].

Вагомою обставиною, яка потребує уваги при доказуванні злочину, передбаченого ст. 345-1 КК України, зокрема у випадку наявності окрім журналіста й інших потерпілих - його близьких родичів чи членів сім'ї, є доказування зв'язку між уже визначеною метою, мотивом та злочинних діянь винного. В даному випадку близькі родичі чи члени сім'ї журналіста, виступають засобом тиску на останнього через безпосереднє посягання на їх права та свободи. Розглядаючи решту обставин, які підлягають доказуванню,

виходячи із конкретного складу злочину, встановлюються та досліджуються аналогічно їхнім складам, які не належать до досліджуваної категорії злочинів.

З аналізу судової практики витікає висновок, що навіть у випадку вчинення злочинних чи незаконних дій, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста, ключовий момент доказування є наявність вже вказаного мотиву та мети, адже в інакшому випадку діяння особи повинні кваліфікуватися за іншими ознаками злочину, передбаченого Особливою частиною КК України.

Беручи до уваги вищевикладене, вважаємо, що під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній діяльності журналістів, доказування доцільно розподілити на дві групи залежно від дій винної особи:

1. Злочини вчинені проти журналіста, однак не пов'язані з його професійною діяльністю. В даному випадку винна особа своїми діями хоч і посягає на права та свободи журналіста, але суб'єктивна сторона в частині мотиву та мети не пов'язана з професійною діяльністю журналіста чи його результатами роботи, навіть у тому випадку, якщо особа усвідомлює той факт, що вчиняє протиправні дії щодо журналіста. У цьому разі відповідні суспільно-небезпечні дії винного не будуть мати кваліфікуючих ознак, які передбачені ст.ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України.

2. Злочини, які пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. В даному випадку винна особа, вчиняючи протиправні діяння проти журналіста, усвідомлюючи правовий статус потерпілого (відомо, що особа є журналістом), намагається перешкодити його професійній діяльності, наприклад не допустити розголосу компрометуючого матеріалу чи покарати журналіста за вже оприлюднений матеріал.

Як слушно зауважив Д. О. Шумейко, один із найбільш значимих елементів криміналістичної характеристики будь-якого злочину є спосіб його вчинення. Він може виступати однією із кваліфікуючих ознак злочину та

відноситься до події кримінального правопорушення, яка є однією з обставин, що підлягають доказуванню (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК) [195, с. 36]. Це також стосується й окремих складів злочинів, учинених проти журналістів. Так, у положенні ч. 2 ст. 347-1 КК України передбачені такі способи умисного знищення або пошкодження майна журналіста, як: підпал, вибух або інший загальнонебезпечний спосіб.

Беручи до уваги викладене, *можна здійснити класифікацію обставин, що підлягають доказуванню, залежно від законодавчих положень, що їх встановлюють:*

1. Обставини, що визначають загальний предмет доказування у кримінальному провадженні, які, свою чергу, можливо поділити на:

а) абсолютні, тобто ті обставини, що підлягають доказуванню у будь-якому кримінальному провадженні незалежно від суб'єктного складу учасників та складу кримінального правопорушення. Наприклад, подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) та винуватість підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

б) відносні, тобто ті обставини, доказування яких хоч і віднесено до положень ч. 1 ст. 91 КПК України, проте вони не завжди наявні при розслідуванні чи розгляді конкретного кримінального провадження. Тобто підлягають встановленню не в кожному кримінальному провадженні, а диференціюються залежно від конкретного складу кримінального правопорушення. Зокрема, при незаконній відмові журналісту у доступі до інформації встановлення виду і розміру шкоди, завданого кримінальним правопорушенням не потрібно, оскільки злочинним діянням визнаються незаконна відмова журналісту у доступі до інформації, іншими словами це формальний склад злочину, при доведенні якого предмет доказування не охоплює вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

2. Спеціальні обставини, які відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства доповнюють загальний предмет доказування. В даному випадку йдеться про обставини, що безпосередньо не передбачені ст. 91 КПК України, а закріплені в інших положеннях КПК України, наприклад, у ст. 485 КПК України закріплені додаткові обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

3. Особливі обставини, тобто ті, що підлягають доказуванню при розслідуванні кримінального провадження щодо вчинення особою конкретного виду злочину. Необхідність з'ясування таких обставин зумовлено потребою встановлення й доведення конкретного складу кримінального правопорушення, передбаченого у відповідній диспозиції статті Особливої частини КК України. Під час з'ясування таких обставин при розслідуванні злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, слідчому слід звернутися до правових категорій, які не охоплюються галузями кримінального та кримінального процесуального права (наприклад, поняття «журналіст», його права та обов'язки, редакційне завдання тощо). Тобто відбувається індивідуалізація предмету доказування по відношенню до конкретного складу злочину.

В свою чергу, особливі обставини, що підлягають доказуванню, також можливо класифікувати залежно від:

I. *Елементів складу кримінального правопорушення:*

1. Обставини, що витікають з об'єкта кримінального правопорушення. Наприклад, відносини щодо забезпечення законної діяльності журналіста, передбачені ч. 1 ст. 348-1 КК України. При цьому стороні обвинувачення необхідно доказати, що підозрюваний діяв із мотивів, які витікають з незадоволенням діяльності певного журналіста та бажанням винного уникнути розголосу ним інформації, отриманої під час здійснення професійної діяльності.

2. Обставини, що витікають з об'єктивної сторони (місце, час, спосіб засоби, знаряддя та ін.)

3. Обставини, що витікають з суб'єктивної сторони (наприклад, щодо злочину, передбаченого ч. 1 ст. 347-1 КК України, де ключовою обставиною доказування виступає вже описаний мотив, при цьому необхідно доказати зв'язок такого мотиву з умисним знищенням або пошкодженням майна, що належить журналісту чи його близьким родичам чи членам сім'ї);

4. Обставини, що витікають з суб'єкта злочину, наприклад, наявність спеціального суб'єкта вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 171 КК України – службової особи з використанням свого службового становища; за ч. 2 ст. 375 КК України – суддя, який постановив завідомо неправосудний вирок, рішення, ухвалу або постанову. В цих випадках необхідно доказати, що службова особа або суддя, перешкоджаючи законній професійній діяльності журналіста, використовувала своє службове становище, що вимагає встановлення додаткової обставини предмету доказування щодо відповідного злочину.

II. *Залежно від нормативно-правового акту, в якому закріпленні обставини, що підлягають доказуванню:*

– обставини, що закріплені у положеннях Загальної частини КК України (пом'якшуючі та обтяжуючі обставини, перелік яких визначено в статтях 66, 67 КК України);

– обставини, що закріплені у диспозиціях статей Особливої частини КК України (використання службового становища з метою перешкоджання законній діяльності журналістів – ч. 3 ст. 171 КК України);

– обставини, що закріпленні в інших нормативно-правових актах (у випадку вчинення злочину проти журналіста слідчому при встановленні правового статусу потерпілого-журналіста необхідно дослідити положення інших нормативно-правових актів).

Враховуючи наведене та беручи до уваги наявну слідчу і судову практику, *вважаємо за необхідне доповнити частину 1 статті 91 КПК України пунктом 8 наступного змісту:*

«Характеристика об'єкта кримінального правопорушення (родовий, безпосередній та додатковий об'єкт злочинного посягання)».

На наше переконання, запропоновані зміни позитивно вплинуть як на практичну діяльність органів досудового розслідування, так і на судову практику, оскільки слідчий, прокурор на стадії досудового розслідування будуть зобов'язані встановити зв'язок об'єкта злочину, мети та мотивів кримінального правопорушення, зокрема і проти журналістів.

Висновки до розділу 2

Аналіз підстав і процесуального порядку внесення відомостей про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, до Єдиного реєстру досудових розслідувань дозволив автору зробити такі науково обґрунтовані висновки.

1. Підставою для внесення відомостей до ЄРДР є наявність достатніх відомостей, що безпосередньо свідчать про вчинення злочину або його підготовку.

Приводом для початку досудового розслідування в досліджуваній категорії кримінальних проваджень може бути будь-яке джерело, в якому містяться відомості про злочин. Натомість, у разі вчинення злочину, пов'язаного із перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста початок досудового розслідування ускладнюється розгалуженою системою законодавчих норм, які регламентують законну професійну діяльність журналіста. З огляду на це, варто враховувати як диспозиції відповідних статей Особливої частини КК України, так й інші законодавчі акти щодо професійної діяльності журналіста, оскільки це якнайкраще дозволить встановити ознаки злочинного перешкоджання такій діяльності.

Складність прийняття слідчим, прокурором рішення про початок досудового розслідування про злочини досліджуваної категорії обумовлена особливим правовим режимом предмету злочинного посягання. У більшості

випадків на початку досудового розслідування у слідчого, прокурора відсутня реальна можливість перевірити обставини вчиненого кримінального правопорушення, що ускладнює внесення відомостей до ЄРДР за тією чи іншою попередньою правовою кваліфікацією.

Внесення відомостей до ЄРДР здебільшого відбувається виходячи з обставин, викладених у заяві чи повідомленні або в іншому джерелі інформації (рапорті, публікації у ЗМІ тощо). У більшості випадків на початковому етапі слідчому, прокурору недостатньо відомі фактичні обставини, що стосуються події злочину, особи, яка його вчинила, мотиву злочину, обставини, в яких його вчинено, тощо, внаслідок чого лише створюються ймовірні уявлення про подію, яка трапилась.

2. Перелік обставин, що підлягають доказуванню, визначений в ч. 1 ст. 91 КПК України, є загальним для встановлення під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, але може бути диференційований залежно від конкретного складу злочину, передбаченого диспозицією відповідної статті КК України, за якою кваліфікується діяння, що підлягає доказуванню. Це, безумовно, стосується й доказування у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії злочинів.

У разі вчинення вказаних злочинів специфіка події полягає в тому, що суспільно-небезпечне діяння характеризується складною системою дій винної особи, які можуть мати місце як під час безпосереднього виконання журналістом своїх професійних обов'язків, так й ті, що вчиняються внаслідок такої діяльності.

Елементи конкретної події злочинів даної категорії уточнюються (деталізуються) залежно від обставин їх учинення та передбачені у диспозиціях відповідних статей КК України.

Доказування події являє собою встановлення прямого умислу дій особи, які спрямовані на перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, тому важливе значення має встановлення форми вини, мотиву і мети вчинення злочину.

Досліджуваній категорії злочинів притаманний спеціальний мотив – його вчинено у зв'язку із здійсненням журналістом професійної діяльності, яка має бути законною. При цьому ключовим фактом, що потребує доказування по вказаній категорії кримінальних проваджень є наявність взаємозв'язку між: а) мотивом, метою та суспільно-небезпечним діянням; б) мотивом, метою та суспільно-небезпечними наслідками. Одночасно із цим, для надання правильної кваліфікації окремим суспільно-небезпечним діянням необхідним є з'ясування конкретного способу вчинення злочину.

РОЗДІЛ 3

ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПЕРЕШКОДЖАННЯМ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

3.1. Слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів

Відповідно до приписів ч. 2 ст. 93 КПК України, одним із засобів збирання стороною обвинувачення доказів є проведення слідчих (розшукових) дій. З метою забезпечення законності їх проведення законодавцем у відповідних положеннях КПК України, здебільшого це стосується глави 20, встановлено низку вимог, що має сприяти недопущенню порушень та зловживань як стороною обвинувачення, так і захисту. Поряд із тим, кримінальні провадження, які зареєстровані за фактом учинення злочинів проти журналістів, характеризуються певними складнощами, з якими слідчі зіштовхуються під час їх розслідування. Не виключенням з цього є й проведення слідчих (розшукових) дій, адже досить часто сторона захисту використовує недоліки кримінального процесуального законодавства, його суперечності та прогалини з метою уникнення винними особами кримінальної відповідальності. Викладене зумовлює потребу в здійсненні комплексного аналізу порядку проведення слідчих (розшукових) дій крізь призму проблематики розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.

Насамперед слід акцентувати увагу на таку слідчу (розшукову) дію, як огляд місця події, який є важливим засобом збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Згідно з положеннями ч. 3 ст. 214 КПК України, огляд місця події – це єдина невідкладна слідча (розшукова) дія, яка проводиться до внесення відомостей до ЄРДР. Така законодавча позиція

зумовлена тим, що більшість слідів злочину (біологічні сліди людини, відбитки слідів рук, взуття, тощо) за своїми властивостями обмежені в часі щодо їх збереження та придатності для дослідження. Відтак, як цілком слушно наголосила І.В. Чурікова, огляд місця події є єдиним засобом збирання та перевірки інформації до внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР [189, с. 228].

Розглядаючи питання проведення огляду місця події під час розслідування досліджуваної категорії злочинів, варто зазначити, що його сутність залежить від конкретного виду вчиненого кримінального правопорушення (виходячи з попередньої кваліфікації). Наприклад, якщо йдеться про вбивство журналіста, то однією з найбільш важливіших слідчих (розшукових) дій є саме огляд місця події, під час якого можливо отримати необхідну доказову інформацію про спосіб учинення злочину, особу, яка його вчинила, відшукати та вилучити знаряддя злочину, а також зафіксувати інші відомості, що мають значення для подальшого розслідування і підлягають доказуванню.

Здійснивши аналіз КПК України, можна дійти до висновку, що в ньому не передбачено окремої статті, в якій врегульовано порядок проведення огляду місця події. Загальний порядок проведення такого огляду унормований в положеннях ст. 237 КПК України, де в ч. 1 встановлено, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів. З аналізу наведеного вбачається, що законодавець в своїй юридичній техніці надає вичерпний перелік тих об'єктів, які можуть бути оглянуті, зумовлюючи цим низку колізій та дискусій. Зокрема, може виникнути необхідність в огляді тварини чи її трупа, наприклад, з метою виявлення на ній ушкодження, які могли бути спричинені задля залякування власника, у тому числі журналіста. У зв'язку з цим, *вважаємо за доцільне вилучити з положень ч. 1 ст. 237 КПК України вказівку на відповідний об'єкт огляду та викласти її в такій редакції: «1. З*

метою виявлення та фіксації слідів злочину, речових доказів, а також інших відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд».

Доречно звернути увагу й на те, що на сьогодні до кінця не вирішним залишається питання процесуального порядку проведення огляду житла чи іншого володіння особи, в якому вчинено злочин і в ньому необхідно провести огляд. Якщо виходити з приписів ч. 2 ст. 237 КПК України, то такий огляд має здійснюватися згідно з правилами, передбаченими для обшуку, який має проводитися на підставі ухвали слідчого судді. Відтак, якщо дотримуватись правил ч. 2 ст. 237, ч. 2 ст. 234 КПК України, то слідчий, не маючи ухвали слідчого судді, не вправі проводити огляд у житлі чи іншому володінні особи, за виключенням невідкладних випадків. Зважаючи на це, практика з цього питання пішла в такому руслі, що слідчий проводить огляд житла чи володіння особи за добровільною згодою власника житла на підставі ч. 1 ст. 233 КПК України, після чого в окремих випадках звертається до слідчого судді з клопотанням про проведення огляду [172]. Проте, звертаючись до ст. 233 КПК України, бачимо, що в її положеннях йдеться не про огляд як слідчу (розшукову) дію, а про проникнення до житла чи іншого володіння, тобто вирішується питання правомірного знаходження особи в житлі чи іншому володінні особи. До того ж, у ч. 3 ст. 233 КПК України закріплено вичерпний перелік невідкладних випадків, коли слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи. Тож, можна зробити висновок, що законодавець в положеннях ст. 233 КПК України не передбачив у якості правової підстави проведення огляду житла чи іншого володіння добровільної згоди особи. Це також підтверджено позиціями слідчих суддів, викладених в окремих ухвалях, оскільки питання про визнання огляду законним знаходиться поза межами компетенції слідчого судді [163; 164].

На основі проведеного аналізу ми переконані в тому, що наявна ситуація правового регулювання огляду житла та іншого володіння особи є

вкрай проблематичною і потребує свого вирішення. У зв'язку з цим, пропонуємо положення ч. 2 ст. 237 КПК України доповнити додатковим другим, третім та четвертим абзацом, які викласти у такій редакції:

«У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, огляд житла чи іншого володіння особи може бути проведено за письмовою згодою володільця.

Не потребує отримання ухвали слідчого судді проведення огляду місця події в житлі чи іншому володінні особи, який здійснюється за її заявою або повідомленням про вчинення щодо неї кримінального правопорушення, а також у разі відсутності цієї особи або неможливості отримати від неї згоду на проведення огляду місця події.

У випадках, передбачених другим та третім абзацом цієї частини, слідчий в протоколі огляду обов'язково зазначає підставу, якою обумовлено проведення огляду без ухвали слідчого судді, та протягом 24 годин повідомляє про проведення огляду житла чи іншого володіння особи та його наслідки прокурора».

Як свідчить практика, однією з найрозповсюджених слідчих (розшукових) дій є допит, який виступає кримінальним процесуальним інструментом отримання та фіксації показань, що мають значення для кримінального провадження. Розглядаючи проблематику допиту за чинним КПК України, Ю.В. Колесник зазначає, що з процесуальної точки зору допит – це слідча (розшукова) дія, що проводиться з метою збирання доказів шляхом отримання зафіксованих у словесній формі в протоколі й іншими передбаченими законом способами показань допитаної особи про відомі їй обставини кримінального правопорушення, або такі обставини, що мають чи можуть мати значення для кримінального провадження [66, с. 80]. Підтримуючи таку позицію, додамо, що слідчі (розшукові) дії проводяться не лише з метою збирання доказів, але й їх перевірки, зокрема це стосується одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб.

Необхідно підкреслити, що саме вказаний засіб доказування використовується на початковому етапі розслідування досліджуваної категорії злочинів з метою з'ясування (визначення) обставин, що підлягають доказуванню. Здійснюючи аналіз кримінального процесуального законодавства, можна виділити три види допиту, який можна класифікувати залежно від статусу учасника кримінального провадження, а саме: допит потерпілого, свідка та підозрюваного. Також у КПК передбачено одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224), допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225), допит малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226), допит у режимі відеоконференції (ст. 232). При цьому, залежно від фактичних обставин кримінального провадження кожен із указаних різновидів допиту має свої тактичні та процесуальні особливості.

Якщо говорити про допит свідка, то в положенні ч. 3 ст. 224 КПК України встановлено вимогу, відповідно до якої перед допитом слідчий попереджує свідка про кримінальну відповідальність за відмову надавати показання і за надавання завідомо неправдивих показань. Виключенням із цього правила є норми ст. 63 Конституції України, згідно з якими особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Як зазначає С.Л. Лисаченко, сторона обвинувачення вміло використовує письмове попередження про кримінальну відповідальність за дачу завідома неправдивих показань та відмову від дачі показань. Це зумовлює неможливість зміни свідками (зокрема свідками захисту) своїх (іноді неправильних) показань навіть перед слідчим суддею та суддею, наприклад у перебігу судового засідання під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження у досудовому провадженні [86, с. 365]. Ми не можемо повністю погодитися з такою авторською позицією в силу декількох об'єктивних причин. По-перше, аналіз кримінального процесуального законодавства та відповідних норм закону про кримінальну відповідальність

дають підстави вважати, що законодавець, враховуючи значення системи кримінальної юстиції у функціонуванні держави, намагається забезпечити отримання правоохоронними органами достовірних відомостей, що мають значення для кримінального провадження, тим самим забезпечуючи невідворотність кримінального покарання. По-друге, в рамках кримінального провадження, окрім питання відповідальності особи за вчинення злочину, також приймається низка рішень щодо проведення необхідних процесуальних дій, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження. В даному випадку йдеться про проведення тих процесуальних дій, які пов'язані з обмеженням прав і свобод особи під час досудового розслідування (обшук житла чи іншого володіння, накладання арешту на майно, проведення негласних слідчих (розшукових) дій). У зв'язку з цим, сторона обвинувачення має належним чином обґрунтувати клопотання про здійснення таких дій, використовуючи при цьому показання учасників кримінального провадження. По-третє, положення щодо кримінальної відповідальності за дачу завідомо неправдивих показань не завжди гарантують отримання правдивих показань, оскільки відповідний склад злочину передбачає наявність вини особи у формі умислу, що створює можливість для зловживань, пояснюючи зміну показань хвилюванням, слабкою пам'яттю, неправильним сприйняттям та ін. По-четверте, в КПК України встановлено вимогу щодо безпосереднього дослідження доказів судом. Так, відповідно до вимог ст. 23, ч. 4 ст. 95 КПК України суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Більше того, суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору або посилаючись на них. Як бачимо, доказом у кримінальному провадженні є лише ті показання, які були безпосередньо надані свідком, потерпілим, підозрюваним в судовому засіданні. Тож, ураховуючи критерій достатності, можна стверджувати, що показання, отримані стороною обвинувачення під

час досудового розслідування, в процесі доказування мають вельми слабе значення і здебільшого використовуються для обґрунтування процесуального рішення або вказують про доцільність чи недоцільність проведення відповідної процесуальної дії.

Беручи до уваги викладене, слід відмітити, що слідчий повинен розуміти той факт, що обвинувачення особи у вчиненні злочину на основі лише показань є недостатнім, адже таке джерело доказів має таку форму закріплення, як людська пам'ять. До того ж, досить часто розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі вчинених проти журналістів, це довгостроковий, а інколи навіть багаторічний процес, де показання свідків, виходячи з об'єктивних причин, можуть забуватися чи безповоротно втрачатися у випадку смерті особи, яка їх надала.

На наш погляд, визначена в ч. 4 ст. 95 КПК України модель кримінального процесуального регулювання показань має як позитивні, так і негативні аспекти. Зокрема, встановлюючи правила фактичного визнання показань повноцінним доказом лише під час судового засідання, законодавець тим самим намагається виключити можливі зловживання щодо неправомірних способів їх надання (застосування сили, психологічно тиску), викривлення показань стороною обвинувачення під час складання протоколу допиту, тощо. Поряд із тим, це створює низку практичних проблем під час використання показань в процесі доказування, а саме у випадку неможливості безпосереднього отримання судом показань від особи, яка їх надала. З приводу цього, базуючись на положеннях статей 95, 225 КПК України, О.Г. Шило резюмує наступне: 1) показання, надані під час досудового розслідування, мають значення доказів лише для обґрунтування процесуальних рішень слідчого та прокурора (крім тих показань, що отримані у порядку ст. 225 КПК України); 2) судові рішення можуть ґрунтуватися лише на тих показаннях, які безпосередньо були сприйняті: а) судом – під час судового розгляду; б) слідчим суддею – під час досудового розслідування, що допускається у виняткових випадках, пов'язаних із

необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань (ст. 225 КПК України); 3) показання підозрюваного у всіх випадках мають доказове значення лише під час досудового розслідування [193, с. 153].

В контексті піднятої дискусії С.Л. Лисиченко вказує на те, що на стадії досудового розслідування допит є неефективним засобом отримання відомостей від особи. Автор апелював тією тезою, що слідчий, прокурор у досудовому провадженні виконує значний обсяг процесуальної діяльності щодо проведення допиту осіб, а результати його не мають жодного значення для суду. Це, в свою чергу, зумовлює проведення повторного допиту в судовому засіданні як під час досудового розслідування, так і в процесі судового провадження [86, с. 365]. Хоча автор і наводить відповідні аргументи щодо неефективності використання показань як доказів на стадії досудового розслідування, але все ж таки в повній мірі з його позицією ми не можемо погодитись. На противагу слід зазначити, що тільки під час допиту слідчий зможе встановити необхідні відомості, що мають значення для кримінального провадження, зокрема встановити коло ймовірних свідків, визначити час учинення злочину, мотив, стадію підготовки та характер дій щодо приховування злочинних наслідків та ін.

Слід звернути увагу, що в КПК України передбачено альтернативу судовому дослідженню показань у вигляді допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. Так, у ч. 1 ст. 225 КПК України зазначається, що у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка, тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється

провадження, мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. Водночас, аналіз наведеного законодавчого положення свідчить про виживання такого оціночного поняття, як «інші обставин, що можуть унеможливити допит». До такого висновку дійшов і Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який зазначив, що вжите в ч. 1 ст. 225 КПК формулювання «інші обставини» свідчить про невичерпність їх переліку, при цьому наголошуючи на існуванні вірогідності унеможливити допит свідка чи потерпілого в суді або вплинути на повноту чи достовірність їх показань [122].

Випадки проведення такого допиту у зв'язку з існуванням «інших обставин» на сьогодні мають місце в практичній діяльності. Так, зі змісту ухвали слідчого судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області про проведення допиту свідка ОСОБА_2 вбачається, що слідчий суддя вважає допустимим такий допит, оскільки свідок найближчим часом має виїжджати на заробітки, з огляду на що виникає необхідність в його допиті в судовому засіданні, адже це може вплинути на забезпечення швидкого та повного досудового розслідування [168]. Крім того, іншими обставинами для допиту свідка слідчим суддею визнано його тісні дружні стосунки з підозрюваним. Зокрема, з ухвали слідчого судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області випливає, що слідчий суддя вбачає доцільним допитати в судовому засіданні свідка, оскільки на останнього може здійснюватися тиск зі сторони підозрюваного, а тому існують реальні ризики його впливу на повноту та достовірність показань свідка під час судового розгляду кримінального провадження [169].

В той самий час, існують й інші позиції слідчих суддів на вирішення даного питання. Наприклад, слідчий суддя Ірпінського міського суду Київської області під час розгляду клопотання про допит свідка на досудовому розслідуванні в судовому засіданні не визнав похилий вік свідка

(76 років) як обставину, яка може унеможливити його допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань [171].

Таким чином, із урахуванням аналізу наведених ухвал можемо говорити про неоднозначність трактування такої дефініції, як «інші обставини», а отже й практики застосування положень ст. 225 КПК України. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність в напрацюванні відповідних пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального законодавства в цій частині.

В контексті цього питання В. Касько підкреслив наявність суттєвої переваги сторони обвинувачення у випадку допиту свідка або потерпілого слідчим суддею під час досудового розслідування, не зважаючи на факт рівного права сторін щодо подання відповідного клопотання. На користь аргументації такої позиції автор зазначив, що такий допит може бути проведений за відсутності сторони захисту, якщо на момент його проведення жодній особі не повідомлено про підозру. При цьому, момент вручення повідомлення про підозру повністю залежить від сторони обвинувачення, що зумовлює наявність широкої можливості для зловживань, коли з метою усунення сторони захисту повідомлення про підозру вручається в останній момент перед подачею обвинувального акта до суду [183, с. 302; 49, с. 9]. Таким чином, вважаємо за доцільне в ч. 4 ст. 225 КПК України закріпити не право суду допитати свідка, потерпілого, який допитувався слідчим суддею, якщо такий допит проведений за відсутності сторони захисту, а його обов'язок, якщо можливо здійснити такий допит.

Здійснивши системний аналіз ст. 225 КПК України, доходимо до висновку про існування наступних недоліків процесуального регулювання цієї слідчої (розшукової) дії. По-перше, законодавцем не визначені вимоги до клопотання, яке подається сторонами кримінального провадження до слідчого судді. По-друге, відсутні положення, які б регламентували зміст ухвали та підстави відмови слідчим суддею в задоволенні клопотання про проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в

судовому засіданні. Крім того, на думку А.В. Хаммуді, одним із недоліків процесуального регулювання допиту слідчим суддею під час досудового розслідування є відсутність вимоги щодо погодження слідчим відповідного клопотання з прокурором [187, с. 281]. Однак, на наше переконання, це в жодному разі не можна вважати недоліком регулювання цього виду допиту.

Також потребує уваги той факт, що допит свідка, потерпілого слідчим суддею – це процесуальна дія, яка вимагає значних часових затрат, зокрема підготовка слідчим, прокурором клопотання, розгляд його слідчим суддею, ухвалення судового рішення за результатами судового розгляду та безпосереднє проведення допиту. Водночас із контексту наведених вище ухвал убачається, що між поданням клопотання та безпосереднім допитом пройшло 5 днів, що аж ніяк не можна визнати допустимим, тим паче у випадку загрози життю і здоров'ю свідка, потерпілого. Якщо говорити про злочини, вчинені проти журналістів, як наприклад спричинення тяжких тілесних ушкоджень журналісту чи членам його сім'ї, замах на життя журналіста, де потерпілий перебуває у важкому стані, допит останнього слідчим суддею з проміжком у 5 днів може бути неефективним з точки зору отримання показань. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне в ст. 95 КПК України передбачити положення, відповідно до якого у випадку фіксації показань за допомогою технічних засобів суд може визнати такі показання допустимими в разі неможливості безпосереднього їх дослідження в судовому засіданні.

Не вдаючись до поглибленого аналізу і полеміки відзначимо, що на сьогодні судді в якості доказу визнають не самі показання потерпілого, свідка, а протокол їх допиту, що проводився стороною обвинувачення під час досудового розслідування [28; 27]. У такому разі протокол допиту визнається документом, з огляду на що можна побачити факт «подвоєння» доказів у кримінальному провадженні, оскільки з позиції окремих суддів є допустимим визнання доказами протоколів допиту потерпілого та свідків, чим вони додатково підтверджують винуватість особи.

За загальним правилом допит проводиться після початку досудового розслідування, тобто внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. Зважаючи на таку вимогу, до цього часу слідчий відбирає від потерпілого, свідків пояснення, а вже розпочавши досудове розслідування повторно відбирає у них показання шляхом проведення допиту. З цією метою слідчому необхідно дотримуватися вимог ч. 8 ст. 135 КПК України, де встановлено, що особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. Відтак, між отриманням заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, огляду місця події та допитом особи в теоретичному плані проходить мінімум три дні. До того ж, досить часто спостерігається ситуація, коли огляд місця події поєднується з відібранням пояснень, що дає змогу більш чітко встановити наявність складу злочину, унеможливити ймовірне забуття свідками і потерпілим важливих обставин, що мають значення (прикмети злочинця, його одягу, спосіб учинення злочину, тощо). Зазначене, безумовно, дає можливість слідчому отримати максимально об'єктивну інформацію щодо обставин вчинення злочину та інших необхідних відомостей.

На наше переконання, наведене вище жодним чином не сприяє здійсненню швидкого досудового розслідування і спонукає слідчих до пошуку виходу з такої ситуації. У зв'язку з цим на практиці ігноруються вимоги ч. 3 ст. 214 КПК України, зокрема шляхом невнесення до протоколу допиту дати і часу його проведення, що робиться вже після початку досудового розслідування. Більше того, для більшості свідків та потерпілих є не зрозумілим і навіть обурливим той факт, що правоохоронці не вправі безпосередньо на місці події відібрати від них показання шляхом допиту та просять їх прибути за викликом до правоохоронного органу для участі в допиті уже після відкриття кримінального провадження. На це також звернув увагу В.І. Фаринник, зазначивши, що цілком зрозумілим є обурення громадян з цього приводу, адже їм необхідно двічі з одного приводу з'являтися до

правоохоронного органу [18, с. 179]. Така ситуація, на нашу думку, спричинена тим, що законодавець намагається забезпечити відсутність зловживань зі сторони правоохоронних органів, тим самим обмежуючи слідчого на цьому етапі в проведенні процесуальних дій, які можуть здійснюватися до початку розслідування. При цьому, неможливість на початковому етапі розслідування отримати від потерпілого, свідка відповідні показання створює значні процесуальні труднощі під час обґрунтування клопотань про проведення інших процесуальних дій, що потребують отримання ухвали слідчого судді. Натомість, як ми вже зазначали, не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, які не були предметом безпосереднього дослідження суду. У зв'язку з чим, *вважаємо доцільним друге речення ч. 3 ст. 214 КПК України викласти в такій редакції: «Огляд місця події, допит потерпілого, свідка може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після їх завершення».*

Розглядаючи питання проведення допиту під час досудового розслідування за фактом вчинення злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, слід зазначити, що він є невідкладним і однією із першочергових слідчих (розшукових) дій, що проводиться після внесення відомостей до ЄРДР. Пояснюється це тим, що процес доказування у кожному кримінальному провадженні має індивідуальний характер, а проведення процесуальних дій диференціюється залежно від наявної інформації. При цьому, законодавчі приписи ст. 214 КПК України є недостатніми для чіткого усвідомлення слідчим фактичних обставин, що підлягають доказуванню, та формування предмету доказування в кримінальному провадженні. До того ж, слідчий, який призначений здійснювати досудове розслідування, міг і не залучатися до відібрання заяви про вчинення кримінального правопорушення та проведення ОМП. Це, в свою чергу, зумовлює додаткове абстрагування сприйняття та усвідомлення

ним тих обставин, які підлягають встановленню для прийняття законних і обґрунтованих рішень в кримінальному провадженні.

Аналіз слідчої практики показує, що допит потерпілого (журналіста) має важливе значення. По-перше, під час допиту слідчий отримає більш чітке бачення щодо кваліфікації злочину та її можливої зміни в майбутньому. По-друге, слідчий отримає необхідну інформацію для формування предмету доказування, тобто кола обставин, які підлягають доказуванню в їх об'єктивному вираженні (наприклад, відомостей щодо факту нанесення журналісту тілесних ушкоджень, пошкодження його майна з метою перешкоджання його професійній діяльності, тощо). По-третє, слідчий як особа, що планує та організовує процес розслідування, зможе конкретизувати слідчі версії, визначити коло процесуальних дій, які необхідно провести, та ін.

Говорячи про допит журналіста в якості свідка, слід вказати про встановлені законом особливості, які обумовлені специфікою його правового статусу. Зокрема, йдеться про такий тип охоронюваної законом таємниці як відомості, що містять конфіденційну інформацію професійного характеру журналістської діяльності, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Тобто, законодавець, розуміючи значення цієї сфери суспільної діяльності для розвитку демократичного суспільства, передбачив додаткові гарантії щодо незаконного втручання в їхню діяльність, у тому числі правоохоронними органами. Така позиція обґрунтовується необхідністю в додатковому правовому захисті визначеної законом категорії осіб, до яких також віднесено журналістів та їхню законну діяльність загалом.

Розглядаючи дане питання в площині кримінальної процесуальної діяльності, слід відмітити, що КПК України містить низку обмежень щодо отримання інформації від журналіста. Так, виходячи з положень ч. 2 ст. 65 КПК України, не можуть бути допитані як свідки журналісти, а саме про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Це

пов'язано з володінням такими особами інформації, що становить охоронювану законом таємницю, з огляду на що в положеннях ст. 162 КПК України до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належить інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації.

В цьому контексті необхідно навести Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи № R (2000) 7 «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації», в якій зазначено, що розкриття інформації, яке ідентифікує джерело, вважається необхідним, якщо може бути переконливо доведено, що:

1) зважених заходів, альтернативних розкриттю, не існує або вони вже вичерпані особами чи органами державної влади, які намагалися здійснити розкриття;

2) законний інтерес щодо розкриття очевидно переважає державний інтерес щодо не розкриття, пам'ятаючи при цьому, що:

- доведена домінуюча вимога необхідності розкриття,
- обставини носять надзвичайно важливий та серйозний характер,
- необхідність цього розкриття визначена як така, що відповідає нагальній соціальній потребі

- держави-члени наділені певним дискреційним правом, визначаючи таку потребу, але це право йде пліч-о-пліч із контролем з боку Європейського суду з прав людини [127].

Наведені вище положення мають важливе значення, адже в КПК України відсутній механізм отримання відомостей щодо джерел інформації журналіста. Тож, убачаємо правильним у кримінальному процесуальному законодавстві передбачити механізм отримання від журналіста показань з приводу джерел інформації або інформації, яка дозволяє встановити джерела інформації у випадку наявності такої потреби.

Продовжуючи звернемо увагу на одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, який проводиться для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. Процесуальний порядок проведення такого виду допиту врегульований ст. 224 КПК України, тобто в межах загального порядку здійснення допиту, з певними його особливостями, викладеними в ч. 9 цієї статті. Поряд із тим, ураховуючи власний досвід, варто відмітити, що одночасний допит проводиться дуже рідко, адже майже не приносить бажаного результату – усунення розбіжностей, а здебільшого проводиться для повноти розслідування з метою здійснення усіх можливих слідчих (розшукових) дій. Також під час його проведення слідчий може додатково зафіксувати небажання особи, яка відмовилася від надання показів у порядку ст. 63 Конституції України, співпрацювати зі слідством. Про недоцільність проведення одночасного допиту вказали 69 % опитаних нами респондентів, оскільки не вбачають у цьому сенсу з огляду на те, що показання цих осіб все одно будуть перевірятися судом, адже в іншому разі вони не будуть мати доказової сили. Видається більш раціонально, щоб суд уже в судовому засіданні допитав осіб, у показаннях яких є розбіжності, тобто провести перехресний допит.

На нашу думку, одночасний допит двох і більше осіб доцільно проводити у разі, якщо злочин проти журналіста вчинений групою осіб, адже вони досить часто надають неправдиві показання, і тому з метою з'ясування ролі кожного з них раціонально здійснити такий вид допиту. У зв'язку з цим слідчому, прокурору необхідно більш детально підготуватися до такого допиту, а саме: додатково вивчити наявні матеріали кримінального провадження; уважно проаналізувати раніше надані під час допиту цими особами показання; зібрати характеризуючі відомості про осіб, які будуть допитуватись; визначитися з переліком питань, які слід поставити; пильну увагу приділити формулюванню уточнюючих запитань, спрямованих на перевірку розбіжностей в попередніх показаннях допитуваних осіб. Тобто доцільним убачається використання змішаної форми допиту, яку, до речі, в

своїй практичній діяльності використовують 68 % опитаних слідчих Національної поліції.

На окремі проблемні питання проведення одночасного допиту також указують науковці. Так, Д.О. Шингарьов зазначає, що під час одночасного допиту досить часто дії адвоката підозрюваного явно спрямовані на залякування добросовісного допитуваного з метою схилення його до відмови від раніше наданих показань або порушення порядку проведення одночасного допиту іншим чином. Крім того, бувають випадки, коли підозрюваний, який на переконання слідчого повідомляє правдиві відомості, може «не витримати» тиску з боку іншого підозрюваного, який, наприклад, був співучасником вчиненого разом з ним злочину [194, с. 134-135]. Дійсно, з такою авторською позицією варто погодитись, оскільки одночасний допит двох і більше осіб – це досить-таки емоційно напружена слідча (розшукова) дія, яка вимагає як від слідчого, так і від інших учасників максимального інтелектуального та психологічного напруження. Тому не врахування слідчим психологічних особливостей учасників такого допиту може призвести до того, що свідок, потерпілий чи підозрюваний змінить попередні (об'єктивні, правдиві) показання, що зумовить низку складнощів у процесі доказування.

Крім того, під час одночасного допиту учасники отримують додаткову інформацію про хід досудового розслідування, їм стають відомі відомості, що не були раніше відомі, та ін. Звісно, це може сприяти розголошенню відомостей досудового розслідування в частині проведення слідчих (розшукових) дій та отриманих у ході їх проведення результатів. Наприклад, свідки під час побутового спілкування з іншими особами можуть розповісти про особу підозрюваного, чим порушити право останнього щодо честі, гідності та ділової репутації. Якщо ж вести мову про замах на життя журналіста, його родичів, то розголошення учасниками (свідками, потерпілим) відомостей досудового розслідування є недопустимим, оскільки може призвести до втрати доказів та унеможливлення виконання завдання кримінального провадження. Відтак, перед початком такого допиту,

враховуючи приписи ч. 2 ст. 222, ч. 3 ст. 224 КПК України, слідчий повинен попередити допитуваних осіб про їх обов'язок не розголошувати відомості, які їм стануть відомі, без його дозволу та акцентувати увагу про притягнення до кримінальної відповідальності за розголошення відомостей досудового розслідування, про що вони мають розписатися в протоколі одночасного допиту.

Наступною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться в межах розслідування досліджуваної категорії злочинів, є обшук, метою якого є виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК України). Залежно від об'єкту обшуку можна виділити такі його різновиди: обшук житла особи (будинок, квартира); обшук іншого володіння особи (автомобіль, робочий кабінет); обшук особи.

На підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень, розслідуваних за фактом учинення злочинів проти журналістів, можна зазначити, що проведення обшуку також має місце, а вилучені за результатами його проведення речові докази мали важливе значення для встановлення всіх обставин учинення злочину. Так, у кримінальному провадженні № 12015060020005302 від 29.10.2015, відомості про яке винесено до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, слідчий звернувся до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на проведення обшуку на території цілісного майнового комплексу готельно-оздоровчого центру та незавершеного будівництва комплексу будівель і споруд відпочинку та торгівлі, об'єкта житлової нерухомості з метою виявлення та відшукування радіосистеми для презентацій SENNHEISER EW 122-G3-D-X та ручного передавача SENNHEISER SKM 100-835 G3-D-X, що можуть бути використані як доказ. Зазначена радіосистема для презентацій та ручний

передавач були незаконно вилучені власницею закладу «Волна» під час виконання журналістом своїх професійних обов'язків [166].

Варто звернути увагу, що в чинному КПК України, на відміну від попереднього, окремо не врегульовано процесуальний порядок здійснення обшуку особи. Разом із тим, проаналізувавши КПК України, бачимо, що обшук особи може проводитись виключно у двох випадках, а саме під час обшуку житла чи іншого володіння особи або затримання особи в порядку ст. 208 КПК України. В першому випадку обшук особи проводиться за рішенням слідчого, прокурора стосовно осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 5 ст. 236 КПК України). У другому, відповідно до положень ч. 3 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил (вимог), передбачених ч. 7 ст. 223 та ст. 236 КПК України.

Таким чином, із часу прийняття чинного КПК України обшук особи як окрему слідчу (розшукову) дію фактично знівельовано, а наявну на сьогодні модель його процесуальної регламентації аж ніяк не можна визнати позитивною. Зважаючи на наявну наразі процесуальну регламентацію обшуку особи, останнім часом усе частіше як науковці, так і практики наголошують про нагальну потребу закріплення спеціальної норми, в якій встановити порядок його проведення як окремої слідчої (розшукової) дії. Відтак, за слушним твердження Г. Степанової, О. Степанова та М. Кулик, нормативне регулювання особистого обшуку у чинному кримінальному процесуальному законодавстві є неповним і має несистемний характер. Це, як наголошують вчені, зумовлює необхідність встановлення законодавцем чітких підстав і порядку проведення даної слідчої (розшукової) дії як окремого засобу доказування [150, с. 297]. У свою чергу, А. Баришніков, базуючись на системному аналізі положень ч. 8 ст. 191, ст. 208, ч. 7 ст. 223, ч. 5 ст. 236, ч. 7 ст. 236 КПК України, вказує, що за обсягами правового

регулювання та способом викладення нормативного матеріалу в тексті закону порядок проведення обшуку особи з виїмкою в неї під час обшуку предметів, матеріалів та документів до внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР, а також подальше їх використання як доказів у кримінальному процесі поставлені фактично поза законом [9, с. 35].

Заслуговує уваги і думка О.В. Баганця з приводу того, що відсутність правових підстав для проведення обшуку особи негативно відображається не лише на сторінках наукової літератури, а й викликає певні розбіжності серед практичних працівників. Таке твердження він обґрунтовував статистичними даними, згідно з якими 62% слідчих, 54% прокурорів та 42% суддів вважають, що сторона обвинувачення має право проводити обшук особи у порядку, передбаченому ст.ст. 208, 223, 234, 236, 241 КПК України, а 38% слідчих, 46% прокурорів та 58% суддів зазначають, що процесуальний порядок проведення обшуку особи, прийняття рішення щодо його проведення КПК України не визначає [7, с. 135].

Дійсно, як свідчить багаторічний практичний досвід, недосконалість процесуального регулювання проведення обшуку особи як окремої слідчої (розшукової) дії негативним чином відбивається на правозастосуванні, адже навіть слідчі судді до однорідних правовідносин застосовують різну правову процедуру. Так, слідчий суддя Тальнівського районного суду, розглядаючи клопотання про проведення особистого обшуку ОСОБИ_3, зазначає, що метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення допустимим є проведення особистого обшуку, у зв'язку з цим він задовільнив таке клопотання [177]. Натомість, в ухвалі слідчого судді Новозаводського районного суду м. Чернігова зазначено, що до повноважень слідчого судді, виходячи зі змісту ст. 235 КПК України, належить надання дозволу на обшук житла чи іншого володіння особи, а не на обшук особи [175].

Таким чином, можна констатувати, що неоднозначність застосування законодавства щодо однорідних правовідносин, з однієї сторони, фактично

створює (або може створити) порушення прав і свобод людини, а з іншої – ставить під сумнів визнання отриманих доказів допустимими. З огляду на це, ми повністю підтримуємо позицію науковців та практиків про необхідність доповнення чинного КПК України додатковою статтею, в якій унормувати порядок проведення обшуку особи як окремої слідчої (розшукової) дії.

Говорячи про значення обшуку особи під час розслідування вказаної категорії злочинів, то досить часто виникає потреба в здійсненні обшуку особи, зокрема з метою вилучення засобу вчинення злочину, наприклад зброї, яку підозрюваний має при собі. Тож, відповідні зміни до КПК України позитивно вплинуть на процес доказування та збирання доказів не тільки у кримінальних провадженнях щодо журналістів, а й у випадку розслідування інших кримінальних правопорушень.

В продовженні зазначимо, що важливим засобом доказування в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії також є проведення експертиз, на основі яких робляться висновки експертів, що можуть підтвердити або спростовувати обставини, що мають значення для кримінального провадження. З цього приводу А.В. Коваленко зазначає, що серед опитаних слідчих Національної поліції 9,7% респондентів віднесли призначення судової експертизи до переліку найскладніших слідчих (розшукових) дій при розслідуванні посягань на життя та здоров'я журналістів [53, с. 173]. Дійсно, в кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом учинення злочину, пов'язаного із перешкоджанням професійній діяльності журналіста, у слідчого викликає необхідність звернутися до осіб, які володіють спеціальними знаннями. Натомість, з прийняттям чинного КПК України питання щодо проведення експертних досліджень зазнали суттєвих змін. Наразі відповідно до вимог ст.ст. 242-244 КПК України експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження. Такі положення набули чинності 15 березня

2018 року, замінивши кримінальний процесуальний порядок, де слідчий самотійно міг призначати експертне дослідження.

Таким чином, для проведення експертизи слідчому необхідно підготувати відповідне клопотання, після чого подати його на розгляд слідчого судді для отримання ухвали. Більш того, в окремих регіонах країни (наприклад, м. Суми) клопотання про призначення експертизи має бути узгоджене з прокурором, у той час як такої вимоги в положеннях ст.ст. 242-244 КПК України не має.

На наш погляд, не зрозумілою залишається законодавча позиція щодо призначення експертиз під час досудового розслідування слідчим суддею, головним призначенням якого є судовий контроль під час обмеження прав, свобод та законних інтересів особи. У зв'язку з цим постає питання: а чиї права, свободи чи законні інтереси порушуються під час призначення експертизи, наприклад, коли журналісту завдана майнова шкода (розбили камеру) та її слід визначити. Також під час перешкоджання законній діяльності журналіста можуть бути завдані тілесні ушкодження, з огляду на що необхідно призначити судово-медичну експертизу задля встановлення ступеня тяжкості таких ушкоджень. Наприклад, 6 липня 2017 року на блокпості під Мар'їнкою (Донецька область) виник конфлікт між поліцейськими та журналістами одного з центральних телеканалів. За словами журналіста Н. Нагорної, причиною конфлікту стало те, що журналісти фіксували правопорушення поліцейських щодо них на відео, а люди, які з ними «спілкувалися», наполягали на видаленні цього запису. Журналісти відмовилися. Наталію повалили обличчям на землю та один із «співрозмовників» вихопив у неї телефон, жбурнув його на землю, намагаючись розбити. Попри це шматок запису, на якому видно, зокрема, як виривають і жбурляють телефон, зберігся [10].

Наведене додатково показує, що сучасний стан порядку призначення експертизи жодним чином не сприяє дотриманню прав та законних інтересів журналіста, а також уповільнюється швидкість проведення досудового

розслідування, створюються перешкоди в процесі доказування. Більш того, як свідчить досвід правозастосування нововведень, така ситуація лише зумовлює додаткові трати ресурсів і часу. Наразі це є досить очевидним фактом і підтверджується наявною судовою практикою, де слідчі судді можуть розглянути клопотання про проведення експертизи або в день надходження клопотання, або протягом п'яти днів, що, наприклад, з позиції фіксування тілесних ушкоджень, є умовою для втрати доказів [173; 165; 174].

Варто акцентувати увагу на те, що вимоги ст. 244 КПК України зобов'язують слідчого суддю, що розглядає клопотання про призначення експертизи, викласти в ухвалі, яка до речі в подальшому буде внесена до ЄРДР, обставини та інформацію, що стосується досудового розслідування. Це, в свою чергу, може стати в нагоді для сторони захисту, яка, здійснюючи моніторинг судових рішень, може отримати інформацію про окремі результати слідства, підстави проведення експертизи та її об'єкти, а також з'ясувати, яка експертна установа буде проводити дослідження.

В контексті предмету дослідження слушною є думка А.А. Мацоли, яка відмітила, що успіх розслідування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, багато в чому залежить від уміння слідчого виявити нагальну необхідність визначити перспективу і своєчасно провести судову експертизу. При цьому дослідниця зауважила, що найбільш перспективними для даної категорії кримінальних проваджень видами експертиз є дактилоскопічна, технічна експертиза документів, фоноскопична і судова експертиза комп'ютерних засобів. Якщо в розпорядженні слідчого є лист чи інше послання, що містить погрози або протиправні вимоги, то невідкладно повинна бути призначена і проведена відповідна експертиза для встановлення авторства тексту та ідентифікації особи, що передала повідомлення [91, с. 167, 66]. Наприклад, судова комп'ютера-технічна експертиза призначається для з'ясування того, які саме файли, у тому числі видалені, містяться на відповідному носії інформації, наприклад, флеш-карти

пам'яті, телефоні, фотоапараті журналіста тощо. Також досить часто під час досудового розслідування при огляді мобільного телефону слідчі виявляють аудіофайли, при прослуховуванні яких чутно розмову двох осіб – журналіста або його близьких родичів, членів сім'ї з підозрюваним. При цьому підозрюваний заперечує факт такої розмови. У зв'язку з тим, що такі файли містять фонограмні розмови, виникає необхідність встановлення того, чи дійсно підозрюваний брав участь у зафіксованій на фонограмі розмові, та які конкретного слова і фрази ним конкретно промовлені. В цьому разі призначається судово-фоноскопична експертиза, за допомогою якої можливо встановити, чи міститься в аудіофайлі, наданому на дослідження, ознаки монтажу, та чи брав підозрюваний, журналіст участь у зафіксованій на фонограмі розмові, та які конкретно слова та фрази ними промовлені, згідно наданої стенограми розмови? Для цього експерту слід надати відповідний носій інформації, на якому міститься файл, що підлягає дослідженню; оптичний носій (лазерний диск) в паперовому конверті, на якому міститься відеозапис проведення допиту журналіста (або його близьких родичів, членів сім'ї); оптичний носій (лазерний диск) в паперовому конверті, на якому міститься відеозапис проведення допиту підозрюваного; копію протоколу огляду з стенограмою файлу, що направляються на дослідження, а також за необхідності матеріали кримінального провадження.

Отже, фоноскопична експертиза проводиться зазвичай для вирішення таких завдань: ідентифікації голосу; виключення монтажу, тобто штучного створення розмови на магнітній стрічці (шляхом склеювання стрічки, електроакустичного або цифрового монтажу тощо); встановлення кількості учасників розмови; наявності ознак інсценування розмови; в якому приміщенні або місці могла відбуватися записана розмова; яка апаратура використовувалася при звукозапису та ін. Необхідність призначення такої експертизи пояснюється тим, що обвинувачений може в суді повністю відкинути автентичність аудіозапису зі своїм голосом. Особливо це важливо, коли звукозапис є одним із важливих елементів в системі доказів. В цьому

випадку, якщо в провадженні не була проведена експертиза на предмет виключення монтажу, то суду буде досить важко оцінити даний вид доказу, оскільки він має певні технічні параметри [186, с. 318-319].

Крім того, при розслідуванні даної категорії кримінальних проваджень варто призначати молекулярно-генетичну експертизу, адже її висновок має вагомий результат у процесі доказування, оскільки з точністю до 99,9% підтверджується контакт певної особи з відповідним об'єктом.

Поряд із тим, зважаючи що досить часто вчинення злочину, пов'язаного з перешкоджанням законній діяльності журналіста, поєднано з пошкодженням чи заволодінням його обладнання (відеокамери, фотоапарату, мобільного телефону, диктофону, носіїв інформації тощо), слід призначити товарознавчу експертизу з метою встановлення розміру завданої шкоди. Якщо ж пошкодження майна журналіста вчинено шляхом підпалу, то доцільно призначити експертизу нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів. Наприклад, у кримінальному провадженні № 12018180010001138 від 22.02.2018, досудове розслідування в якому проводилось за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 347-1 КК України (по факту пошкодження майна журналіста шляхом підпалу) було встановлено, що в складі представлених на експертизу об'єктах виявлено речовини, вуглеводний склад яких подібний до зміненого світлого нафтопродукту, в пляшці з слідами термічної дії виявлено залишки речовин, вуглеводний склад яких подібний до суміші світлих нафтопродуктів – бензин та дизельне паливо; у представленому фрагменті пляшки виявлено залишки речовини, вуглеводний склад яких подібний до світлих нафтопродуктів – дизельне паливо.

Отже, вище викладене наочно вказує на негативну сторону змін, внесених до КПК України в частині проведення експертиз під час досудового розслідування. З цього питання вважаємо за доцільне повернення до моделі кримінального процесуального регулювання, яка діяла до того часу, коли слідчий, прокурор на власний розсуд міг призначати експертизи.

3.2. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів

З прийняттям у 2012 році чинного КПК України вже відомий давно теорії кримінального процесу та практиці інститут слідчих дій зазнав змін, до яких, безсумнівно, слід віднести впровадження негласних слідчих (розшукових) дій. І як зазначає А. Сердюк, фактичні дані, отримані під час їх проведення, мають однакову доказову силу з даними, отриманими під час проведення «слідчих (розшукових) дій». З огляду на це автор зауважив, що виділення зазначеного процесуального інституту дало змогу законодавцю вирішити багаторічну проблему в слідчій практиці, а саме використання слідчим у повному обсязі можливостей оперативно-розшукової діяльності, а також використання фактичних даних, отриманих під час цієї діяльності, як доказів у кримінальному провадженні [135, с. 161]. З цією думкою варто погодитися, адже дійсно протидія сучасним злочинним проявам не можлива без впровадження в практичну діяльність нових методів і форм виявлення, завчасного попередження та розслідування суспільно-небезпечних діянь, а також отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила.

За цілком слушним твердженням М.А. Погорецького, підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, яка набуває професіоналізму, організованих форм і транснаціонального характеру, а також зміцнення гарантій забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи в кримінальному судочинстві потребують удосконалення інструментарію отримання доказів у кримінальному процесі. Саме на вирішення цих стратегічних завдань реформування кримінального процесу й спрямована ідея введення до нового КПК України інституту негласних (розшукових) слідчих дій. Вчений звернув увагу на те, що у більшості зарубіжних країн функції ОРД і досудового (попереднього) розслідування здійснює одна і та

посадова особа. Зважаючи на це, така особа (офіцер поліції, детектив, агент та ін.) безпосередньо застосовує як гласні, так і негласні засоби пізнання злочину, за виключенням тих, які потребують спеціальних знань і навиків і які, у зв'язку з цим, проводяться спеціальними суб'єктами [104, с. 56].

Крім того, цим науковцем відмічається, що саме завдяки проведенню НСРД у світовій практиці правоохоронних органів розкривається та розслідується понад 85% тяжких та особливо тяжких злочинів. До цього ж Д.Б. Сергєєва та О.О. Сухачов додають, що 100% злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями в умовах неочевидності, розкриваються та розслідуються завдяки негласним засобам отримання доказової інформації [134, с. 179; 151, с. 231]. Проте, спираючись на практику застосування норм чинного КПК України, М.А. Погорецький відмічає, що результати негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) лише до 5% визнаються доказами у суді. Із введенням у вітчизняний кримінальний процес інституту НСРД результати ОРД як докази майже не використовуються. Велика кількість цінних доказових матеріалів, які отримуються із застосуванням негласних засобів розслідування та значних матеріально-технічних, людських, часових, процесуальних ресурсів не виправдано не використовуються для отримання доказів у суді, що негативно впливає на досягнення мети та вирішення завдань кримінального провадження. Окрім цього, значна кількість результатів НСРД та ОРД не використовуються у доказуванні у зв'язку з тим, що не містить доказової інформації, що свідчить про безпідставність проведення НСРД й ОРД, неналежний прокурорський нагляд та відомчий і судовий контроль за їх проведенням, а окремі результати НСРД та ОРД не визнаються доказами у суді, оскільки отримуються з порушенням чинного законодавства, у тому числі, й із застосуванням провокації. [106, с. 33-34].

Аналізуючи сучасний стан кримінального процесуального регулювання та правозастосування положень щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, О.В. Федосова зазначає, що наявний стан розкриття та

розслідування злочинів вказує на недостатній рівень взаємодії слідчих та оперативних працівників. Крім того, як підкреслює дослідниця, однією із причин низьких показників розкриття злочинів є не проведення негласних слідчих (розшукових) дій у провадженнях, у тому числі щодо осіб, які можуть бути причетними до вчинення злочинів. Вказане свідчить про відсутність оперативної інформації та неналежного збору матеріалів для ініціювання та подальшого отримання дозволу суду на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Безініціативність як оперативних працівників так і слідчих з цього питання призводить до того, що під час розслідування злочинів негласні слідчі (розшукові) дії не проводяться взагалі, відповідно тяжкі злочини залишаються нерозкритими, а в інший спосіб, слідчим шляхом, їх розкриття практично неможливе [184].

З аналізу ч. 2 ст. 93 КПК України вбачається, що НСРД є одним із засобів збирання доказів стороною обвинувачення. Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України, під негласними слідчими (розшуковими) діями слід розуміти різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Особливістю проведення НСРД є їх негласність, тобто законодавець закріплює, що факт та методи НСРД не підлягають розголошенню. Вказане зумовлює їх ефективність як засобу збирання доказів, оскільки особа, відносно якої проводяться передбачені законодавством НСРД, не повідомляється про факт кримінальної процесуальної фіксації інформації щодо її діяльності. Як зауважує В.В. Комашко, негласність проведення слідчих дій, регламентованих главою 21 КПК України, виражається в тому, що вони здійснюються приховано не лише від осіб, злочинна діяльність яких документується, але й інших суб'єктів, які не беруть безпосередньої участі в її проведенні [67, с. 43].

Негласним слідчим (розшуковим) діям, як різновиду слідчих (розшукових) дій, притаманна низка ознак, характерних для гласних засобів збирання доказів. Зокрема, до однієї з підстав проведення НСРД можна

віднести положення ч. 1 ст. 223 КПК України, відповідно до якої, слідчі (розшукові) дії спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів. При цьому підставами для їх проведення є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети, за умови неможливості отримати в інший спосіб відомості про злочин та особу, яка його вчинила. Як бачимо, за допомогою проведення НСРД можливо встановити: факт причетності певної особи до вчинення злочину; отримати докази щодо злочинної діяльності особи (групи осіб) або спростувати це; виявити злочинні зв'язки осіб та визначити попередню роль кожної із них у вчиненні злочину та ін.

Варто зазначити, що в главі 21 КПК України передбачений виключний перелік негласних слідчих (розшукових) дій, які можуть проводитися в кримінальному провадженні, з огляду на що жодним іншим нормативно-правовим актом не може бути розширений їх перелік.

У контексті дослідження проблематики проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, насамперед звернемо увагу на наступне. По-перше, відповідно до вимог ч. 2 ст. 246 КПК негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила неможливо отримати в інший спосіб. По-друге, негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст.ст. 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 КПК України, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Водночас, проаналізувавши злочини, пов'язані із перешкоджанням законній діяльності журналіста, можна зазначити, що під час їх розслідування проведення НСРД можливо в таких: ч. 2 ст. 345-1, ч. 2 ст. 347-1, ст. 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України, тобто це тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Як вважає В. Сердюк, у цей перелік законодавцем також не включено ще один вид НСРД – установлення місцезнаходження радіоелектронного

засобу (ст. 268 КПК) [135, с. 165]. Однак ми не погоджуємося з таким баченням, оскільки НСРД, передбачені ч. 2 ст. 264 та ст. 268 КПК України, проводяться незалежно від тяжкості злочину.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 249 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

У контексті аналізу ч. 1 ст. 246 КПК України, А.В. Шевчишен зазначає, що конструкція терміну «негласна слідча (розшукова) дія» є складною, що зумовлено використанням законодавцем у дужках терміну «розшукові». Тобто законодавець або додатково уточнює, що негласні слідчі дії є розшуковими, або, що вони можуть бути відповідно негласними розшуковими діями, при цьому не вносять ясності з цього приводу. У цій дефініції вказується, що проведенням даних процесуальних дій негласно отримуються (збираються) докази чи перевіряються вже отримані докази у конкретному кримінальному провадженні. Про розшукові завдання, які можуть бути вирішені негласними слідчими (розшуковими) діями, мова взагалі не йде. Положення статей 256 та 257 КПК, які мають загальне нормативно-правове значення для використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, про використання їх для розшуку теж нічого не зазначають. У той же час термін «розшук» присутній у диспозиціях статей, які регламентують проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій – ч. 4 ст. 249, п. 4 ч. 1 ст. 267, ч. 1 ст. 268, ч. 1 ст. 269–1 КПК. На цій основі науковець, враховуючи свій практичний досвід, цілком доречно пропонує внести зміни та доповнення до ч. 1, 2 ст. 257 КПК та викласти її у такій редакції: «1. Результати негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані для розшуку осіб чи майна, що підлягає конфіскації чи спеціальній конфіскації у кримінальному провадженні, в якому вони проводяться. 2. Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні,

або отримані дані про розшукувану особу чи майно, що підлягає конфіскації чи спеціальній конфіскації, у іншому кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора» [192, с. 97, 100]. Ми повністю підтримуємо викладену наукову позицію і вважаємо, що запропоновані зміни й доповнення, насамперед, є необхідними в практичній діяльності. Адже в іншому разі отримані результати НСРД не можна використовувати в інших цілях, зокрема розшуку особи чи конфіскації майна, що підлягає конфіскації чи спеціальній конфіскації в іншому кримінальному провадженні.

На основі аналізу глави 21 КПК України можна ствердити, що негласні слідчі (розшукові) дії спрямованні на: а) отримання (збирання) доказів у кримінальному провадженні; б) перевірку вже наявних доказів; в) збирання відомостей про злочин та особу, яка вчинила злочин.

Одночасно з цим зі змісту зазначеної глави вбачається, що всі НСРД поділяються на дві групи:

перша – ті, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування (параграф 2 розділу 21 КПК), до яких відносяться аудіо-, відеоконтроль особи; накладення арешту на кореспонденцію; огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем;

друга – всі інші види НСРД (параграф 3 розділу 21 КПК).

Дослідивши передбачені в главі 21 КПК України НСРД, можна зазначити, що всі вони різняться між собою залежно від: 1) мети і завдання їх проведення (фіксація фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження); 2) суб'єктів, уповноважених на: а) ініціювання; б) надання дозволу їх на проведення; в) виконання; 3) об'єкту; 4) змістом проведених дій (застосовуються спеціальні оперативно-розшукові заходи або людський ресурс); 5) отриманих результатів та їх використання в

кримінальному провадженню в якості доказу (складання протоколу проведення НСРД та додатків до нього).

В той же час, окрім ефективного засобу збирання доказів, негласні слідчі (розшукові) дії виступають одним із засобів обмеження конституційних прав і свобод особи, оскільки відбувається негласний доступ до приватної інформації особи, втручання в приватне (сімейне і особисте) життя та ін. Ураховуючи природу та сутність негласних слідчих (розшукових) дій, законодавець є більш вимогливий як до унормування підстав їх проведення, так і до кримінального процесуального регулювання загалом. Про це свідчить вимога, закріплена в ч. 2 ст. 246 КПК України, відповідно до якої негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Проте, на наш погляд, таке бачення законодавця можна охарактеризувати двозначно. З однієї сторони кримінальне процесуальне законодавство закріплює вимогу неможливості отримання доказів в інший спосіб, окрім проведення негласних слідчих (розшукових) дій, однак чинні кримінальні процесуальні норми ніяким чином не пояснюють значення словосполучення «неможливо отримати в інший спосіб», переводячи вказане в категорію оцінювального поняття.

Закріплюючи оцінювальне поняття, логічним є його подальше тлумачення як теоретиками, так і практичними працівниками під час правозастосування. Ключовим питанням в контексті предмету дисертаційного дослідження є питання способу доказування неможливості отримання відомостей щодо злочину та особу злочинця інститутом слідчих (розшукових) дій та іншими процесуальними засобами збирання доказів та інформації, що має значення для кримінального провадження.

Окреслене питання аналізується в наукових працях О. Геселева, який досліджуючи проблематику доказування наявності підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій зазначає, що помилковою та такою, що не ґрунтується на положеннях закону, є думка про нібито можливість

здійснення негласних слідчих (розшукових) дій обов'язково лише після проведення низки гласних слідчих (розшукових) дій, про необхідність невідкладного проведення гласних дій, які мають неодмінно передувати негласним слідчим (розшуковим) діям. Варто погодитись з науковою позицією О. Геселева щодо можливості використання негласних слідчих (розшукових) дій не тільки з метою отримання доказів, але й у випадку необхідності перевірки інформації, одержаної внаслідок конфіденційного співробітництва, розслідуванням злочину, вчиненого в умовах неочевидності, забезпеченням безпеки свідків, потерпілих або інших учасників кримінального провадження, можливістю отримання відомостей, що будуть використовуватись для доказування у кримінальному провадженні [30, с. 34-35].

Однак ми скептично ставимося до тверджень О. Геселева щодо достатності обґрунтування стороною обвинувачення перед слідчим суддею підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, науковець вказує, що єдиним критерієм для прийняття рішення у конкретних умовах про першочергове проведення саме негласної дії може бути лише її переважна результативність щодо отримання доказів, що мають значення для з'ясування обставин злочину та встановлення осіб, які його вчинили, більш ефективно через це виконання завдань кримінального провадження порівняно з іншими процесуальними діями [30, с. 34-35]. З нашої точки зору, здійснюючи тлумачення підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій, дослідник не зовсім вірно оцінює можливості сторони обвинувачення стосовно збору та фіксації інформації, яка покладається в основу мотивування необхідності проведення вказаних дій. Звичайно, мотивування клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кожному кримінальному провадженні має виключні особливості. Поряд із тим, єдиним можливим способом обґрунтування необхідності проведення конкретної НСРД є додатки до клопотання, саме якими слідчий аргументує таку доцільність.

Наведене свідчить про хибність позиції О. Геселева, оскільки обґрунтування підстав проведення відповідної НСРД будуть виступати документи, протоколи проведення слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що вказує на неможливість отримання відомостей про вчинений злочин та особу, яка його вчинила, без використання гласних інститутів збирання та фіксації інформації, яка має значення для кримінального провадження.

Стосовно матеріалів кримінального провадження, якими здійснюється обґрунтування необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій, О.Ю. Татаров вказує, що до них відносяться результати проведення слідчих (розшукових) дій (допиту, огляду, обшуку), застосування заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасовий доступ до речей і документів) та результати оперативно-розшукової діяльності (у тому числі свідчення співробітників оперативних підрозділів та осіб, які конфіденційно співробітничать). Зокрема, при проведенні допиту заявника здобуто інформацію, яка потребує перевірки та підтвердження шляхом проведення відповідних процесуальних заходів [152, с. 71].

Досліджуючи проблемні питання забезпечення законності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, А.Р. Туманянц вказує, що фактичну підставу закріплено в першому реченні ч. 2 ст. 246 КПК України, і вона полягає в тому, що проведення таких дій допускається лише у тих випадках, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, окрім як шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, тобто вказаний нормативний припис засвідчує винятковий характер цього способу збирання та перевірки доказів у кримінальному провадженні [159, с. 176]. Поряд із тим слід акцентувати увагу, що законодавець у формулюванні ч. 2 ст. 246 КПК України не дає відповіді, в чому саме полягає неможливість іншим шляхом отримання доказів. Тому, аналізуючи положення ч. 2 ст. 246 КПК України стосовно тлумачення підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій, можна

змоделювати два випадки, які, на нашу думку, є підставою для проведення НСРД, що також може мати місце під час розслідування злочинів досліджуваної категорії.

Перший. За результатами проведення досудового розслідування в матеріалах кримінального провадження наявні докази (протоколи проведення слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо), які дають підстави говорити про причетність до вчинення злочину конкретної особи. Натомість доказової інформації для обґрунтованого та вмотивованого повідомлення особі про підозру ще не достатньо, а можливість отримання додаткових доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій вичерпана. В даному випадку питання стосовно оформлення та обґрунтування клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій не викликає дискусії. Адже сторона обвинувачення, мотивуючи необхідність проведення вказаних дій, в обґрунтування клопотання долучає відповідні матеріали кримінального провадження, з якими ознайомлюється слідчий суддя при ухваленні рішення про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій чи відмови в цьому.

Другий. Під час досудового розслідування працівник оперативного підрозділу отримав інформацію про можливу (йдеться про ймовірну) причетність певної особи до вчинення злочину, що й зумовлює необхідність перевірки отриманої інформації шляхом проведення НСРД. В даному випадку ключовим питанням щодо їх проведення є необхідність здійснення всіх можливих гласних засобів збирання доказів, а також встановлення інформації про особу, щодо якої вони будуть здійснюватися. Тим часом дискусійність цього питання полягає в достатності доведення підстав проведення НСРД відносно такої особи. Зокрема, мова йде про окремі проблемні моменти, коли обґрунтування підстав може призвести до викриття факту проведення досудового розслідування і втрати тактичної переваги неочікуваності, і як наслідок нерезультативність проведення НСРД.

Указане вище наводить нас на трактування змістовності підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій в частині неможливості отримання доказів іншим шляхом. У такому випадку є очевидний факт щодо можливого допиту особи, яка ймовірно причетна до вчинення злочину, але його проведення стосовно «потенційного» підозрюваного дасть йому зрозуміти, що злочинна діяльність може бути розкрита, оскільки щодо нього здійснюється розслідування. Іншими словами в результаті проведення стороною обвинувачення такого допиту може збільшитись інтенсивність супротиву досудовому розслідуванню, а отже й унеможливлення подальшого здобуття доказів та повноцінного встановлення і доведення обставин, що підлягають доказуванню.

У контексті розгляду підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій варто вказати, що положення частин 2, 3 ст. 248 КПК України закріплюють додаткові вимоги щодо їх обґрунтування в клопотаннях, а саме: 1) вчинений злочин відповідної тяжкості; 2) обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; 3) вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення; 4) обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; 5) відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; 6) обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самотійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

Тобто, лише за наявності додержання вимог і доведення слідчим, прокурором наявності достатніх підстав, встановлених статтями 246, 248 КПК України, слідчий суддя постановить ухвалу про дозвіл на проведення відповідної НСРД.

Досліджуючи підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій та особливості відомостей, необхідних для оформлення клопотання про дозвіл на їх проведення, О.І. Полухович виділяє формальні та сутнісні елементи. Щодо формальних елементів, автор зазначає, що вказане має бути встановлене достовірно, а процедура їх встановлення по суті зводиться до технічного аналізу слідчим суддею наданих матеріалів, до яких відносяться: відповідність змістового наповнення клопотання вимогам ч. 2 ст. 248 КПК; факт реєстрації провадження в Єдиному реєстрі досудових розслідувань; кваліфікація діяння за статтею кримінального закону, що визначає злочин відповідної тяжкості; повноваження слідчого і прокурора щодо звернення з відповідним клопотанням у цьому кримінальному провадженні; необхідні атрибути самого клопотання (відмітка про погодження з прокурором, якщо клопотання складено слідчим; гриф секретності; номер примірника) та ін. Щодо сутнісних елементів, то вони не можуть бути встановлені шляхом технічного порівняння наданої інформації з вимогами кримінального процесуального закону. Адже факт їх існування завжди має ймовірний характер, а критерієм встановлення таких обставин має служити досягнення суддею внутрішнього переконання в їх обґрунтованості доказами, що наявні в провадженні на момент звернення з клопотанням. До останніх необхідно віднести: обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в іншій спосіб; обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили; факт вчинення злочину відповідної тяжкості [111, с. 174].

Варто звернути увагу на проблематику, акцентовану в працях Є.В. Берези, який зауважив, що згідно зі ст. 248 КПК України слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його

отримання. Однак, виходячи з аналізу практики, дослідник зазначає, що кримінальним процесуальним законодавством не передбачені судові обмеження в часі подачі клопотань (не приймають їх після 12 години дня). Більше того, ухвалу про проведення негласних слідчих (розшукових) дій не завжди вдається отримати в день подання клопотання, а іноді цей процес може бути тривалим – чотири-п'ять днів. Також непоодинокими є випадки фізичної відсутності слідчих суддів апеляційного суду, без яких розгляд клопотання про проведення НСРД унеможлиблюється [12, с. 29].

Беручи до уваги викладене вище та спираючись на власний практичний досвід, варто зазначити, що на слідчих суддів, які розглядають клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, покладено значний обсяг навантаження, який фактично вони виконати не можуть. Це зумовлює штучні обмеження в часі подачі клопотань, оскільки робочий день в судах апеляційної інстанції як правило триває до 18 год. 00 хв., тому слідчі судді, які здійснюють розгляд клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, приймають клопотання до 12 години, тим самим забезпечуючи собі термін 6 годин, протягом якого повинно бути розглянуто відповідне клопотання. Така ситуація, безумовно, значним чином ускладнює реалізацію здійснення швидкого та повного досудового розслідування, адже підготовка клопотання про дозвіл на проведення НСРД, текст якого засекречується, вимагає значних часових затрат від слідчого. До того ж слідчому, який підготував таке клопотання, окрім погодження з прокурором, необхідно його подати до апеляційного суду для отримання ухвали.

У разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із перешкоджанням професійній діяльності журналіста, слідчий, прокурор може провести аудіо-, відеоконтроль особи, що проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування. Така НСРД полягає в негласній фіксації із

застосуванням технічних засобів діяльності особи. Це може відбуватись у трьох формах: 1) прихованого фіксування із застосуванням аудіозаписуючих пристроїв розмов або інших звуків, що можуть містити відомості, пов'язані з діяльністю або місцем перебування службової особи або інших осіб, пов'язаних з подією тяжкого чи особливо тяжкого злочину, які мають значення для досудового розслідування 2) прихованого фіксування із застосуванням відеозаписуючих пристроїв рухів, дій, що можуть містити відомості щодо діяльності або місця перебування особи, пов'язаних з подією тяжкого чи особливо тяжкого злочину; 3) комплексного прихованого фіксування із застосуванням відео-, аудіозаписуючих пристроїв розмов особи, пов'язаних з подією злочину, або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з їх діяльністю або місцем перебування тощо, що можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування [191].

На наше переконання, отримана під час проведення аудіо-, відеоконтролю особи інформація дозволить як встановити, так і розширити перелік обставин, що підлягають доказуванню, зокрема, час, місце, спосіб учинення злочину, наявність співучасників тощо.

Схожою до приведеної НСРД є спостереження за особою, річчю або місцем. Як зауважують з цього питання А.М. Кислий, Р.А. Чайка та М.М. Денисенко, спостереження без проникнення у житло є широко використовуваною процесуальною дією, що застосовується правоохоронними органами зарубіжних країн. Її специфіка полягає в тому, що спостереження є прихованим від об'єкта і сторонніх осіб, але не пов'язане з проникненням у місця обмеженого доступу. Тобто така дія проводиться лише там, де співробітники правоохоронного органу можуть перебувати на законних підставах без отримання спеціального дозволу. Враховуючи те, що обмеження прав особи тут є мінімальним, часто таке спостереження не потребує особливих дозволів, навіть при використанні апаратури фото- та відеофіксації, тому рішення про їх проведення

приймається керівником підрозділу або навіть рядовими співробітниками правоохоронних органів (США) [50, с. 66].

Дійсно, спостереження за особою у публічно доступних місцях являє собою мінімальне обмеження прав і свобод людини. В той же час застосування відповідної негласної слідчої (розшукової) дії допоможе стороні обвинувачення отримати відомості (інформацію), які стануть в нагоді при обґрунтуванні клопотання про дозвіл на проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій, які в більшій мірі обмежують конституційні права і свободи особи. До того ж у практичній діяльності непоодинокими є випадки, коли зволікання у проведенні такої НСРД як спостереження за особою у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК) може унеможливити подальший збір доказів у кримінальному провадженні.

Як приклад, в рамках предмету нашого дослідження змоделюємо наступну ситуацію. Відбулося вбивство журналіста і в ході досудового розслідування було встановлено, що потерпілий в силу своєї професійної діяльності зібрав інформацію про незаконну діяльність певних осіб, яку збирався оприлюднити в засобах масової інформації. Слідчим висунуто версію про можливу причетність, як замовника вбивства, особи, відносно якої журналіст намагався опублікувати компрометуючі дані. В даному випадку ефективним засобом доказування є проведення спостереження за особою, яка можливо причетна до вчинення цього злочину, та його оточенням з метою фіксації обставин, що мають значення в кримінальному провадженні, зокрема це стосується процесу передачі коштів, чи встановлення можливих соціальних зв'язків з іншими особами, які мають кримінальне минуле, або судимі за насильницькі злочини. Тож бачимо, що окрім проведення такої НСРД як спостереження за особою отримати необхідні докази причетності особи до вченого злочину – вбивства журналіста, не можливо.

Варто зауважити, що можливим результатом проведення вказаних дій може бути не скільки прямі докази щодо обставин, що підлягають

доказуванню, а отримання відповідної інформації, яка в подальшому дасть підстави вважати про необхідність проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій. Тобто в рамках змодельованої ситуації за результатами спостереження за потенційним підозрюваним може бути встановлено, що він перебував (наприклад, невдовзі після вбивства) за одним столом в ресторані з особою, яка має кримінальне минуле, та передав останньому невеликий загорнутий пакет. Безумовно, це не є прямим доказом причетності цієї особи до замовного вбивства, адже отримана інформація потребує перевірки на предмет, з якою ціллю був переданий згорток; що у ньому перебувало та ін. Більше того, на наше переконання, протоколи, які були складені за результатами спостереження, є достатньою підставою для проведення додаткових негласних слідчих (розшукових) дій, направлених на перевірку вже наявної інформації та отримання додаткових доказів у кримінальному провадженні.

Ключовим моментом у наведеній ситуації є не скільки методика проведення такої НСРД, а оперативність її здійснення. Але слід пам'ятати, що відповідно до положень ч. 2 ст. 269 КПК України спостереження за особою проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248-259 КПК України. Іншими словами, якщо передача винагороди здійснюється на наступний день після вбивства журналіста, то сторона обвинувачення може і не встигнути отримати ухвалу слідчого судді на дозвіл на проведення спостереження за особою, наприклад, якщо злочин вчинено не в обласному центрі, чим буде втрачено можливість отримати докази в кримінальному провадженні. Така НСРД, виходячи з положення ч. 1 ст. 250 КПК України, може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді лише у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України.

Крім того, вважаємо за доцільним наголосити на недосконалостях регламентації положень ст. 269 КПК України. Так, у ч. 1 цієї статті зазначається, що для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження. Таким чином, законодавець визначив об'єкти, за якими здійснюється спостереження, а саме ними може бути особа, місце та речі. Однак, якщо звернутися до положень частини 2 та 3 цієї ж статті, то побачимо, що в них мова йде лише про особу, а про місце та речі не згадується. Тобто, кримінальне процесуальне законодавство юридичною підставою здійснення спостереження за особою визначив ухвалу слідчого судді. Якщо говорити про підставу проведення спостереження за річчю або місцем, то необхідно звертатися до ч. 3 ст. 246 КПК України. Зокрема, в ній зазначено, що рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених КПК, - слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Тож, рішення про проведення спостереження за річчю або місцем приймається безпосередньо слідчим або прокурором.

В такому разі виникає цілком логічне питання: на підставі чого має здійснюватися спостереження. Проте відповіді на це питання в положеннях ст. 269 КПК України не має, що, безумовно, є законодавчою прогалиною. Це, в свою чергу, дає можливість констатувати про недосконалість юридичної техніки, якої законодавець припустився під час формулювання положень ст. 269 КПК України, що на практиці може привести до різного порядку подачі клопотань про проведення такої НСРД, а також створити двоякість серед слідчих суддів під час оцінки допустимості доказів, отриманих внаслідок візуального спостереження за річчю або місцем.

З питання кримінального процесуального регулювання також необхідно звернути на досить нечітке розмежування в частині спостереження за особою, аудіо-, відеоконтролю особи та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи. Так, деякі науковці вбачають доцільність не в розмежуванні, а в об'єднанні декількох НСРД. Наприклад, М.В. Корнієнко та В.М. Тertiшник вважають, що у таких негласних слідчих (розшукових) діях, як аудіо-, відеоконтроль місця, аудіо-, відеоконтроль особи та спостереження за особою, місцем або річчю, законодавцем чітко не визначено предмет. Зазначене вчені пояснюють тим, що кожна із цих НСРД фактично регламентує одне й те ж – «здійснення візуального спостереження за особою і технічне документування її діянь», але залежно від місця чи засобу. Вони підкреслюють, що відеоконтроль місця без перебування особи в тому місці навряд чи знайде серед системи доказів хоча б якесь поважне місце, бо без людини, її дій чи бездіяльності в тому місці безпосередньо саме місце нічого не варте. В кримінальному процесі юридично значимим є лише те, що відноситься до правопорушення, яке здійснюється, безумовно, людиною. До того ж, науковці вказують, що «лаконічність» закону при регламентуванні цих заходів не витримує критики [72, с. 107].

Здається, що в позиції М.В. Корнієнка та В.М. Тertiшника дійсно є раціональне зерно, однак із таким баченням ми категорично погодитись не можемо і вважаємо, що воно все ж таки є хибне. В якості контраргументу приведемо наступне. Якщо говорити про аудіо-, відеоконтроль особи, то відповідно до положень ч. 1 ст. 260 КПК України він є різновидом втручання у приватне спілкування особи, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування. З аналізу вказаного положення КПК України можна побачити відносну схожість з спостереженням за особою, однак варто

навести декілька з ключових відмінностей між цими НСРД, що й дозволяють їх відмежувати

По-перше, результатом проведення спостереження за особою (ст. 269 КПК України) є фіксація відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця. Натомість в результаті проведення аудіо-, відеоконтролю є можливим отримання змісту розмови особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з діяльністю особи або місцем перебування, які містять відомості, що мають значення для досудового розслідування. Тобто, спостереження за особою виключає можливість втручання у приватне спілкування особи і являє собою меншою мірою обмеження конституційних прав і свобод особи, зокрема права на приватне спілкування.

По-друге, спостереження за особою передбачає можливість отримання інформації лише в результаті його проведення у публічно доступних місцях. В свою ж чергу, аудіо-, відеоконтроль особи включає можливість здійснення фіксації даних навіть в житлі чи іншому володінні особи (в комплексі з обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи).

По-третьє, спостереження за особою виключає можливість фіксування аудіо записів, зміст яких розкриває суть приватного спілкування, що зумовлює рамки допустимого обмеження прав і свобод під час його проведення.

З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що відмежування спостереження за особою від аудіо-, відеоконтролю особи законодавець фактично робить беручи до уваги міру обмеження прав і свобод особи. Зокрема, якщо говорити про спостереження за особою, то втручання у приватне спілкування, на відміну від аудіо-, відеоконтролю особи виключається.

На сьогодні науковцями все частіше звертається увага, що проведення окремих НСРД не дозволяє належним чином досягнути завдання кримінального провадження щодо швидкого проведення досудового

розслідування, тому значно знижує процесуальну економію. Наприклад, на переконання О.Ю. Татарова, це стосується негласної слідчої (розшукової) дії, передбаченої ст. 271 КПК України, надає. Правник указує, що відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК України контроль за вчиненням злочину проводиться виключно за рішенням прокурора, утім це не сприяє економії процесуального часу та забезпеченню виконання завдань кримінального провадження, адже створює додаткові перешкоди в проведенні невідкладних дій в частині провадження оперативної чи контрольованої закупки, контрольованої поставки, спеціального слідчого експерименту, імітації обстановки злочину. Свою точку зору вчений аргументує тим, що зазначені форми контролю за вчиненням злочину не пов'язані з втручанням у приватне спілкування чи іншим обмеженням конституційних прав і свобод особи, тому повинні проводитися за аналогією з виконанням спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування або безпосередньо постанови прокурора. У випадку необхідності проведення комплексу негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, аудіо-, відеоконтролю, спостереження за особою, тобто за умови необхідності тимчасового обмеження конституційних прав особи, такі додаткові негласні слідчі (розшукові) дії проводяться на підставі ухвали слідчого судді [152, с. 72].

Досить ефективною негласною слідчою (розшуковою) дією, яку слідчому, прокурору доцільно проводити під час розслідування злочинів досліджуваної категорії, є зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу). Така НСРД, згідно зі ч. 1 ст. 263 КПК України, є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали

слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Завдяки проведенню цієї НСРД постає можливість задокументувати відомості у вербальній формі про дії певної особи, що спрямовані на готування, вчинення чи приховування злочину, зокрема коли не має точних даних про час та місце приватного спілкування цих осіб щодо обставин, які мають значення для кримінального провадження. При цьому під час досудового розслідування обов'язково повинна відбуватися ідентифікація співрозмовників, чия бесіда зафіксована на аудіозаписах, отриманих унаслідок зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Найпростіший спосіб - це допитати стосовно підтвердження факту та змісту розмови після її прослуховування. Якщо хтось зі співрозмовників заперечує, то слід призначити фоноскопичну експертизу [191].

Контроль і запис розмов має цінність як в процесуальному плані – в результаті яких формуються докази, так і не процесуальному плані – при отриманні інформації оперативно-тактичного характеру, так званої орієнтуючої інформації. Таким чином, в якості напрямків практичного використання результатів контролю і запису розмов виділяються: отримання орієнтуючої інформації у кримінальному провадженні, а також отримання доказової інформації про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [144, с. 171].

Так, під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста, може виникнути необхідність у вивченні та аналізі інформації, яка міститься у відкритому доступі в Інтернет ресурсах, наприклад, відомостей щодо висказувань, погроз, незадоволення підозрюваного в адресу журналіста у зв'язку з опублікуванням останнім інформації, що викриває незаконну діяльність цієї особи. З огляду на це постає необхідність в належному здобутті та фіксації такої інформації з Інтернет ресурсу, що в подальшому дасть можливість використати її як доказ. У такому випадку слідчий, прокурор може здобути відомості з

електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. Дана НСРД передбачена ч. 2 ст. 264 КПК України і на її проведення дозвіл слідчого судді не потребується. Тож, слідчий, прокурор мають скласти постанову про проведення зазначеної НСРД і за необхідності надати доручення працівникам оперативних підрозділів на її здійснення. За необхідністю до проведення може бути залучений спеціаліст, який надасть кваліфіковану консультацію щодо правильного вилучення необхідної інформації з Інтернет ресурсу. За результати проведення НСРД має бути складений протокол і в якості додатку долучені матеріальні носії інформації з відповідними відомостями та здобутою інформацією.

Також доцільно звернути увагу на таку НСРД як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, регламентація якої здійснюється ст. 263 КПК України. Така НСРД є різновидом втручання у приватне спілкування, що проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час її проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження. Наприклад, під час розслідування злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України, зокрема у випадку здійснення погрози вбивством або насильством щодо журналіста під час телефонних розмов, ефективним, і якщо навіть не єдиним засобом доказування винуватості особи, може стати проведення НСРД, передбаченої ст. 263 КПК України. Поряд із тим, наведений склад злочину не є тяжким чи особливо тяжким, що унеможлиблює застосування вказаної НСРД під час розслідування злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України.

Крім того, як свідчить практика, досить часто потерпіла особа не проти і бажає, щоб з метою розкриття злочину та законної фіксації доказів було здійснено прослуховування її мобільно телефону. Зазначене обумовлено тим, що затягування в проведенні такої НСРД може призвести до втрати доказів у

кримінальному провадженні, оскільки слідчому, прокурору необхідно неухильно дотриматися вимог ст.ст. 246, 260 КПК України. Поряд із тим, намагаючись дійти консенсусу щодо конституційної охорони права на таємницю приватного спілкування та досягнення завдань кримінального провадження, вбачається доцільним, щоб втручання у приватне спілкування в порядку ст. 263 КПК України могло бути здійснено за добровільною згодою такої особи. Таке втручання у приватне спілкування має здійснюватися за постановою прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на підставі письмової заяви, щодо якої буде здійснюватися втручання у приватне спілкування в порядку ст. 263 КПК України.

Беручи до уваги викладене, *пропонуємо статтю 263 КПК України доповнити новою частиною 5, яку викласти наступним чином: «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж може проводитися за добровільною заявою особи, втручання у приватне спілкування якої буде здійснюватися, на підставі постанови прокурора або слідчого, погодженої з прокурором, незалежно від тяжкості кримінального правопорушення».*

Резюмуючи викладене, слід наголосити, що використання результатів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, має важливе значення для доведення обставин, що мають значення для кримінального провадження. В такому разі слід брати до уваги положення п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України, де встановлено, що складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії. Відтак, ураховуючи зазначене, доходимо до висновку, що протоколи негласних слідчих (розшукових) дій, додатки до них та носії інформації, які використовувалися під час проведення таких дій і на яких зафіксовано відповідні факти, що мають значення для кримінального провадження, є документами, а отже й процесуальним джерелами доказів.

3.3. Інші засоби збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів

Процес доказування, виходячи з аналізу кримінального процесуального законодавства, передбачає збирання доказів виключно в порядку, передбаченому КПК України, який закріплює наявність відповідних засобів фіксації інформації, що має значення для кримінального провадження. Відповідно до ст. 93 КПК України, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України. Аналіз указаних положень дозволяє зробити висновок про наявність відмінних за своєю правовою природою засобів збирання доказів. Крім того, сторона обвинувачення, на відміну від сторони захисту, має більш ширші повноваження щодо збирання доказів [79]. І це є цілком обґрунтовано, оскільки, по-перше, відповідно до вимог ч. 2 ст. 9 КПК України саме прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. По-друге, згідно приписів ст. 25 КПК України прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення

кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила [79].

Передбачені в чинному КПК України засоби збирання доказів є загальними для доказування будь-якого вчиненого кримінального правопорушення, не виключенням із чого є й злочини, вчинені проти журналістів. Тим часом, як свідчить проведене дослідження, процес доказування в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії злочинів все ж таки має свою специфіку й особливості. З огляду на це, метою даного підрозділу є визначення особливостей здійснення доказування обставин за допомогою інших засобів збирання доказів під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.

Слід звернути увагу, що поняття збирання доказів у вітчизняній доктрині кримінального процесуального права носить дискусійний характер. Так, у науково-практичному коментарі за редакцією С.В. Ківалова збирання доказів визначено як елемент процесу доказування, що становить діяльність уповноважених на це осіб у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, щодо одержання відомостей про факти та обставини, що мають значення для кримінального провадження, та закріплення їх у формі, яка визначена законом [80, с. 262].

Під збиранням доказів у кримінальному процесі Ю.А. Комісарчук вважає доцільним розуміти елемент доказування, змістом якого є здійснення уповноваженим (компетентним) державним органом пошуково-пізнавальних дій з метою сприйняття інформації, що міститься в слідах кримінального правопорушення, її вилучення та закріплення в матеріалах кримінального провадження [74, с. 215]. В іншому науковому джерелі Ю.А. Комісарчук дану дефініцію визначила як сукупність дій, спрямованих на пошук, виявлення, витребування, прийняття, одержання та процесуальне закріплення доказової інформації з дотриманням встановленої законом процесуальної

форми, а також забезпечення збереження доказів та їх процесуальних джерел до вирішення кримінального провадження по суті [35, с. 79-80].

З метою більш чіткого розуміння дослідженої дефініції вважаємо за доцільне навести суміжне поняття «засоби збирання доказів», що дасть змогу встановити особливості, підстави і межі проведення процесуальних дій під час доказування обставин, що мають значення під час розслідування злочинів, учинених проти журналістів. З цього приводу М.А. Погорецький підкреслює, що поняття засоби збирання доказів слід визначати у двох аспектах: 1) у широкому розумінні – все те, за допомогою чого здійснюється збирання доказів у кримінальному провадженні: процесуальні дії, заходи забезпечення кримінального провадження; 2) у вузькому розумінні – лише процесуальні дії (слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії) [107, с. 74].

Іншу позицію висловив В.В. Вапнярчук, який вважає за доцільне при розгляді окресленої тематики використовувати комплексний підхід, що ґрунтується на лексичному значенні терміна «засіб». На основі семантичного аналізу науковець резюмує, що до засобів кримінального процесуального доказування необхідно відносити: докази і способи їх одержання, правові презумпції, преюдиції, загальновідомі й визнані факти [19, с. 252].

В контексті предмету нашого дослідження ми не будемо більш детально поглиблюватися в аналіз зазначених категорій, а лише зауважимо, що засоби збирання доказів, виходячи зі своєї правової природи, підкреслюють спрямованість відповідних процесуальних дій на встановлення, фіксацію та отримання доказів, що є основною їх метою.

Зі змісту ч. 2 ст. 93 КПК України вбачається, що законодавець поряд із «витребуванням» вживає термін «отримання» речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок. Виходячи із цього, можна зробити висновок, що витребування та отримання виступають самостійними способами збирання доказів, у тому числі в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Проте, як вважає С.О. Ковальчук,

витребування може розглядатися в якості самостійного способу збирання доказів лише за умови виконання вимоги про надання предмета або документа [57]. Не вдаючись до полеміки з цього питання, ми підтримаємо наукову позицію тих учених, які вважають, що за своєю правовою природою отримання, на відміну від витребування, є іншим засобом збирання доказів, оскільки отримання полягає в прийманні того, що надсилається, надається або вручається. Тобто при отриманні певна особа добровільно передає, надає, представляє матеріали слідчому чи прокурору. Для деяких учасників кримінального провадження передбачено право збирати та подавати (або тільки подавати) докази слідчому, прокурору, слідчому судді, а під час судового розгляду - суду. Це, зокрема, право підозрюваного (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК), обвинуваченого (п. 2 ч. 4 ст. 42 КПК), законного представника підозрюваного, обвинуваченого (ч. 5 ст. 44 КПК), захисника (ч. 4 ст. 46 КПК), потерпілого (п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК), представника та законного представника потерпілого (ч. 4 ст. 58, ст. 59 КПК), цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників та законного представника цивільного позивача (ч. 3 ст. 61, ч. 3 ст. 62, ч. 3 ст. 63, ст. 64 КПК). Указане право зазначених осіб кореспондує обов'язку слідчого, прокурора прийняти (отримати) представлені матеріали, якщо вони мають значення для кримінального провадження [77, с. 198-199].

На переконання С.О. Ковальчука, позиція законодавця є недостатньо чіткою, адже, з одного боку, в ч. 2 ст. 93 КПК України витребування й отримання закріплюється як самостійний спосіб збирання доказів, але без визначення механізму його застосування. При цьому науковець стверджує, що витребування речей може здійснюватися лише під час тимчасового доступу до речей і документів як заходу забезпечення кримінального провадження, в процесі здійснення якого сторона обвинувачення на підставі ухвали слідчого судді, суду вправі вилучити речі (здійснити їх виїмку) у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом (ч. 1 ст. 159 і ч. 7 ст. 163 КПК України) [56, с. 142].

У свою чергу в рамках порушеного питання В.В. Вапнярчук надає протилежну точку зору. На його переконання, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (ч.ч. 2 і 3 ст. 93 КПК) - це два самостійних способи формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта. Відмінність між вказаними способами, що дає нам можливість визначати їх як самостійні, полягає у різних суб'єктах прояву ініціативи їх використання. При витребуванні така ініціатива походить від суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження (зокрема, слідчого під час досудового розслідування, суду під час судового розгляду), при отриманні - від інших осіб [18, с. 86].

Такий спосіб збирання речових доказів стороною обвинувачення, як зазначає С.О. Ковальчук, являє собою обов'язок слідчого, прокурора прийняти подані органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, службовими і фізичними особами речі, що кореспондує праву підозрюваного, обвинуваченого, законного представника підозрюваного, обвинуваченого, захисника, потерпілого, представника та законного представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників і законного представника цивільного позивача збирати і подавати докази. Указане впливає з положень п. 8 ч. 3 і п. 2 ч. 4 ст. 42, ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 46, п. 3 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58, ст. 59, ч. 3 ст. 61, ч. 3 ст. 62, ч. 3 ст. 63, ст. 64 КПК України [57, с. 9].

Схожу до позиції С.О. Ковальчука, однак більш стверджувальну, надає в свої роботах І.М. Чемерис, виходячи з якої автор указує про відсутність в положеннях КПК України вимог до форми, змісту, строків реалізації та відповідальності за невиконання законної вимоги слідчого щодо витребування документів чи відомостей. При цьому автор підкреслює, що єдиною законною можливістю отримати документи чи інформацію про

факти є виключно тимчасовий доступ до речей і документів та обшук [188, с. 342]. На користь цього дослідник наводить досить ґрунтовну позицію, оскільки в дійсності чинний КПК України не передбачає конкретного механізму реалізації положень ч. 2 ст. 93 КПК України, на відміну від регулювання збирання доказів стороною захисту, зокрема адвокатом. Зокрема, у ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» законодавцем визначено чіткий механізм отримання доказової інформації. Так, виходячи з положень наведеного закону, адвокатський запит – це письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту. При цьому в положенні ч. 2 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено конкретний строк виконання відповідної дії, закріплюючи, що орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом [114].

Продовжуючи вважаємо за доцільне акцентувати увагу на дискусійності моделі кримінального процесуального регулювання витребування. З приводу цього Т.М. Мирошніченко цілком слушно зауважує, що відсутність в положеннях КПК України процедури витребування речей і документів як стороною захисту, так і стороною обвинувачення є свідченням недоліків законодавчої техніки закріплення юридичних процедур доказування нормативно-правовим актом [93, с. 137].

Крім того, ключовою проблемою є відсутність в положеннях КПК України тлумачення поняття «витребування», що зумовлює низку

теоретичних і практичних його інтерпретацій. Так, серед науковців висловлюються досить таки різні точки зору з приводу розуміння цього поняття, які, до речі, мають відмінний характер.

На переконання В. І. Фаринника, під витребуванням у кримінальному провадженні варто розуміти пред'явлення письмової або усної вимоги сторонами обвинувачення чи захисту посадовим особам і громадянам про пред'явлення письмових документів чи предметів; виконання вимог адресатами; прийняття сторонами обвинувачення і захисту об'єктів і фіксація цієї дії в кримінальному провадженні [180, с. 60]. Запропоноване цим правником поняття також не позбавлено недоліків, зокрема він указує, що витребування може здійснюватися у формі пред'явлення усної вимоги, але тоді не зрозумілим є процесуальний механізм і порядок реалізації такої вимоги, у тому числі щодо наслідків її не виконання. З цього приводу погодимося зі С.М. Стахівським, який зазначає, що запит має бути лише письмовим, при цьому копія запиту має залишатися в матеріалах перевірки чи кримінального провадження і відразу стає зрозумілим як даний предмет чи документ потрапив до провадження. Для обґрунтування необхідності письмового запиту автор наводить факт, виходячи з якого учасники кримінального провадження (фізичні та юридичні особи) повинні залишити «якийсь слід» про те, що певний документ чи предмет був переданий органу досудового розслідування, прокурору чи судді. Особливо така потреба виникає, коли особа матеріально чи в іншому вигляді відповідальна за передані предмети чи документи [149, с. 226].

Аналогічну позицію щодо необхідності звернення з витребуванням у письмовій формі підтримують Ю.І. Азаров, О.Ю. Хабло та Я.Ю. Конюшенко. Автори обґрунтовують це тим, що письмова форма дозволяє оцінити доказ із точки зору допустимості способів його отримання, чого не можна буде зробити у разі усного звернення з вимогою про надання речей чи документів. При цьому науковці висловили позицію про доцільність здійснення

витребування речей чи документів на підставі постанови слідчого чи прокурора [4, с. 137, 140].

Як вважає О.В. Капліна, витребування, як спосіб збирання доказів, є звернення з вимогою про добровільне надання речей, документів, відомостей, які мають значення для кримінального провадження. Учена підкреслює, що сторона обвинувачення вправі витребувати речі, документи, відомості, якщо їй достовірно відомо, що вони знаходяться чи зберігаються в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, у службових або фізичних осіб [47, с. 227]. Ми погоджуємося з таким баченням витребування лише частково, адже воно не в повній мірі розкрито. Зокрема, необхідно підкреслити, що під час досудового розслідування слідчий, прокурор звертається до органів державної влади, установ та організацій з вимогою надати не тільки документи чи речі, а й відомості (інформацію), якими вони володіють. Наприклад, досить часто слідчий, прокурор звертається до установ Міністерства охорони здоров'я з вимогою надати відомості щодо наявності чи відсутності перебування особи на диспансерному обліку у лікаря-нарколога та лікаря-психіатра. Відповідь на таку вимогу оформлюється у вигляді офіційного документу з підписом посадової особи органу державної влади, установи, організації, що дозволяє в подальшому використовувати надану інформацію у формі документа. А відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України документ є процесуальним джерелом доказів. Такий варіант отримання необхідної інформації також використовується для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження про злочини, вчинені проти журналістів.

Також у кримінальному провадженні № 12018180010001138 від 22.02.2018 року, досудове розслідування в якому проводилось за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 347-1 КК України (по факту пошкодження майна журналіста шляхом підпалу), в порядку ст. 93 КПК України скеровано письмовий запит до КЗ «Рівненський обласний центр з надання соціальних

послуг» з метою отримання інформації щодо осіб, які потребують соціальної допомоги у період з 20 по 24 лютого 2018 року.

Як свідчить практичний досвід автора, під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності, у слідчого виникає необхідність у перевірці журналістської документації з метою підтвердження того факту, що його діяльність при вказаних ним обставинах дійсно була законною і він виконував професійні обов'язки. З цією метою слідчий має право в порядку ст. 93 КПК України звернутися із запитом до редакції щодо надання належним чином завірених копій наказу про призначення журналіста на посаду або договору, редакційного завдання. Така необхідність зумовлена тим, що на сторону обвинувачення покладено обов'язок доведення факту неможливості виконання редакційного завдання у зв'язку із здійсненням перешкоджання, що й не дозволило журналісту виконати свої професійні обов'язки.

Продовжуючи варто звернути увагу на те, що нині в юридичній доктрині та практиці, в силу недосконалості кримінального процесуального законодавства, не вироблено єдиної позиції до форми здійснення витребування, у тому числі це стосується тимчасового доступу до речей та документів. Розглядаючи дане питання в контексті попереднього кримінального процесуального законодавства, С.М. Стахівський вважав допустимою формою витребування речей і документів у кримінальному провадженні у вигляді письмового запиту [149, с. 266].

Вивчаючи кримінальну процесуальну форму витребування крізь призму чинного КПК України, Ю.І. Азаров, Я.Ю. Конюшенко, та О.Ю. Хабло зауважили, що при комплексному аналізі його положень можна зробити висновок про необхідність витребування речей та документів у формі постанови [4, с. 136-137]. Вважаємо, що таке бачення щодо вирішення даного питання має своє логічне підґрунтя, оскільки в положенні ч. 3 ст. 110 КПК України передбачено, що рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Більше того, зазначена норма закріплює, що відповідна постанова

виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне [79]. Тобто, йдеться про доцільність закріплення процесуальної форми фіксації доказової інформації, що має значення для кримінального провадження, зокрема і в питанні витребування доказів у порядку, передбаченому ч. 2 ст. 93 КПК України. Тим часом І. М. Чемерис не погоджується з таким баченням вирішення цього питання. На думку дослідника, така позиція містить внутрішні логічні суперечності, оскільки відповідно до ст. 110 КПК України постанова слідчого, прокурора, винесена в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується, тобто не передбачає добровільного характеру виконання [188, с. 342].

Щодо отримання слідчим доказів від учасників кримінального провадження, слід погодитися з думкою В.В. Вапнярчука, який вважає, що формою оформлення для суб'єктів сторони обвинувачення на стадії досудового розслідування у питанні отримання речей та документів є протокол (про отримання речей, документів). Надання в подальшому отриманим об'єктам статусу доказу здійснюється й оформлюється в порядку, передбаченому КПК, а оскільки це процесуальне рішення, то згідно з ч.ч. 2, 3 ст. 110 КПК воно приймається у формі постанови [18, с. 87; 19, с. 244].

Разом із тим, говорячи про способи збирання доказів на стадії досудового розслідування, особливої уваги потребує така процесуальна дія як тимчасовий доступ до речей та документів. Зумовлено це тим, що в практичній діяльності цей захід забезпечення кримінального провадження виступає альтернативою в межах отримання доказів у порядку ст. 93 КПК України, при цьому створюючи низку теоретичних і прикладних питань щодо допустимості доказів, отриманих таким шляхом, не використовуючи процесуальні можливості інших слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Наведена ситуація зумовлює нас, по-перше, здійснити порівняльний аналіз витребування речей чи документів та тимчасового доступу до речей і документів з метою їх відмежування; по-друге, сформулювати відповідні пропозиції щодо внесення змін до чинного КПК України з цього питання. Так, Ю.І. Азаров, О.Ю. Хабло та Я.Ю. Конюшенко підкреслюють, що під час здійснення кримінального провадження досить часто виникають запитання з приводу того, чим відрізняється витребування речей чи документів від тимчасового доступу до речей і документів, який здійснюється у формі їх вилучення та є одним із заходів забезпечення кримінального провадження. Науковці вказують про спільні їх ознаки, зокрема правову природу здійснення та пошукову спрямованість на отримання доказів, що мають значення для кримінального провадження [4, с. 137-138].

Проводячи розмежування між витребуванням та тимчасовим доступом до речей і документів, О. Капліна зазначає, що важливого значення в цьому питанні набуває добровільність видачі визначених у законі предметів, а також те, що фізична особа, до якої звертаються, не повинна мати процесуального статусу підозрюваного. Якщо добровільна видача речей, документів, відомостей неможлива, то процесуальний порядок їх отримання інший, зокрема сторона кримінального провадження має звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159-166 КПК). Крім того, право добровільно представити документи, речі, відомості, які можуть стати доказами в кримінальному провадженні, мають будь-які особи, у тому числі представники органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій тощо. Головний обов'язок при отриманні сторонами речей, документів та відомостей полягає в тому, щоб забезпечити можливість використання їх у процесі доказування, сформулювати доказ, який відповідатиме вимогам належності та допустимості, адже обов'язок доказування цих властивостей доказів покладається на сторону, яка їх подає [47, с. 227-228].

Варто погодитись з науковою позицією В.В. Вапнярчука, що можливість витребування предметів і документів, тобто формування доказової основи без застосування процедури тимчасового доступу пов'язується з їх добровільним наданням володільцем, з відсутністю підстав вважати, що володільць речей і документів намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи після отримання запиту, а також із відсутністю в них охоронюваної законом таємниці [18, с. 88; 19, с. 246-247].

Варто звернути увагу на казуальне тлумачення норм кримінального процесуального законодавства в частині досліджуваного питання. Зокрема, у п. 18 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) від 05 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13 зазначається, що застосування стороною кримінального провадження такого способу збирання доказів як вилучення речей чи документів (ч. 7 ст. 163 КПК) під час отримання доступу до речей і документів може здійснюватися у випадках, якщо: 1) особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи; 2) речі та документи, згідно зі ст. 162 КПК України, містять охоронювану законом таємницю і таке вилучення необхідне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення. В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої главою 15 чинного КПК України [117].

Подібне бачення викладеної проблематики, однак дещо з іншого аспекту, зустрічаємо в узагальненій судовій практиці ВССУ щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014. Зокрема, в ній зазначено, що при зверненні до суду з клопотаннями про тимчасовий доступ до речей і

документів слідчими не виконуються вимоги ч. 2 ст. 93 КПК, згідно з якою сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових дій), витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК [196]. Така позиція ВССУ входить із того, що слідчим суддям, вирішуючи питання про задоволення клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів, необхідно враховувати, що згідно з ч. 4 ст. 132 КПК для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний врахувати можливість без застосовуваного заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні. У цьому контексті потрібно зважати, що речі і документи могли би бути отримані шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, тобто без застосування заходів забезпечення кримінального провадження [196].

Слід підтримати наведену позицією ВССУ, оскільки правова природа проведення тимчасового доступу до речей та документів носить примусовий характер, адже суд зобов'язує володільця речей і документів видати їх. Відмова від виконання рішення суду тягне за собою два правові наслідки: перший, процесуальний – у вигляді проведення обшуку в особи, яка відмовилась виконувати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до речей та документів (ст. 166 КПК); другий, кримінально-правовий – у вигляді кримінальної відповідальності особи за ст. 382 КК України, зокрема за невиконання рішення суду. Тож, навіть не зважаючи на відсутність такої міри обмеження прав, свобод та законних інтересів особи як при обшуку, тимчасовий доступ до речей та документів все ж таки має примусовий характер з окресленими правовими наслідками для особи у випадку, якщо

вона відмовиться виконувати пред'явлену ухвалу слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів.

Продовжуючи розгляд питання щодо відмежування тимчасового доступу до речей та документів від витребування в межах ст. 93 КПК України, слід відмітити про неоднозначність практики слідчих суддів із цього аспекту. Так, слідчий суддя Богунського районного суду м. Житомира, розглядаючи клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей та документів, указав, що за своєю природою тимчасовий доступ до речей і документів з можливістю їх вилучення є примусовим заходом забезпечення кримінального провадження, який застосовується лише в тих випадках, коли іншими заходами завдання кримінального провадження досягнути неможливо. Крім цього, слідчий суддя підкреслив значення положень п. 2 ч. 3 ст. 132 КПК України, виходячи з яких слідчому, прокурору під час звернення із клопотанням про застосування заходу забезпечення кримінального провадження необхідно довести потреби досудового розслідування, які виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні. На цій підставі слідчий суддя відмовив у задоволенні такого клопотання, оскільки вважає, що стороною обвинувачення не доведена можливість без застосування заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, зокрема, не вчинено дій в порядку ч. 2 ст. 93 КПК України, направлених на витребування та отримання від органів державної влади документів, про які йдеться в заявленому клопотанні, тому застосування примусових заходів забезпечення кримінального провадження є передчасним, а потреби досудового розслідування на даному етапі не виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи юридичної особи, про який ідеться в клопотанні слідчого [167]. Але, на наше переконання, наведена позиція слідчого судді не зовсім корелюється з вимоги глави 15 КПК, тому цілком вірно зауважили С.О. Сорока та С.І. Марко, що кримінальним процесуальним законодавством не передбачено добровільне видавання речей або документів має обов'язково передувати

зверненню з клопотанням про надання доступу до речей і документів [142, с. 502].

Тим часом, аналізуючи судову практику, зустрічаємо зовсім протилежні правові позиції, які вказують на допустимість отримання речей і документів способом проведення тимчасового доступу, в тому числі в кримінальному провадженні про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Наприклад, у вироку Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області по обвинуваченню особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, зазначено, що сторона обвинувачення не надала докази, які підтверджують законність отримання від потерпілого відеозапису подій, що відбувались 20.07.2016 року. До такої позиції суддя прийшов беручи до уваги наступне. Відповідно до ст. 159 КПК України, сторона обвинувачення мала право на підставі ухвали слідчого судді отримати тимчасовий доступ до зазначеного предмета з можливістю його вилучити (здійснити виїмку), що є передбаченим процесуальним законом порядком отримання доказів, однак це здійснено не було. Разом із цим у вироку зазначено, що на підставі п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК України суд визнає недопустимим доказ наданий стороною обвинувачення, а саме: протокол огляду, проведений 20.07.2016 року та похідні від нього речові докази, які долучені до кримінального провадження на підставі постанови слідчого від 16.08.2016 року, оскільки отримання стороною обвинувачення відомостей було здійснено без попереднього дозволу суду, що є істотним порушенням вимог КПК України [23]. На наше переконання, позиція судді не узгоджується з вимогами закону, адже відповідно до ст. 93 КПК України слідчий, прокурор має право отримувати від фізичних осіб відомостей та не потребує попереднього дозволу суду. Тож, фактично можна змодельовати ситуацію, коли у фізичної особи наявний відеозапис учинення кримінального правопорушення, але вона жодним чином не може самостійно надати його до того часу, поки слідчий не пред'явить їй ухвалу слідчого судді про

тимчасовий доступ до речей і документів, тобто в даному випадку відеозапису. Це, в свою чергу, не тільки безпричинно затягує досудове розслідування, ускладнюючи його непотрібними, невиправданими процедурами, а й створює низку незручностей для учасників процесу, участь яких не є ключовою для вирішення питання про винуватість особи.

У судовій практиці питання відмежування тимчасового доступу від витребування в рамках ст. 93 КПК України набуває взагалі абсурдного вигляду. Так, з аналізу ухвали Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області можна зробити висновок, що слідчий СВ Дрогобицького ВП ГУНП у Львівській області фактично просить доступ до матеріалів кримінального провадження, які знаходяться у нього ж, але в іншому провадженні, що він розслідує. Слідчий суддя, заслухавши пояснення слідчого, дійшов висновку про відсутність підстав для надання дозволу на тимчасовий доступ до документів, оскільки заявник клопотання не є учасником кримінального провадження [170]. Із контексту викладеного не меншого здивування викликає позиція слідчого судді стосовно того, що надання доступу до матеріалів досудового розслідування відноситься до виключної компетенції слідчого чи прокурора у такому кримінальному провадженні згідно з ч. 1 ст. 222 КПК України, а обов'язково такий доступ надається сторонам кримінального провадження в порядку, визначеному ст. 290 КПК України.

Таким чином, якщо підтримувати позицію слідчого судді, викладену в наведеній вище ухвалі, може виникнути парадоксальна ситуація, коли слідчий взагалі не зможе отримати доступ до матеріалів кримінального провадження, в якому містяться докази, що мають значення для іншого кримінального провадження. Серед іншого, така ситуація зумовлена недосконалістю кримінального процесуального законодавства в частині регулювання збирання доказів шляхом витребування та отримання речей і документів від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб.

Як бачимо, сучасний стан кримінального процесуального регулювання витребування доказів фактично породжує абсурдні ситуації щодо отримання доказової інформації. Додатково, як свідчить практика, це ускладнюється не правильним розмежуванням і розумінням витребування речей і документів та тимчасового доступу до речей і документів як способів збирання доказів. Як вважає І.О. Крицька, це два самостійні способи збирання доказів у кримінальному провадженні, які відрізняються між собою: 1) наявністю або відсутністю добровільного бажання володільця видати відповідну річ або документ стороні кримінального провадження без ризику їх пошкодження або знищення; 2) можливістю або неможливістю отримати речі та документи, які містять охоронювану законом таємницю; 3) наявністю або відсутністю закріпленої в положеннях КПК процесуальної форми реалізації способу збирання доказів [83, с. 125]. Загалом зазначене ми підтримуємо, однак не погоджуємося з останнім пунктом, оскільки відсутність положень щодо закріплення форми витребування є не скільки ознакою відмежування від тимчасового доступу до речей і документів, скільки недоліком та не доопрацюванням законодавця, що фактично і зумовило негативну практику застосування КПК України та наукові дискусії з цього питання.

У наукових джерелах одним із дискусійних аспектів є законодавче віднесення тимчасового доступу до речей і документів до заходів забезпечення кримінального провадження (глава 15 розділ II). Запропонований у чинному КПК України спосіб регулювання кримінальних процесуальних відносин, що виникають під час застосування тимчасового доступу до речей і документів, породив низку теоретичних дискусій та практичних проблем. У цьому контексті варто виділити два проблемних аспекти, що стосуються віднесення тимчасового доступу до речей і документів до заходів забезпечення кримінального провадження. Перший – аксіологічний, стосується питання можливості збирання доказів за допомогою тимчасового доступу до речей і документів. Другий –

процесуальний, стосується недосконалості кримінальної процесуальної регламентації тимчасового доступу до речей і документів.

Досліджуючи процесуальний інститут тимчасового доступу до речей та документів, М.І. Соф'їн зазначає, що створення для сторін кримінального провадження процесуальної можливості збирати докази є однією із численних сторін мети відповідної процесуальної дії. При цьому науковець стверджує про відсутність безпосередньої вказівки в КПК України щодо одержання в межах тимчасового доступу речей та документів, які можуть слугувати доказами в кримінальному провадженні. Як він вважає, тимчасовий доступ до речей та документів є «допоміжною ланкою» у створенні можливості для збирання доказів, виявлення необхідної доказової бази [143, с. 66]. З приводу того, що автор вважає тимчасовий доступ як «допоміжну ланку» у створенні можливості для збирання доказів ми не можемо погодитися. На наш погляд, тимчасовий доступ, не зважаючи на законодавчі недоліки його регламентації, є самостійною процесуальною дією, яка спрямована на збирання доказів.

Більш категоричну позицію у своїх судженнях висловила І.О. Крицька, підкресливши, що за своєю природою тимчасовий доступ до речей та документів як захід забезпечення кримінального провадження не спрямований на відшукування (виявлення) матеріальних об'єктів. Виходячи зі змісту п. 6 ч. 2 ст. 160 КПК України, вчена відмітила, що цьому заходу забезпечення кримінального провадження не властивий пізнавальний характер, оскільки його метою є отримання та збереження об'єктів, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення [83, с. 110].

Як убачається, наведені вище точки зору вчених щодо значення та ролі тимчасового доступу до речей та документів як засобу збирання доказів базуються на положеннях кримінального процесуального законодавства. Однак ми не погоджуємося з таким баченням і вважаємо, що включення тимчасового доступу до речей і документів до системи заходів забезпечення кримінального провадження є не вірним, адже це викликало чималу кількість

теоретичних і практичних суперечностей та проблем під час його правозастосування. Тому ми підтримуємо пропозицію Н.П. Кушніра, який пропонує віднести тимчасовий доступ до речей і документів до кола слідчих (розшукових) дій. На його думку, це надасть можливість доручити його проведення працівникам оперативного підрозділу чи у випадку необхідності доручити його проведення на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування [85, с. 81]. Дійсно, автор має рацію, оскільки ст. 40 КПК України обмежує слідчого в наданні доручень працівникам оперативних підрозділів, зокрема виключно на проведення негласних слідчих (розшукових) та слідчих (розшукових) дій.

Інший шлях вирішення піднятої проблеми запропонував В.І. Фаринник. Зокрема, науковець вважає за доцільне внести зміни до ст. 41 КПК України, а саме наділити оперативні та інші уповноважені підрозділи правом здійснювати слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого. Указані пропозиції, як зауважив автор, підтримали 91 % опитаних слідчих і прокурорів [182, с. 231]. У практичній площині такі зміни є позитивними, оскільки під час розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів з метою отримання інформації, що має значення для кримінального провадження, досить часто постає необхідність в тимчасовому доступі до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій. Поряд із тим більшість українських провайдерів мають відкриті представництва в одному (як правило у м. Києві), або двох містах. Як наслідок, реалізація тимчасового доступу до такої інформації потребує значних грошових затрат на відрядження працівника відповідного відомства, і що більш важливо, це вимагає вагомих часових витрат. Тому, враховуючи завантаженість слідчих (особливо Національної поліції), було б доцільно і раціонально надати право працівнику оперативного підрозділу за дорученням слідчого, прокурора провести тимчасовий доступ до речей і документів. З метою вирішення окресленої проблеми допускаємо за

раціональне розгляд законодавчих змін на рахунок перенесення законодавчих положень в частині регламентації тимчасового доступу до речей і документів до переліку слідчих (розшукових) дій.

Слід зауважити, що сьогодні слідчі судді, всупереч вимогам КПК України, надають право оперативним працівникам провести тимчасовий доступ до речей і документів. Зокрема, як відмітив С.Є. Абламський, ухвалою слідчого судді Куп'янського міськрайонного суду Харківської області оперативному співробітнику Куп'янського ВП ГУНП України в Харківській області за дорученням слідчого надано дозвіл на тимчасовий доступ до речей і документів. Проте науковець підкреслив, що відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Тобто, це ті процесуальні дії, які передбачені главою 20 КПК України - «Слідчі (розшукові) дії» та главою 21 КПК України «Негласні слідчі (розшукові) дії». Але відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 131 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК України) законодавцем віднесено до заходів забезпечення кримінального провадження, проведення яких покладено лише на слідчого. Таким чином, згідно з положеннями КПК України слідчий не має права доручати виконання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів. Тож, як слушно зазначив автор, по-перше, учасниками (суб'єктами) ініціювання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів є лише сторони кримінального провадження, до яких оперативні підрозділи не відносяться; по-друге, оперативні підрозділи не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням до слідчого судді чи прокурора (ч. 2 ст. 40 КПК України). В іншому разі, отримані докази будуть вважатися недопустимими [1, с. 9].

Таким чином, з метою вдосконалення чинного КПК України в частині регламентації витребування, отримання та тимчасового доступу до речей та документів пропонуємо внести такі зміни.

По-перше, доповнити ст. 93 КПК України новими частинами, які викласти наступним чином:

«3. Слідчий, прокурор здійснює витребування речей, документів, відомостей, висновків експертів, ревізій та актів перевірок шляхом надсилання особі, у володінні якої вони знаходяться, постанови, яка має містити:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність

3) індивідуальні або родові ознаки речей і документів, витребування яких здійснюється.

4. Орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, фізичні особи, яким направлено постанову слідчого, прокурора про витребування, зобов'язані не пізніше п'яти робочих надати слідчому, прокурору речі, документи або їх копії, відомості, висновки експертів, ревізій та актів перевірок, які зазначені в постанові, за виключенням інформації з обмеженим доступом або копій документів, у яких міститься інформація з обмеженим доступом.

Невиконання постанови слідчого, прокурора є підставою для звернення з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів або обшук житла чи іншого володіння особи.

Клопотання про проведення обшуку подається стороною обвинувачення в разі, якщо він є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів, що мають значення

для кримінального провадження, а також є пропорційним втручанням в особисте та сімейне життя особи.

5. Про отримання речей і документів, відомостей, висновків експертів, ревізій та актів перевірок слідчий, прокурор складає відповідний протокол.

По-друге, чинні частини 3, 4 ст. 93 КПК України вважати відповідно частинами 6, 7.

По-третє, разом із викладеними змінами також убачається доцільним положення статей 159-166 КПК України перемістити до Глави 20 з наступною нумерацією: *стаття 159 – стаття 245-1; стаття 160 – стаття 245-2; стаття 161 – стаття 245-3; стаття 162 – стаття 245-4; стаття 163 – стаття 245-5; стаття 164 – стаття 245-6; стаття 165 – стаття 245-7; стаття 166 – стаття 245-8.*

Вважаємо, що врахування запропонованих нами змін надасть змогу оптимізувати реалізацію положень КПК України щодо правозастосування таких засобів збирання доказів, як витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, ревізій та актів перевірок, а також тимчасового доступу до речей і документів.

Висновки до розділу 3

1. У практичній діяльності під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, найбільш ефективними слідчими (розшуковими) діями являються огляд (місця події, трупа, речей і документів), допит (потерпілого, свідка, підозрюваного), обшук, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, призначення експертизи.

Важливе значення має допит потерпілого-журналіста та свідків, адже під час їх проведення слідчий має змогу отримати більш чітке бачення щодо кваліфікації злочину та можливої її зміни в майбутньому. Також слідчий отримає необхідну інформацію для формування предмету доказування, тобто кола обставин, які підлягають доказуванню в їх об'єктивному вираженні (наприклад, відомостей щодо факту нанесення журналісту тілесних

ушкоджень, пошкодження його майна з метою перешкоджання його професійній діяльності, тощо). Це дає можливість слідчому як особі, яка планує та організовує процес розслідування, конкретизувати слідчі версії, визначити коло процесуальних дій, які необхідно провести, та інше.

Найбільш типовими для вказаних кримінальних проваджень є судово-медична товарознавча, технічна експертиза документів, фоноскопічна, фототехнічна, криміналістична матеріалів та засобів відеозвукозапису, портретна, комп'ютерно-технічна, молекулярно-генетична експертиза та експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів. Однак, сучасний стан порядку призначення експертизи жодним чином не сприяє дотриманню прав і законних інтересів журналіста, а також уповільнюється швидкість проведення досудового розслідування, створюються перешкоди в процесі доказування.

2. Складність проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, обумовлена тим, що значна частина цих злочинів не є тяжкими або особливо тяжкими. До того ж, сучасний стан регламентації негласних слідчих (розшукових) дій має низку недоліків, які перешкоджають їх повноцінному використанню як інструменту доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.

У досліджуваній категорії кримінальних проваджень негласні слідчі (розшукові) дії можуть бути спрямовані на: а) отримання (збирання) доказів у кримінальному провадженні; б) перевірку вже наявних доказів; в) збирання відомостей про злочин та особу, яка вчинила злочин. Залежно від цього всі негласні слідчі (розшукові) дії різняться між собою залежно від: 1) мети і завдання їх проведення (фіксації фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження); 2) суб'єкта, уповноваженого на: а) ініціювання; б) надання дозволу їх на проведення; в) виконання; 3) об'єкту; 4) змісту проведених дій (застосовуються спеціальні оперативно-розшукові заходи або

людський ресурс); 5) отримання результатів та їх використання в кримінальному провадженні в якості доказу (складання протоколу проведення та додатків до нього).

3. До інших засобів доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, відносяться витребування та отримання речей, документів і відомостей. При цьому, законодавцем не встановлена процесуальна форма витребування та не передбачено відповідальності за ненадання інформації в порядку ст. 93 КПК України. У зв'язку з цим необхідно, щоб витребування речей та документів здійснювалося у формі постанови, що відповідатиме приписам ч. 3 ст. 110 КПК України. Найхарактернішими є звернення слідчого в порядку ст. 93 КПК України до установ Міністерства охорони здоров'я з вимогою надати відомості щодо наявності чи відсутності перебування особи на диспансерному обліку у лікаря-нарколога та лікаря-психіатра; до редакції, де працює журналіст, з метою надання належним чином завірених копій наказу про призначення його на посаду або договору, а також редакційного завдання.

Порівняльний аналіз витребування речей чи документів та тимчасового доступу до речей і документів дав можливість зазначити, що правова природа проведення тимчасового доступу до речей та документів носить примусовий характер, адже суд зобов'язує володільця речей і документів видати їх. Відмова від виконання рішення суду тягне за собою два правові наслідки: перший, процесуальний – у вигляді проведення обшуку в особи, яка відмовилась виконувати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до речей та документів (ст. 166 КПК); другий, кримінально-правовий – у вигляді кримінальної відповідальності особи за ст. 382 КК України, зокрема за невиконання рішення суду. Судова практика щодо застосування тимчасового доступу до речей та документів характеризується діаметрально протилежними позиціями слідчих суддів, що має місце й в досліджуваній категорії кримінальних проваджень. З метою вдосконалення положень

чинного КПК України в частині регламентації витребування та отримання речей, документів і відомостей, а також тимчасового доступу до речей та документів необхідно, по-перше, в ст. 93 КПК України чітко унормувати процесуальну форму витребування та отримання; по-друге, статті 159-166 КПК України з відповідною новою нумерацією перемістити до Глави 20.

ВИСНОВКИ

У дисертації на підставі узагальнення доктринальних розробок, судової та слідчої практики, чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства вирішено наукове завдання, що полягає в отриманні нових результатів у вигляді наукових висновків щодо характеристики доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Проведене дослідження дало можливість сформулювати науково обґрунтовані пропозиції, рекомендації та висновки, до основних з яких віднесено наступні:

1. Проблема захисту професійної діяльності журналістів в Україні не є новою для юридичної науки, адже з розвитком громадського суспільства і правовідносин значно посилюється вплив засобів масової інформації на всі сфери життєдіяльності нашої країни. З огляду на це, останнім часом міжнародною і науковою спільнотою все частіше приділяється пильна увага різним проблемним аспектам законодавчої регламентації захисту й охорони законної професійної діяльності журналістів, формуються шляхи їх удосконалення, напрацьовуються відповідні науково обґрунтовані та методичні рекомендації, пропозиції з удосконалення національного законодавства та практики його застосування в контексті цього питання.

Системний аналіз наукових праць з означеної тематики свідчить про те, що нині відсутнє комплексне дослідження, присвячене доказуванню у кримінальних провадженнях вказаної категорії злочинів. Лише на рівні наукових статей або в окремих підрозділах монографічних досліджень розкрито окремі аспекти щодо особливостей доказування у цій категорії кримінальних проваджень, але вони не вирішують тих проблемних питань, з якими зіштовхуються слідчі в правозастосовній діяльності.

2. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів слід розуміти

як регламентовану кримінальним процесуальним законодавством діяльність уповноважених учасників провадження, спрямовану на збирання, перевірку та оцінку доказів, і полягає в пізнанні й аналізі інформації, на основі якої можна сформулювати висновок щодо наявності чи відсутності обставин, пов'язаних із перешкоджанням діяльності журналіста, та які мають значення для кримінального провадження.

Межі доказування у вказаній категорії кримінальних проваджень обумовлені специфікою досліджуваних злочинів, під час розслідування яких сторона обвинувачення обов'язково має довести, що: 1) злочин учинено саме проти журналіста у зв'язку із здійсненням ним законної професійної діяльності; 2) потерпілим є журналістом у розумінні ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціального захисту журналістів»; 3) злочин учинено з метою впливу на законну професійну діяльність журналіста.

3. Підставою для внесення відомостей до ЄРДР є наявність достатніх відомостей, що безпосередньо свідчать про вчинення злочину або його підготовку. Приводом для початку досудового розслідування в досліджуваній категорії кримінальних проваджень може бути будь-яке джерело, в якому містяться відомості про злочин. Натомість, у разі вчинення злочину, пов'язаного із перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста початок досудового розслідування ускладнюється розгалуженою системою законодавчих норм, які регламентують законну професійну діяльність журналіста. З огляду на це, варто враховувати як диспозиції відповідних статей Особливої частини КК України, так й інші законодавчі акти щодо професійної діяльності журналіста, оскільки це якнайкраще дозволить встановити ознаки злочинного перешкоджання такій діяльності.

Складність прийняття слідчим, прокурором рішення про початок досудового розслідування про злочини досліджуваної категорії обумовлена особливим правовим режимом предмету злочинного посягання. У більшості випадків на початку досудового розслідування у слідчого, прокурора

відсутня реальна можливість перевірити обставини вчиненого кримінального правопорушення, що ускладнює внесення відомостей до ЄРДР за тією чи іншою попередньою правовою кваліфікацією. Внесення відомостей до ЄРДР здебільшого відбувається виходячи з обставин, викладених у заяві чи повідомленні або в іншому джерелі інформації (рапорті, публікації у ЗМІ тощо). У більшості випадків на початковому етапі слідчому, прокурору недостатньо відомі фактичні обставини, що стосуються події злочину, особи, яка його вчинила, мотиву злочину, обставини, в яких його вчинено, тощо, внаслідок чого лише створюються ймовірні уявлення про подію, яка трапилась.

4. Перелік обставин, що підлягають доказуванню, визначений в ч. 1 ст. 91 КПК України, є загальним для встановлення під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, але може бути диференційований залежно від конкретного складу злочину, передбаченого диспозицією відповідної статті КК України, за якою кваліфікується діяння, що підлягає доказуванню. Це, безумовно, стосується й доказування у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії злочинів.

У разі вчинення вказаних злочинів специфіка події полягає в тому, що суспільно-небезпечне діяння характеризується складною системою дій винної особи, які можуть мати місце як під час безпосереднього виконання журналістом своїх професійних обов'язків, так й ті, що вчиняються внаслідок такої діяльності. Елементи конкретної події злочинів даної категорії уточнюються (деталізуються) залежно від обставин їх учинення та передбачені у диспозиціях відповідних статей КК України. Доказування події являє собою встановлення прямого умислу дій особи, які спрямовані на перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, тому важливе значення має встановлення форми вини, мотиву і мети вчинення злочину.

Досліджуваній категорії злочинів притаманний спеціальний мотив – його вчинено у зв'язку із здійсненням журналістом професійної діяльності, яка має бути законною. При цьому ключовим фактом, що потребує

доказування по вказаній категорії кримінальних проваджень є наявність взаємозв'язку між: а) мотивом, метою та суспільно-небезпечним діянням; б) мотивом, метою та суспільно-небезпечними наслідками. Одночасно із цим, для надання правильної кваліфікації окремим суспільно-небезпечним діянням необхідним є з'ясування конкретного способу вчинення злочину.

5. У практичній діяльності під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, найбільш ефективними слідчими (розшуковими) діями являються огляд (місця події, трупа, речей і документів), допит (потерпілого, свідка, підозрюваного), обшук, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, призначення експертизи.

Важливе значення має допит потерпілого-журналіста та свідків, адже під час їх проведення слідчий має змогу отримати більш чітке бачення щодо кваліфікації злочину та можливої її зміни в майбутньому. Також слідчий отримає необхідну інформацію для формування предмету доказування, тобто кола обставин, які підлягають доказуванню в їх об'єктивному вираженні (наприклад, відомостей щодо факту нанесення журналісту тілесних ушкоджень, пошкодження його майна з метою перешкоджання його професійній діяльності, тощо). Це дає можливість слідчому як особі, яка планує та організовує процес розслідування, конкретизувати слідчі версії, визначити коло процесуальних дій, які необхідно провести, та інше.

Найбільш типовими для вказаних кримінальних проваджень є судово-медична, товарознавча, технічна експертиза документів, фоноскопична, фототехнічна, криміналістична матеріалів та засобів відеозвукозапису, портретна, комп'ютерно-технічна, молекулярно-генетична експертиза та експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів. Однак, сучасний стан порядку призначення експертизи жодним чином не сприяє дотриманню прав і законних інтересів журналіста, а також уповільнюється швидкість проведення досудового розслідування, створюються перешкоди в процесі доказування.

6. Складність проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних проведеннях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, обумовлена тим, що значна частина цих злочинів не є тяжкими або особливо тяжкими. До того ж, сучасний стан регламентації негласних слідчих (розшукових) дій має низку недоліків, які перешкоджають їх повноцінному використанню як інструменту доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.

У досліджуваній категорії кримінальних проваджень негласні слідчі (розшукові) дії можуть бути спрямованні на: а) отримання (збирання) доказів у кримінальному провадженні; б) перевірку вже наявних доказів; в) збирання відомостей про злочин та особу, яка вчинила злочин. Залежно від цього всі негласні слідчі (розшукові) дії різняться між собою залежно від: 1) мети і завдання їх проведення (фіксації фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження); 2) суб'єкта, уповноваженого на: а) ініціювання; б) надання дозволу їх на проведення; в) виконання; 3) об'єкту; 4) змісту проведених дій (застосовуються спеціальні оперативно-розшукові заходи або людський ресурс); 5) отримання результатів та їх використання в кримінальному провадженні в якості доказу (складання протоколу проведення та додатків до нього).

7. До інших засобів доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, відносяться витребування та отримання речей, документів і відомостей. При цьому, законодавцем не встановлена процесуальна форма витребування та не передбачено відповідальності за ненадання інформації в порядку ст. 93 КПК України. У зв'язку з цим необхідно, щоб витребування речей та документів здійснювалося у формі постанови, що відповідатиме приписам ч. 3 ст. 110 КПК України. Найхарактернішими є звернення слідчого в порядку ст. 93 КПК України до установ Міністерства охорони здоров'я з вимогою надати відомості щодо наявності чи відсутності

перебування особи на диспансерному обліку у лікаря-нарколога та лікаря-психіатра; до редакції, де працює журналіст, з метою надання належним чином завірених копій наказу про призначення його на посаду або договору, а також редакційного завдання.

Порівняльний аналіз витребування речей чи документів та тимчасового доступу до речей і документів дав можливість зазначити, що правова природа проведення тимчасового доступу до речей та документів носить примусовий характер, адже суд зобов'язує володільця речей і документів видати їх. Відмова від виконання рішення суду тягне за собою два правові наслідки: перший, процесуальний – у вигляді проведення обшуку в особи, яка відмовилась виконувати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до речей та документів (ст. 166 КПК); другий, кримінально-правовий – у вигляді кримінальної відповідальності особи за ст. 382 КК України, зокрема за невиконання рішення суду. Судова практика щодо застосування тимчасового доступу до речей та документів характеризується діаметрально протилежними позиціями слідчих суддів, що має місце й в досліджуваній категорії кримінальних проваджень. З метою вдосконалення положень чинного КПК України в частині регламентації витребування та отримання речей, документів і відомостей, а також тимчасового доступу до речей та документів необхідно, по-перше, в ст. 93 КПК України чітко унормувати процесуальну форму витребування та отримання; по-друге, статті 159-166 КПК України з відповідною новою нумерацією перемістити до Глави 20.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С.Є. Окремі питання додержання вимог КПК України при застосуванні тимчасового доступу до речей і документів. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування*: матер. міжнар. наук.–практ. конф. (м. Одеса, 14 квітня 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 9–10.
2. Абламський С.Є. Окремі питання захисту прав та законних інтересів особи на початку досудового розслідування. *Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення*: збірник матеріалів Всеукр. наук.–практ. конф. (до 3-ї річниці КПК України). Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС, 2015. С. 14–15.
3. Авраменко О.В., Благута Р.І. Початок досудового розслідування: проблеми та шляхи вирішення. *Матеріали всеукраїнської науково–практичної конференції «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»*: Тези доповідей всеукраїнської науково–практичної конференції (Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року). К.: «Хай–Тек Прес», 2013. С. 16–19.
4. Азаров Ю.І., Хабло О.Ю., Конюшенко Я.Ю. Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 135–141.
5. Аленін Ю.П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 198–203.
6. Алфьоров М.М. Особливості впровадження окремих положень КПК України у практичну діяльність. *Матеріали всеукраїнської науково–практичної конференції «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»*: Тези

доповідей всеукраїнської науково–практичної конференції (Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року). К.: «Хай–Тек Прес», 2013. С. 10–15.

7. Баганець О.В. Обшук особи як засіб отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3 С. 133–139.

8. Баганець О.В. Поняття й значення предмета доказування у кримінальних провадженнях про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Форум права*. 2015. № 1. С. 18–23.

9. Баришніков А. Обшук особи за новим КПК України: теоретичні та практичні проблеми. *Вісник НААУ*. 2015. № 7–8. С. 35–42.

10. Барометр свободи слова за липень 2017 року: URL: <https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova-za-lypen-2016-roku-2/>.

11. Белкин А.Р. Теория доказывания. Научно–методическое пособие. М.: Издательство НОРМА, 1999. 429 с.

12. Береза Є.В. Проблемні питання отримання санкції на проведення негласних слідчих (розшукових) дій та легалізації отриманих матеріалів. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.–практ. семінару (м. Харків, 26 жовт. 2018 р.)* / редкол.: М.В. Членов (голов. ред.), Л.М. Леженіна (заст. голов. ред.), О.В. Косьмін. Харків: Право, 2018. Вип. 10 (ювіл.). 306 с.

13. Буряк К.М. Доцільність криміналізації суспільно небезпечних діянь проти журналістів. *Юридичний вісник*. 2015. № 4 (37). С. 134–138.

14. Буряк К.М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально–правове та кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2018. 245 с.

15. Буряк К.М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально–правове та кримінологічне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2018. 20 с.

16. Буряк К.М. Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально–правової охорони. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск. Частина 2. С. 176–179.
17. Вакулік О.А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2015. 20 с.
18. Вапнярчук В.В. Витребування та отримання, проведення інших процесуальних дій як способи збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Випуск 3. Том 3. С. 85–89.
19. Вапнярчук В.В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування: дис. ... док–ра юрид. наук. Харків, 2018. 524 с.
20. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Х.: Юрайт, 2017. 408 с.
21. Веприцький Р.С., Гладкова Є.О. Кримінально–правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів: науково–методичні рекомендації. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 68 с.
22. Вереша Р.В. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (Коментар до статті 171 КК України). *Часопис Академії адвокатури України*. 2008. Вип. 1 (1). С. 29–31.
23. Вирок Мелітопольський міськрайонного суду Запорізької області від 27.11.2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70512232>.
24. Вирок Овідіопольського районного суду Одеської області від 23.04.2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
25. Вирок судді Богунського районного суду м. Житомир від 24.03.2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37852852>.
26. Вирок судді Ірпінського міського суду Київської області від 13.07.2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39314043>.
27. Вирок судді Котовського міськрайонного суду Одеської області від 29.05.2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31602468>.

28. Вирок судді Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 04.04.2013 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30433559>.
29. Вирок судді Чигиринського районного суду Черкаської області від 14.07.2017 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67735822>.
30. Геселев О. Проблеми легітимізації використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для доказування у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1(17). С. 30–43.
31. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково–практичний посібник. Київ. КНТ, видавець Фурса Н.Я. 2006. 272 с.
32. Дворецька М.М. Доказування як процесуальний шлях пізнання істини в кримінальному процесі. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 268–270.
33. Денисюк С.Ф. Процес доказування на досудовому слідстві: криміналістичне забезпечення. *Форум права*. 2011. № 2. С. 227–231.
34. Деєв М.В. Межі кримінально–процесуального доказування. *Держава та регіони*. 2015. № 3 (49). С. 43–49.
35. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
36. Доказування в кримінальному провадженні: науково–практичний посібник / В.Г. Гончаренко; Академія адвокатури України. К.: Прецедент, 2014. 42 с.
37. Дрозд В.Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 268–272.
38. Жупіна О. Обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками органів

внутрішніх справ у сфері службової діяльності. *Вісник прокуратури*. 2013. №8 С. 143–151.

39. Журавель В.А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 12–20.

40. За злочини проти журналістів з початку року відкрито 149 справ, з яких 14 передано до суду. URL: <https://detector.media/community/article/129152/2017-08-21-za-zlochiny-proti-zhurnalistiv-z-pochatku-roku-vidkrito-149-sprav-z-yakikh-14-peredano-do-sudu-gpu/>.

41. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

42. Загородній І.В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 243 с.

43. Заклюка А.В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 208 с.

44. Збірник документів Ради Європи Безпека журналістів: українське видання. Рада Європи. ТОВ «ЛІВ ПРИНТ», 2016. 52 с. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b5970>.

45. Інститут масової інформації. <https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova-za-lystopad-2018-roku/>.

46. Канюка В.Є. Сутність та зміст доказування у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 398–406.

47. Капліна О.В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження за КПК України. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: матеріали всеукр. наук.–практ. Інтернет–конф.

(27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Аленін. Одеса: Юридична література., 2013. С. 223–229.

48. Карпенко Р.В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 108–112.

49. Касько В. Принцип змагальності у кримінальному процесі. Реалізація принципу змагальності під час досудового розслідування. Роль слідчого судді у його забезпеченні. 18 с. URL: www.soc.kiev.ua.

50. Кислий А.М., Чайка Р.А., Денисенко М.М. Зарубіжний досвід нормативного регулювання негласних слідчих (розшукових) дій. *Наукові праці МАУП*. 2016. Вип. 49 (2). С. 65–73.

51. Кірмач Л.А. Доказування як метод пізнання в процесі розслідування злочинів: дис... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2003. 198 с.

52. Коваленко А.В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Право і Безпека*. 2016. № 1. С. 103–108.

53. Коваленко А.В. Основи методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: дис. ... канд.. юрид. наук. Харків, 2017. 245 с.

54. Коваленко А.В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. пр.* 2017. № 1 (88). С. 182–191.

55. Коваленко А.В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. Вип. № 4 (72). С. 216–225.

56. Ковальчук С.О. Витребування й отримання речей як спосіб збирання речових доказів стороною обвинувачення: теоретичні концепції, нормативне закріплення та практичне застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 5. Том 3. С. 140–145.

57. Ковальчук С.О. Способи збирання речових доказів стороною обвинувачення. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2 (10). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14kosdso.pdf>.

58. Ковтун А. В. К определению понятия доказывания в уголовных производствах о преступлениях, совершенных против журналистов. *Право и закон*. 2018. № 3. С. 27–33.

59. Ковтун О. В. Актуальні питання внесення відомостей до ЄРДР про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2016. Вип. 6-2. Т. 2. С. 112-117.

60. Ковтун О. В. Витребування та отримання як способи збирання доказів у кримінальному провадженні про злочини, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. С. 178-182.

61. Ковтун О. В. До питання одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб про злочини проти журналістів. *Теорія і практика розвитку правових інститутів: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10-11 березня 2016 р.)*. К.: «Науково-дослідний інститут публічного права», 2016. С. 78-80.

62. Ковтун О. В. Межі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 10–11 серпня 2018 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 90-92.

63. Ковтун О. В. Окремі питання визначення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку*

криміналістичної методики: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 89-91.

64. Ковтун О.В. Проблемні питання визначення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 4. С. 145-150.

65. Ковтун О.В. Слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів: окремі проблемні аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 6. С. 167-174.

66. Колесник Ю.В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 1 (29). С. 78–85

67. Комашко В.В. Правові та організаційні основи контролю за вчиненням злочину: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 226 с.

68. Комісарчук Ю.А. Особливості визначення предмета доказування у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали всеукр. наук.–практ. Інтернет–конф. (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Аленін. Одеса: Юридична література., 2013. С.79–84.*

69. Комісарчук Ю.А. Поняття та зміст кримінально–процесуального доказування. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. №3. С. 333–343.

70. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року: офіційний переклад // Офіційний вісник України. 1998. № 13. С. 270.

71. Конституції України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

72. Корнієнко М.В., Тертишник В.М. Концептуальні проблеми процесуального інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 39. Том 2. С. 105–109.

73. Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності // *Юридичний журнал*. 2008. Вип. 12 URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3078>.

74. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцулко, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.

75. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341–III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/para3252#n3252>.

76. Кримінальний процес: підручник / [О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М. Трофименко та ін.]; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2018. 584 с.

77. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

78. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково–практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

79. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1261>.

80. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково–практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одиссей, 2013. 1104 с.

81. Кримінально–процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. № 1001–05 (втратив чинність на підставі Закону № 4651–V від 13.04.2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

82. Кримінально–процесуальний кодекс Української РСР: Науково–практичний коментарій / Відповідальний редактор перший заступник Прокурора Української РСР М. Т. Самаєв. К.: Видавництво політичної літератури України, 1968. 400 с.

83. Крицька І.О. Речові докази у кримінальному провадженні. дис...канд. юрид. наук. Харків, 2017. 249 с.

84. Кубрак П.М. Кримінальний процес України: Заг. частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / П.М. Кубрак. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. 244 с.

85. Кушнір Н.П. Тимчасовий доступ до речей і документів: дискусійні питання правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 28. Том 3. 2014. С. 79–82.

86. Лисаченко С.Л. Проблеми проведення допиту на стадії досудового розслідування. *Порівняльно–аналітичне право*. 2017. № 6. С. 364–368.

87. Лобойко Л.М. Початок досудового розслідування за новим КПК. Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: збірник статей. К.: Істина, 2012. С. 33–43.

88. Лукашевич В.Г. Докази та доказування в кримінально–процесуальному та криміналістичному вимірі. *Держава та регіони*. 2016. № 1 (51). С. 74–79

89. Лукашевич В.Г. Кримінально–процесуальне пізнання та доказування: історія та сучасність. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. № 2. С. 168–173

90. Малюга Р.В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 280–283.

91. Мацола А.А. Розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів: дис. ... канд.. юрид. наук. Київ, 2015. 217 с.

92. Мельник В.В. Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе. М., 2000. 192 с.
93. Мирошниченко Т.М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 132–137.
94. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Киев: Высшая школа, 1984. 134 с.
95. Михеенко М.М. Теоретические проблемы доказывания в советском уголовном процессе: автореф. дисс. ... док–ра юрид. наук. К., 1984. 48 с.
96. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. // Верховна Рада України: офіц. веб–портал. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
97. Младшева І.А., Татарин І.І. Проблеми доказування під час досудового розслідування: *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування*. тези доповідей учасників науково–практичного семінару (30 листоп. 2018 року) / упор. А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС. 138 с.
98. Омельченко О.Є., Жидкий Д.В. Особливості визначення предмета доказування в кримінальному провадженні. *Південноукраїнський часопис*. 2015. № 1. С. 111–114.
99. Остапчук М.С. Обставини, що підлягають встановленню у справах про розбої, вчинені групами неповнолітніх. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 333–341.
100. Павликівський В.І. Кримінально–правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: дис. ... док–ра юрид наук. Харків, 2017. 470 с.
101. Павлишин А., Слюсарчук Х. Стандарти доказування та формування знання у кримінальному провадженні. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2016. Випуск 62. С. 199–209.

102. Павловський В.В. Загальні положення досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2016. 246 с.
103. Письменський Є.О. Злочини у сфері професійної діяльності журналістів у контексті забезпечення потреб українського суспільства на сучасному етапі його розвитку. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 90–103.
104. Погорецький М.А. Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 56–63.
105. Погорецький М.А. Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукраїнської наук.–практ. Інтернет–конф. (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Аленін*. Одеса: Юридична література, 2013. С. 17–21.
106. Погорецький М.А. Застосування провокації в ході негласних розслідувань: питання правомірності. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 33–43.
107. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63–79.
108. Погорецький М.А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103.
109. Поклонська О.І. Журналіст як суб'єкт інформаційних відносин: конституційно–правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 221 с.
110. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.

111. Полюхович О.І. Проблемні питання судового розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 41. Том 2. С. 172–176.

112. Понятие доказывания в уголовном процессе. *Право и демократия: сб. науч. трудов*. 2013. Вып. 24. С.319–334.

113. Поп К.В. Установлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналістів як об'єкт кримінально–правової охорони. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 132–139.

114. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.01.2017 р. № 5076–VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076–17#n204>.

115. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів: Закон України від 14.05.2015 р. № 421–VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421–19#n8>.

116. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закону України від 23.09.1997 р. № 540/97–ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/540/97–%D0%B2%D1%80/para113#n113>.

117. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. № 223–558/0/4–13. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740–13>.

118. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2782–XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782–12/para0177#o177>.

119. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні

правопорушення та інші події: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 р. № 1377. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.

120. Про інформаційні агентства: Закон України від 28.02.1995 р. № 74/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80/para0121#o121>.

121. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України від 06.07.2017 р. № 570. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#n9>.

122. Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями: Витяг з узагальнення практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.06.2016 р. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

123. Програма навчальної дисципліни «Теорія і практика кримінального процесуального доказування» / Уклад.: О.В. Капліна, О.Г. Шило та ін. Х.: Нац. юрид. унів-т імені Ярослава Мудрого, 2016. 17 с.

124. Протидія перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в Україні: метод. рек. / [С.С. Чернявський, Л.В. Опришко, А.В. Титко та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 128 с.

125. Резолюція № 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи. URL: <https://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1165-1998-pravo-na-pryvatnist/>.

126. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1239 (2001) «Свобода вираження поглядів та функціонування парламентської демократії в Україні». URL: <https://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1239-2001-svoboda-vyrazhennya-poglyadiv-ta-funktsionuvannya-parlamentskoyi-demokratiyi-v-ukrayini/>.

127. Рекомендація № R (2000) 7 «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації»: Ухвалена Комітетом міністрів від 08.04.2000 р. на 701-му засіданні заступників міністрів. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-2000-7-pro-pravo-zhurnalistiv-ne-rozkryvaty-svoyi-dzherela-informatsiyi/>.

128. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Савіцький проти України» від 26.07.2012 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_878.

129. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року № 2–рп/2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#n51>.

130. Савонюк Р.Ю. Слідчий як суб'єкт кримінально–процесуального доказування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2002. 22 с.

131. Савчук Т.І. Інтернет–сервіси у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес*: досвід та шляхи удосконалення: матеріали наук.–практ. конф. (м. Харків, 5 квітня 2013 р.). Харків: ХНУВС, 2013. С. 301–305.

132. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Харків: С.А.М., 2003. 175 с.

133. Свириденко С.В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 232 с.

134. Сергєєва Д.Б. Проблемні питання постановлення ухвали про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. № 1. С. 177–186.

135. Сердюк В. Місце аудіо–, відеоконтролю особи та аудіо–, відеоконтролю місця у системі негласних слідчих (розшукових) дій. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 10. С. 161–167.

136. Середюк В.В. Свобода масової інформації: конституційно–правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 200 с.

137. Сімонович Д.В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження: монографія. Харків: В справі, 2016. 443 с.

138. Скаун О.Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков: Консум; ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.

139. Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування в кримінальному провадженні: яка його ідея? *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. №3. С. 222–226.

140. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів. 2017. 24 с.

141. Сорока С.О. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні під час розслідування контрабанди наркотичних засобів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 813. С. 287–291.

142. Сорока С.О., Марко С.І. Підстави та процесуальний порядок застосування тимчасового доступу до речей і документів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 837. С. 500–504.

143. Соф'їн М.І. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 60–73.

144. Спусканюк А.Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 235 с.

145. Станкович М.І. Розвиток кримінального процесуального законодавства та науки кримінального процесу про межі доказування в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 48. Том 2. С. 141–144.

146. Станкович М.І. Співвідношення меж і мети доказування у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6. Том 3. С. 179–183.

147. Старенький О.С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 1 (9). С. 1–12.

148. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування // Генеральна прокуратура України: офіційний веб-портал. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

149. Стахівський С.М. Збирання доказів як елемент процесу доказування. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 264–267.

150. Степанова Г., Степанов О., Кулик М. Обшук особи за КПК України: проблемні питання та шляхи вдосконалення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 294–298.

151. Сухачов О.О. Забезпечення конспірації при виконанні оперативними підрозділами доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. № 4. С. 231–239.

152. Татаров О.Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 69–77.

153. Татаров О.Ю. Початок досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України: доповідь. Новації кримінально-процесуального законодавства. Дніпропетровськ, 2012. URL: <http://www.dduvs.in.ua/assets/files/news3/KPK/material.doc>.

154. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / Антонов К.В., Сачко О.В., Тertiшник В.М., Уваров В.Г. / За заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тertiшника. К.: Алерта, 2015. 293 с.

155. Теорія судових доказів в питаннях та відповідях: навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний, Ю. І. Азаров та ін.]. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 104 с.

156. Терехова Т. А. Міжнародно-правове регулювання діяльності засобів масової інформації в європейському інформаційному просторі: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 234 с.

157. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. К.: А. С. К., 2007. 1056 с. (Нормативні документи та коментарі).

158. Томіленко С. Системна безкарність за злочини проти журналістів – як з нею боротися. *Українська правда* URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NFqHQFq-GeoJ:https://www.pravda.com.ua/columns/2017/11/2/7160388/+&cd=9&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>.

159. Туманянц А. Р. Гарантії забезпечення законності та обґрунтованості проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовт. 2018 р.) / редкол.: М. В. Членов (голов. ред.), Л. М. Леженіна (заст. голов. ред.), О. В. Косьмін. Харків: Право, 2018. Вип. 10 (ювіл.).

160. Тютюнник В. В. Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 220 с.

161. У липні ІМІ зафіксував найбільшу кількість побиттів журналістів, що сталися в Україні з початку року (10.08.2017 р.). URL: <https://detector.media/community/article/128795/2017-08-10-u-lipni-imi-zafiksuvav-naibilshu-kilkist-pobittiv-zhurnalistiv-shcho-stalisya-v-ukraini-z-pochatku-roku/>.

162. Удалова Л.Д. Проблемні питання початку досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 228–239.

163. Ухвала слідчого Єланецького районного суду Миколаївської області від 04.02.2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45151974>.

164. Ухвала слідчого Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 04.08.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59429448>.

165. Ухвала слідчого судді Білгород–Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 14.03.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73258334>.

166. Ухвала слідчого судді Богунського районного суду м. Житомира від 12.11.2015 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53454601>.

167. Ухвала слідчого судді Богунського районного суду м. Житомира від 16.10.2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/48167399>.

168. Ухвала слідчого судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 07.07.2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67729150>.

169. Ухвала слідчого судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 17.11.2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70375205>.

170. Ухвала слідчого судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 11.12.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78461138>.

171. Ухвала слідчого судді Ірпінського міського суду Київської області від 07.10.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61866381>.

172. Ухвала слідчого судді Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 15.01.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55038171>.

173. Ухвала слідчого судді Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 05.11.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77594458>.

174. Ухвала слідчого судді Новобузького районного суду Миколаївської області від 19.03.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73514795>.

175. Ухвала слідчого судді Новозаводського районного суду м. Чернігова від 09.11.2015 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53563355>.

176. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 21.07.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61378544>.

177. Ухвала слідчого судді Тальнівського районного суду Черкаській області від 27.08.2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40797833>.

178. Ухвала слідчого судді Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 05.10.2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69686507>.

179. Фаринник В. Початок досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний вісник України*. 2012. № 24 (16–22 черв.).

180. Фаринник В.І. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України: методичні рекомендації. Харків: Фактор, 2013. 96. с.

181. Фаринник В.І. Початок досудового розслідування та особливості кримінального переслідування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 178–195.

182. Фаринник В.І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України: дис... док. юрид. наук.. Київ, 2018. 565 с.

183. Федорів І.Я. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2014. № 4. С. 301–307.

184. Федосова О.В. Правові основи застосування негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні корисливо–насильницьких злочинів. *O noua perspectiva a proceselor de integrare europeana a Moldovei si Ucrainei: conferinta internationala stiintifico–practica, 25–26 martie 2016 / Institutul cercetari juridice si politice al academiilor de stiinta a Moldovei*. – Chisinau, Republica Moldova: [s. n.]. [Ч. 2]. 2016. Р. 222–225.

185. Филин Д.В. Возбуждение уголовного дела: традиции и современное состояние. *Судебная власть и уголовный процесс*. 2014. № 3. С. 200–211.

186. Халиков А.Н. Теория и практика выявления и расследования должностных преступлений. Диссертация на соискания ученой степени доктора юридических наук. Уфа, 2011, 538 с.

187. Хаммуді А.В. Особливості допиту потерпілого, свідка під час досудового розслідування в судовому засіданні. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 276–284.

188. Чемерис І.М. Проблемні питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Порівняльно–аналітичне право*. 2017. № 5. С. 341–343.

189. Чурікова І.В. Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 226–231.

190. Шаблистий В.В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об'єкт кримінально–правової охорони». *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (13). С. 78–84.

191. Шевчишен А.В. Можливості негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про корупційні злочини. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5154>.

192. Шевчишен А.В. Щодо легальних дефініцій слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 96–102.
193. Шило О.Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 151–156.
194. Шингарьов Д.О. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 223 с.
195. Шумейко Д.О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 240 с.
196. Щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Узагальнення судової практики від 07.02.2014 р. № n0001740–14. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740–14>.
197. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: автореф. дис. ... док–ра юрид. наук. Харків, 2011. 32 с.
198. Юхно О.О. Актуальні проблеми досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері професійної діяльності журналістів. *Вісник ХНУВС*. 2017. № 3 (78). С. 11–20.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

**опитування 180 слідчих Національної поліції України та 70 прокурорів
Київської, Львівської, Харківської, Кіровоградської областей**

Шановні колеги!

У зв'язку з проведенням дисертаційного дослідження на тему **«Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів»** виникає нагальна необхідність з'ясування існуючих недоліків слідчо-судової практики, а також визначення можливих шляхів оптимізації практичної діяльності під час доказування у вказаній категорії проваджень. Таке дослідження потребує активної допомоги практичних працівників.

Просимо Вас ознайомитися з питаннями і висловити свою думку. Обведіть, будь-ласка, номер певного варіанту запропонованої відповіді. Якщо жоден із запропонованих варіантів відповідей не відповідає Вашому переконанню, можете зазначити свою точку зору.

Ваші думки і пропозиції обов'язково будуть опрацьовані й використані під час внесення відповідних пропозицій з удосконалення чинного законодавства в частині піднятого питання.

Результати анонімного анкетування буде використано винятково для наукових досліджень. Від точності та розгорнутості Ваших відповідей залежить обґрунтованість одержаних результатів анкетування.

Щиро вдячні Вам за надану допомогу!

АНКЕТА

1. Ваш стаж роботи слідчим або прокурором)?	
а) до 5 років	
б) від 5 до 10 років	
в) більше 10 років	
2. Чи розслідували Ви кримінальні провадження, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів?	
а) так	
б) ні	
3. Які чинники, на Вашу думку, негативно впливають на ефективність діяльності Національної поліції України з розслідування злочинів проти журналістів?	
а) недостатній практичний досвід слідчих (прокурорів), які здійснюють розслідування	
б) недосконалість кримінально та кримінального процесуального законодавства України	
в) відсутність (недосконалість) методичних рекомендацій	
г) важко відповісти	
д) інше (вказати) _____	
4. Чи ознайомлені Ви із законодавством, яке регулює законну професійну діяльність журналістів?	
а) так	
б) ні	
в) частково	
г) інше (вказати) _____	
5. Яким питанням слід приділити увагу при дослідженні доказування у даній категорії проваджень?	
а) особливостям виявлення ознак злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів	
б) процесуальному порядку початку досудового розслідування	
в) обставини, що підлягають доказуванню	
г) особливостям проведення слідчих (розшукових) дій	
д) особливостям проведення негласних слідчих (розшукових) дій	

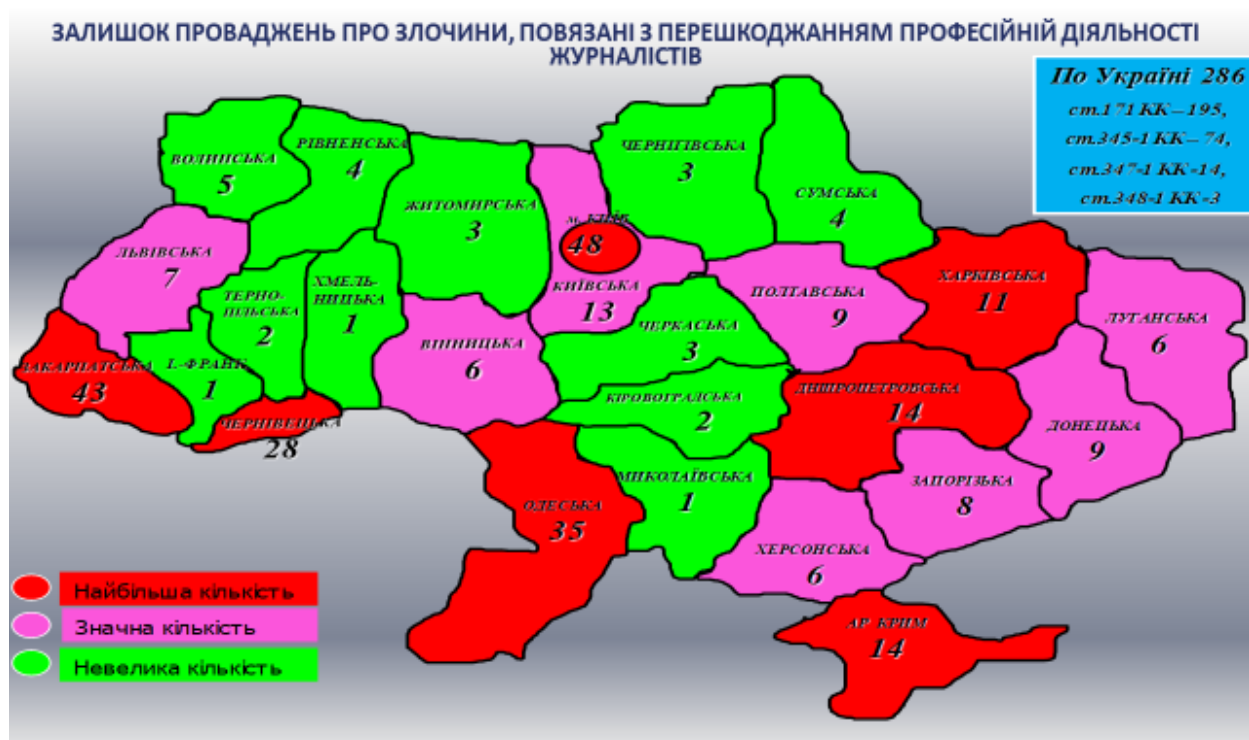
є) інше (вказати) _____ _____	
<i>Допускається декілька відповідей</i>	
6. Які, на Вашу нашу думку, слідчі (розшукові) дій є найбільш необхідними при розслідуванні злочинів, учинених проти журналістів?	
а) огляд місця події, трупа	
б) огляд речей та документів	
в) огляд електронних документів	
г) допит потерпілого	
д) допит свідків	
е) допит підозрюваного, обвинуваченого	
<i>Допускається декілька відповідей</i>	
7. Чи вважаєте Ви доцільним проводити одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб під час розслідування вказаних злочинів?	
а) так	
б) ні	
в) лише стосовно свідків	
г) тільки у разі вчинення злочину двома і більше особами	
д) інше (вказати) _____ _____	
<i>Допускається декілька відповідей</i>	
8. Чи вважаєте Ви, що в КПК слід передбачити можливість проведення допиту свідків, потерпілого до внесення відомостей до ЄРДР?	
а) так, це стане запорукою процесуальної економії	
б) так, оскільки всі допити не мають наперед доказової сили і мають бути перевірені судом	
в) так, оскільки не це є порушенням прав і свобод особи	
г) ні	
д) інше (вказати) _____ _____	
<i>Допускається декілька відповідей</i>	
9. Чи необхідно з метою забезпечення проведення швидкого, повного та неупередженого розслідування вказаних злочинів передбачити на законодавчому рівні вимогу щодо заборони доступу до внесених до ЄРДР відомостей до моменту повідомлення особі про підозру чи закриття кримінального провадження?	
а) так, оскільки це забезпечить проведення більш об'єктивного розслідування	

б) ні, оскільки це не позначиться на якості та ефективності розслідування	
в) це питання має вирішуватися процесуальним керівником	
г) це лише ускладнить процес розслідування	
д) інше (вказати)	
<i>Допускається декілька відповідей</i>	
10. Чи вважаєте Ви, що в КПК слід передбачити можливість проведення знання інформації з транспортних телекомунікаційних мереж за добровільною заявою особи, втручання у приватне спілкування якої буде здійснюватися?	
а) так	
б) ні	
в) важко відповісти	
г) інше (вказати)	
11 Чи вважаєте Ви, що в КПК слід збільшити термін внесення відомостей до ЄРДР? Якщо так, то на скільки?	
а) так, до 48 годин	
б) так, до 60 годин	
в) так, до 72 годин	
г) ні	
д) інше (вказати)	

Додаток Б



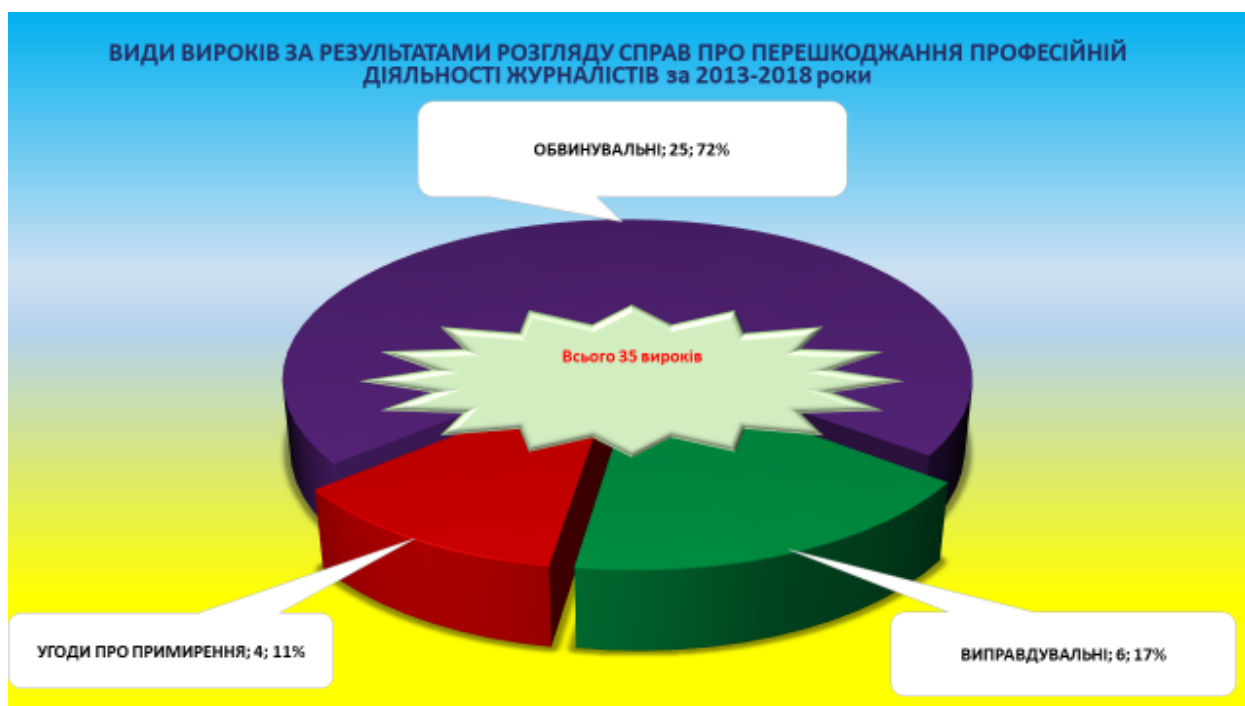
Додаток В



Додаток Г



Додаток Д



Додаток Ж



Додаток

3

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук
заслужений юрист України



М.С. Цуцкірідзе
03 вересня 2018 року

А К Т

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету № 1 Донецького юридичного інституту МВС України Ковтуна Олександра Вікторовича на тему: «ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПЕРЕШКОДЖАННЯМ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ»
зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Дмитра Михайловича, заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Шевчишена Артема Вікторовича, старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Борця Ігоря Володимировича розглянула матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету № 1 Донецького юридичного інституту МВС України Ковтуна Олександра Вікторовича на тему: «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів».

Висвітлені у роботі положення можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

Д.М. Мірковець

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

А.В. Шевчишен

**Старший слідчий
в особливо важливих справах
ГСУ НП України**

І.В. Борець

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України



С.Д. Гусарєв

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз
Донецькому юридичному інституті МВС України зі спеціальності 12.00.09 –
кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-
розшукова діяльність Ковтуна Олександра Вікторовича на тему
«Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із
перешкодженням законній професійній діяльності журналістів» в освітній
процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента Рожнової Вікторії Василівни (голова комісії), завідувача наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Вознюка Андрія Андрійовича, професора кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента Омельченка Олександра Євгенійовича, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецькому юридичному інституті МВС України зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність Ковтуна Олександра Вікторовича на тему «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкодженням законній професійній діяльності журналістів» впроваджені у освітній процес Національної академії внутрішніх справ.

Матеріали дисертаційного дослідження Ковтуна Олександра Вікторовича застосовуються у навчальному процесі для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, а також під час проведення різних видів занять з дисциплін «Кримінальний процес», «Організація роботи слідчо-оперативної групи».

Результати дисертаційного дослідження Ковтуна Олександра Вікторовича на тему «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкодженням законній професійній діяльності журналістів» відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавр, магістр та ад'юнктів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Ковтун О. В. Актуальні питання внесення відомостей до ЄРДР про злочини, пов'язані із перешкодженням законній професійній діяльності журналістів.

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Вип. 6-2. Т. 2. С. 112–117.

Ковтун О. В. До питання одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб про злочини проти журналістів. *Теорія і практика розвитку правових інститутів: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–11 берез. 2016 р.).* К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2016. С. 78–80.

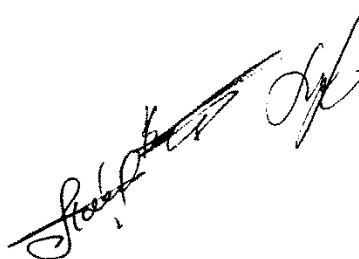
Ковтун О. В. Витребування та отримання як способи збирання доказів у кримінальному провадженні про злочини, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Юридичний бюлетень.* 2017. № 5. С. 178–182.

Ковтун О. В. Проблемні питання визначення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 6. Том 4. С. 145–150.

Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять.

Голова комісії:

Члени комісії:



В.В. Рожнова

А.А. Вознюк

О.Є. Омельченко

**Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про
апробацію результатів дисертації**

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ковтун О. В. Актуальні питання внесення відомостей до ЄРДР про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 6-2. Т. 2. С. 112-117.

2. Ковтун О. В. Витребування та отримання як способи збирання доказів у кримінальному провадженні про злочини, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. С. 178-182.

3. Ковтун О.В. Проблемні питання визначення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 4. С. 145-150.

4. Ковтун А. В. К определению понятия доказывания в уголовных производствах о преступлениях, совершенных против журналистов. *Право и закон*. 2018. № 3. С. 27–33.

5. Ковтун О.В. Слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів: окремі проблемні аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 6. С. 167-174.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Ковтун О. В. Окремі питання визначення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів *Актуальні*

питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 89-91.

7. Ковтун О. В. До питання одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб про злочини проти журналістів. *Теорія і практика розвитку правових інститутів*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10-11 березня 2016 р.). К. : «Науково-дослідний інститут публічного права», 2016. С. 78-80.

8. Ковтун О. В. Межі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 10–11 серпня 2018 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 90-92.